

forrás

SZÉPIRODALOM, SZOCIográfIA, MŰVÉSZET

Tornai József: Sumer agyagtáblák

Villányi László, Fekete Vince,
Péntek Imre versei

Szedes és gomba

Balázs József hátrahagyott írásai

„Esett az eső, tehát maradtunk”

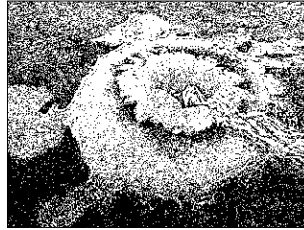
Schrammel Imre kerámiai

2017

ÁPRILIS

forrás

49. ÉVFOLYAM 2017. 4. SZÁM

Villányi László	3	Mezítláb járjon; Felé mutatott <i>(versek)</i>
Fekete Vince	4	Változó tengelymozgás; Bodega; Hazánk legszeretettebb fia <i>(versek)</i>
Zelei Miklós	9	Mandulafecske
Tornai József	12	Sumer agyagtáblák <i>(vers)</i>
Petőcz András	14	A megtagadott barátság; A költő, a macska, valamint annak bundája <i>(versek)</i>
Kiss Benedek	17	Élettörések
Péntek Imre	31	Reszelés (kézzel); hétmérföldes hómező; Mitikus beszéd; töltelék <i>(versek)</i>
Fodor Katalin	35	Balázs József tárcanovellái elé
Balázs József	38	Kakas; Szeder és gomba; Varjú, gőzfürdőben; Handli; Éppen olyan; Dinnyeérés; Rózsák; Bagolyszelídítő; Paradicsom; Vízialom; Baleset; Hűség; A jó bicikli
Halasi Zoltán	51	Bologna <i>(vers)</i>

	***	53	„Mindig festő akartam lenni” – Benes Józseffel beszélget Virág Zoltán
Lázár Bence András		62	Altató; De profundis; Ez szövetség (versek)
	***	81	„Esett az eső, tehát maradtunk” – Schrammel Imre keramikusművésszel Kriskó János beszélget
Kelemen Anna		96	Delirium nocturnum; Margarita csokra
Losonczi Alpár		103	A marginalitás méltósága (Lengyel András: Ellenkultúra, peremhelyzetben)
Schiller Róbert		106	A forrás és a patakok
Gajdó Ágnes		108	A diákok szeretnek olvasni (Gombos Péter: Dobj el mindent, és olvass!)
Surányi Dezső		110	Gondolatok egy interjúkötetről (Tóth István fotóművésszel beszélget Kocsis Klára)

Schrammel Imre kerámiái
(Szelényi Károly és Ament Gellért fotói)

forrás

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT •
Megjelenik havonként • Főszerkesztő: Füzi László • Kecskemét
Megyei Jogú Város és a Katona József Társaság folyóirata •
Kiadja a Kecskeméti Kortárs Művészeti Műhelyek Nonprofit Kft.;
Felelős kiadó: Füzi László • A szerkesztőség címe: 6000 Kecskemét,
Kápolna u. 11.; Telefonszáma: 76/482-223; Honlapcím: www.
forrasfolyoirat.hu; E-mail cím: forras@mail.datanet.hu • Tördelés:
VideoPix Bt., Kecskemét; Tel.: 76/508-160; videopix@fibermail.hu •
Nyomdai kivitelezés: Print2000 Nyomda Kft., Kecskemét, Nyomda u. 8.;
Tel.: 501-240; Felelős vezető: Szakálas Tibor

A szerkesztőség tagjai: **Buda Ferenc** (főmunkatárs), **Pintér Lajos** (szerkesztő), **Bosznay Ágnes** (szerkesztőségi titkár). A szerkesztésben közreműködnek: **Bahget Iskander**, **Dobozi Eszter**, **Komáromi Attila** • Szerkesztőségi órák munkanapokon 10–12 óra között. • A borítón Benes József Forrás című munkája • A borítót és a tipográfiát tervezte: Zalatnai Pál • Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza! • Terjeszti a Lapker Rt. 1097 Budapest, Táblás u. 2. • Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, és a kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu, telefonon 06-1/767-8262, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1/767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu Belföldi előfizetési díj: 4800,- Ft • Index: 25947 • HU ISSN 0133-056X

Villányi László

Mezítláb járjon

Lehetsz-e még otthon a szerelem idejében?

*A játékban volt szabad, a folyó melletti focipályán,
amikor gólpasszt adott fiainak.*

*Addig örülj, míg katáng, hölgymál, varádics, boglárka,
cickafark, seprence, fecskefű közé visz biciklid.*

Úgy áll a magaslesen, akárha utolérhetné valaki vágya.

*Ha lánnyal jöttél volna, bizonyosan leveti cipőjét, hogy
mezítláb járjon a mohával benőtt ösvényen.*

Ahogyan összegyűlik köldöködben a szösz.

*Két pulóvert vásárol. Hagyományosan kéket, s egy
karmazsint, amilyen még sosem volt. Álmában
megváltozott élete.*

Felé mutatott

*Júliusban őt jelezte a kék és zöld szitakötő, a jégmadár,
a kerti geze, a barna kánya, a reggeliző fecske röpte.*

*Még a kockás ing se merészelte elgondolni gyengéd
kezedet, amint kigombolja, szélesebesen.*

*Milyen hangnak engedelmeskedett, hogy kettőnknek
dedikálta könyvét, hiszen évtizedeknek kellett eltelnie,
mire most egymáshoz tartozunk.*

*Ebben az időtájban vagyunk otthon, itt egymásba botlunk
úton-útfélen.*

Már nem a vágyakozás, vágya fordítja ki pulóveremet.

*Reggeli fényben nézi kedvenc festményemet, mint én
annyiszor, s látom, mindig is felé mutatott a zöld háromszög.*

*Nem hiába köszönt rád februárban a hósármány,
életedben először, mire eljött az ősz, utolért az élet.*

Fekete Vince

Változó tengelymozgás

erdőlők fennvaló kegyeltjei éjszaka két órát alvók mert két szemnek két óra elég hajnali négykor kelők hajnali ötök kelők erdőlők isten szerencsétlenjei kiknek nem kell soha gyógyszer mert gyógyszeretek a pálinka a köményes a savanyú bor erdőlők keddenként és péntekenként járók mint a vonat pontosan soha sem későn erdőlők szekeresek lovasok fennvaló kegyeltjei hajnalban már a Szent János felé vagy azon is felül ügetők a katrosai erdőségek előtt baktatók sorban egymás után kettős-hármas csoportokban lépésben haladók időnként lassú futtatásba fogók ahol az út lejtése engedi de inkább lépésben poroszkálók hogy kíméljétek ne fárasztatók ki a lovaitokat mert kell az erejük majd a hazaútra erdőlők ugyanúgy mint száz évvel ezelőtt s ha változott valami azóta talán csak az hogy a vasráfos szekérekereket használt autógumis kerekek kidobott daciáké kivénült skodáké wartburgoké helyettesítik könnyebb futásúak a lovaknak sem megterhelők fennvaló kegyeltjei erdőlők ti akik ügyes szerelők vulkanizálók is kell legyetek mert gumidefekt is van a világon ha váratlanul teherrel megrakottan kimegy a levegő a gumiból együttes kézi erő kell megbillenteni az első a hátsó felét a szekérnek hogy a tengelyt fel tudjátok támasztani erdőlők fennvaló kegyeltjei szerencsétlenjei éjszaka két órát alvók mert két szemnek két óra elég majd a szekéren el-elbóbiskolók míg a lovak húzzák a szekereiteket vakon ha változott valami hát ti vagytok azok a szekereken minden ugyanaz ugyanolyan mint évszázadokkal ezelőtt erdőlők gumicsizmások gondosan tekert kapcarongyosak két tengelyen négy keréken futtatók a szekeretek terű nélkül úgy összehúzatva hogy majdnem tapossák egymást a kerekek a fergettyű a baklőcs a két ágas két nyújtó és a szekérrúd amikor fáért mentek a szekérfenek a tengelyeken végignyújtott két csatlórúd s rajtuk mint száz éve nagy zsákokban pokrócokban a kóst a lovak eledele lábatokat lógatva ezen ülő erdőlők fogatosok szekeresek az úton időnként leugrók gémberegett lábaitokat kicsit megmozgatók a többieket bevárók hogy melléjük felugorva szót váltsatok beszélgetsetek a szekér mellett együtt gyaloglók erdőlők isten kegyeltjei isten barmai szerszámaitok között ma is ott vannak a százéves eszközök a fejsze a capina és harcsafűrész és a szalonna

kenyér vereshagyma a tarisznyátokban mint száz éve mert ha egyebet is csomagol időnként az asszony „a bótból” az alapeledel mindig a házi disznószalonna házikenyér vereshagyma túró sajt és a butykos is ott van az élelem mellé bedugva egy félliteres-literes flakon kilencvenhat fokos tiszta szeszből vegyített köményes pálinkával kevés szilvapálinkával csak úgy nyalogatni kóstolgatni majd felfelé az úton meg rakodás után ebéd előtt mert hazafelé jövet útba esik majd a katrosai korcsoma lebuja az első állomás majd útba esik a szárazpataki is a második állomás ahol meg szoktatok pihenni és fel-felhajtani egy-két sört bort egyebet míg a lovak a kocsmá előtt várakoznak s egy-egy fiatalabb gyerek süvölvény fickó kezében valamit majszolva téblábol velük odakint erdőlk hajnalban indulók délelőtt kilenc-tíz óra körül az erdőbe megérkezők egyik-kettőig bélyegzett fákat válogatók fákat kivágók csúszdákon az alja eregetők lovakkal láncfarkon behúzó erdőlk fákat leágazók felszakaszolók szekereitekre négy-öt méteres darabokban felrakók indulás előtt egyet még falók pálinkázók majd ugyanúgy ahogy jöttetek kisebb csoportokban hazafelé indulók egy-két kocsmái megállóval szusszanással lovak pihentetésével estére hazaérők erdőlk szép estére fáradtan félholtan holtan hazaérők.

Bodega

A piac mellett, a lakástól, a munkahelytől köpésnyire, onnan már vakon, háttal, hason kúszva is hazatalál az ember; kilincse fényes, mint a bordélyházaké, ajtajának sarka nem csikorog, levegője ózon, hangulata isteni...

Barátságos helyiség, barátságos asztalokkal, barátságos színekkel és barátságos arcokkal meg emberekkel; a barátságos radiátor csövein barátságos művirágok lógnak, a padlón parkett-mintás linóleum, fent kubista álmennyezet, neonfény, nejlönfüggönyök.

Itt mindig naprakész lehet az ember; tájékozódhatsz a napi árfolyamokról, az arany, az ezüst, a ló, a tehén, a szilvórium, a részvények, a szekondhend nyugati autók, a dekódolt mobilok, a pityóka, a húsvéti bárány áráról,

hogyan mennyi a disznó élősúlyban, mennyi a tiszta hús kilója, mennyibe kerül a szántás-vetés hektárja, forrik-e már az ideai bor, s hogy mi a legújabb politikai meg gazdasági helyzet...

Olcsón „eredeti” Solingen késkészletet, vagy arannyal futtatott eszcájpgot vehetsz, öt pár zoknit tíz lejért, bakancsot húszért, s ha túl makacs vagy és kitartó, ugyanazt akár hétért is.

Vásárolhatsz aranygyűrűt, karórát, friss sajtót; hátat fordíthatsz addigi vallásodnak, áttérhetsz a jóságos bácsika meg nénike hitére; vehetsz bicskát, eladhatod a bőrkabátod, a késed, a távcsövedet, a fényképezőgépedet.

Olcsón kaphatsz hófehér csipkés török melltartót (színest, csikost, bohókást, testszínűt stb.), bézs nejlonharisnyát, tobzódó, romantikus vagy könnyű sportos hálóruhát, fehérneműt, bájos hálóinget, alkudhatsz slipre, fürelélező ébresztőórára,

diplomatatáskás eszcájpgkészletre, báránybőr sapkára, fohagymakoszorúra, ércüstre, fakanalakra, vállfákra, igazi népművészeti tárgyakra, de még drágakövekre is (holdkő, borostyán, gyöngyház, zafír, gránát), s már holnap reggel fél kilencre ott lesz bármelyikből egy fél tucat.

Koszos, szürkésbarna recepteket mutogatva érkeznek, gyógyszerre, kenyérre kell, a gyerekeknek, egy új templom építésére; zugárosok, hittérítők, pénzváltók, saját zsebre koldulók, bedolgozók, kicsavart végtagú nyomorékok, helyiek és importok (ókiráltságok, Pruton túliak), rokkantnyugdíjasok, alsóneműárusok, zárjel nélküli cigarettát kínálók, munkások, huszadrangú külvárosi ügynökök térnek be röpké levegővételtre, egy-egy féldecire, pofa sörre, vagy csak úgy, tájékozódni.

Nem lájbitépő, nem köpködő, nem sapkabelés-szaggató, ide nem kell báli ruha, nem kell szmoking, ez nem virtuális randevú, találkahely, hanem a való világ, maga a hőtcsupasz valóság, a zajló élet, hangyaboly egy jó meleg mocsár közepén, ahol könnyíthet a lelkén meg a pénztárcáján bárki; egy pohár alján a múltba révedhet, fél deciért megtudhatja tenyeréből a jövőt, mielőtt elkérné a báróstól a vécékulcsot.

Hazánk legszeretettebb fia

Helikopterrel érkezett az elvtárs
a városi stadionba fogadás
katonai tiszteletadás
várta sőt és kenyeret adtak neki köményes
pálinkával
és kürtőskaláccsal kínálták meg a magos
rangú vendégeket
minket népeket mint a juhokat buszokon és
vonatokon bétereltek a
környező falvakból a pionírok meg a haza sólymai
virágcsokrokkal
kedveskedtek a főtitkárnak meg az akadémikusnének
az a kicsike
főtitkár ott futott előttünk a
késérete pedig utána vótunk vagy
háromezren
mind a munka emberei de vótak
óvodások és
iskolások líceumisták aztán következtek a nagy
beszédok
emberfeletti küzdelmekről helytállásról harcról
nemes
feladatokról kritikáról és önkritikáról
forradalomról
békéről pártfeladatokról szónokoltak
nem sokat
értettünk a román berbetélésekből aztán
a küldöttség
a Molnár Józsiás parkon s a mai Dózsa
György
uccán végigsétálva meglátogatta az ipari zónát
a szigetelógyárat
a csavargyárat a keményítőgyárat mán egyik
sincs meg
ezek közül egytől egyig felszámolták csődbe
juttatták
mára mán nem es ipari csak puszta zóna s az
illatszertár
és a trafik között kürtőskalácsból és
virágokból
készített szimbóleos kapunál átadták
nekik a
város ajándékait egy nagy kulcsot s

egyebeket
majd múzeumlátogatás következett a
bécsődített
sok munkás felvonult a főtéren nagy
pannókkal volt
feldíszítve végig a város a hangfalakból
szólt a
hazafias zene egész nap még az elvtárs
elmenetele
után es mind ilyen indulókat játszottak
az üzletek
a házak azok es mind fel voltak díszítve
kicsi
zászlócskával kellett legyen intessen
a nép
az elhaladó elvtársaknak s még az es meg volt
szabva hogy
ki miket kellett skandáljon kiabáljon
ilyeneket
hogy trejászke pecsere hogy éljen a
párt
Cseucseszku pácse Cseucseszku és a
béke
teli volt Csencseszku és Elena képeivel az
egész
város zászló zászlót ért a házak oldalán s
az üzletek
kirakataiban a felszállásnál vagy száz közelebbi
helyi elvtárs
búcsúztatta a mélyen tisztelt bukaresti vendégeket
mi pedig
ittuk a sört és ettük a miccsset osztán
vissza
mindenki a maga falujába de ott még nem
hagytuk
abba este még húzta nekünk Kádár Feri
bácsi
a talpalávalót szegénynek mán a pora sincs
meg
úgy ünnepeltünk

Zelei Miklós

Mandulafecske

*„Fiaim, a világ teremtése előtt csak
Magyarország létezett!”*

*Futaki és csernovici gróf Hadik András
huszárgenerális, ezredtulajdonos, a bécsi Udvari
Haditanács elnöke, a Mária Terézia Rend nagy
keresztjének tulajdonosa 1757. október 16-án Berlin
sziléziai kapujánál huszárjainak tartott lelkesítő
beszédéből, mielőtt a kaput két ágyúval szétlővette és a
várost megsarcolta.*

A görögdinnye percekben belül megindul. Már lehetett számítani rá. A rádió is bemondta. Mégis meglepi az embert, amikor valóban. Először Hevesben, ahol az utak mellett már július elején megjelennek az első dinnyekupacok, s ahogy forrósodik a nyár, úgy nőnek egyre nagyobbra. Hamar csatlakoznak a Békés megyei Medgyesegyháza, Almáskamarás, Dombegyház görögdinnyéi, aztán Szabolcs, Szatmár és Bereg dinnyéi indulnak meg, a Dunántúl dinnyehalmi növekednek emeletmagasságúra, tarjagos felhők az égen, Miskolc, Ózd, Újpest, meg Csepel ligetes, vízparti városa ontja a dinnyét, a hűtlen Ungvár, Kolozsvár, Lendva. Útrakel a dinnye Afrikába, Amerikába, ahonnan különrepülő hordják vissza a legszebb példányokat az ingyenceknek. Mindig az első hűvösebb órán indul meg a dinnye, teljesen váratlanul és kiszámíthatatlanul, s tart dél felé, hatalmas csörtetéssel.

Nem ajánlatos az utcára kimenni. Hetven-nyolcvan kilós óriásdinnyék vezetnek az osztagokat, és százötven-kétszáz dinnye is gurul egy-egy nagyobb csapatban. Árad a vérvörös lé az utcákon. A haragoszöld, kemény felületek törnek-repednek, széthasadnak a kerékvetőkön, a lépcsőkön, a kapuszárnyakon, szétzúzzák magukat az utcasarkok élein, kifordul héjuk fehér rétege, pudvásvörös belül szárad, töpörödik. Apró, fekete magvaik, mint a béltartalmak, aszalódnak rá az utcakövekre. Dinnyevonulás idején a forgalom is áll. A közlekedési rendőrség helikopterei figyelik a széles dinnyecsapatokat, ahogy húzódnak keresztül az országon, ék alakban törnek előre, középen szélesek és magasak az egymásra torló, vonuló dinnyeoszlopok, a végük, mint a dinók farka, elvékonyodva halad, az utolsónak maradozó három-négy kilós dinnyék olykor nyolcvan-száz méterre gurulnak a csapatuk mögött.

A légi rendőrség igyekszik pontos tájékoztatást adni a dinnyevonulás várható irányairól, buldózerrel, beton terelőfalakkal védekeznek a települések, de olykor a legváratlanabb irányokból, a város- és faluszéli mellékutcákon tör be a dinnye a falvakba és városokba, a völgykatlanokba szorult településekre a hegy-

gerincről lavinaként zúdul alá a csúcsig feltorlódott görögdinnye, betörve ajtót, ablakot, megvadítva a jószágokat. Az iskolák és óvodák az óvóhelyen vészelik át a dinnyeköltözést, a tűzoltóság és a hadsereg járművei biztosítják számukra az alapvető ellátást. A kutyák vonítva rohannak a dinnyevonulás ékei előtt, a kimerültségtől összerogynak, s mire keresztülömlik testükön a folyam, eltűnnek az utak betonján.

Az Atlasz hegység lábaihoz mégis mennyire kevés dinnye érkezik meg. Tízezer és tízezer hasad szét, zúzódik össze a sziklákon, mire feltorlasztják magukat a Triglav csúcsaira, ahonnan végigpusztítják magukat a hegyoldalakon, Udine utcáin, Trieszt lejtőin, hogy az Adriai- és a Földközi-tenger áramlataival elhagyják Európát, és Észak-Afrika partjaihoz érve újra szárazföldre kerüljenek.

És nyoma sincs már a dinnyevonulásnak. Nyoma sincs, hogy az Üllői út, a Budaörsi út heteken át gyakorlatilag nem létezett, hogy Pestről szinte át se lehetett jutni Budára, hogy a Parlament körüli utcák fel voltak szántva, az ÖMV benzinkút tartályai be voltak szakadva, s a benzin/üzemanyag valami furcsa, undorítóan savanyú szagú elegyet alkotott a dinnyelével, annyira orrfacsarót, hogy még a nagytétényi Bartók-telepen is érezték. A Sportuszoda lépcsője és portálja teljesen kész volt, a medencék teli voltak vörös dinnyelével, minden mocskos, iszapos, ragacsos volt és bűdös, a szaunák berendezése összetörve, a csúszdákról a dinnyebél folydogált alá. De mindebből már semmi se látszik. A Szeretett gyilkosaink sugárútján gondozott virágágyak választják el a járdától az úttestet, éjjel jókedvű rendőrök sétálgatnak és vigyázzák álmainkat.

*

Kun Béla Amerikából tér vissza egy B-52-es légierőddel. Az Atlanti-óceán fölött röpül, körülbelül azon az útvonalon, amelyen Sir John William Alcock és Arthur W. Brown, Charles Lindbergh. Keresztezi Endresz György és Magyar Sándor Justice for Hungary óceánrepülésének vonalát, csak sokkal magasabban. Úgyhogy amint lenéz, azt hiszi, hogy évtizedeken át hamis jelentésekkel traktálták. Magasból nézvést se volna meg az ország? El is dönti, hogy visszafordul. A manőverhez először még magasabbra száll, aztán lejjebb, és ekkor fedezi föl a Kárpátok koszorúját, a Duna szalagját, Pest-Buda körvonalait.

A B-52-est maga a népbiztos vezeti.

Széles kondenzcsíkot húz maga után, még alacsonyabbra ereszkedik, elröpül a Margitsziget, a nagykörút fölött, a Petőfi hídnál megfordul, alig húsz méter magasságban, még az arcát is látni lehet.

Sápadt, borotvátlan, mint rendesen. Vigyorog az alatt álló polgárookra, s vásott kajánsággal, csúfondárosan még int is egyeseknek azok közül, akik a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Széchenyi rakparti székháza körül kigyózó hatalmas sorokban állnak. A Duna-partról a tömeg föltorlódott a hidakra, az Erzsébet hídról le a BAH-csomópontig, ki az M1-esre, és valahol Tatabánya magasságában ér véget. Az Árpád hídnál a sort a rendőrség a Róbert Károly körútra terelte, onnan az Üllői útra, ki az M5-ösre, és az autópálya lajpszimzei kijáratánál fogynak el a hadak.

Híre futott, hogy minden hűséges kommunista piros könyvét ötmillió forint készpénzre váltják. Rendőrök, tűzoltók próbálnak rendet tartani a megbénított forgalomban, de nem sikerül, mert ők is beállnak a sorba. Egyhelyben álló mentőautók szirénáznak és túráztatják motorjukat.

A Népszabadság másnap megváltoztatja jelmondatát. Törlik, hogy Négy láb jó, két láb rossz! Helyette ezt tűzik homlokukra: Két láb jó, négy láb rossz! És címoldalukon azt hazudják, hogy katasztrófa-nagygyakorlatot tartottak, amely fényesen sikerült. A polgári védelem országos parancsnoka a tévéhíradóban köszöni meg a lakosság fegyelmét, a testületek és a tőzsde helytállását.

Zserbókat hagyott itt Kun Béla, amelyek nem értek már puffadozó zsebeibe, amikor 1919. július 31-én elrepült. Grófnék, bárónék, kegyes, jótékony hölgyek ékszereit, drágaköveit sem tudta mind magával vinni, templomi kelyheket, körmőci aranyat és sok más egyéb kincset sem bírt a kis aeroplánba gyömöszölni, amellyel Moszkvába szállt. Mindenért visszajött, amit 1919-ben itt hagyott.

Tesz még egy kört a B-52-essel a város fölött, aztán a légierőddel szinte függőlegesen tör az égnek, majd újra lefelé ereszkedik: Kun Béla katapultál. A magára hagyott gép a Budavári Palota irányába tart. A Magyar Országos Levéltár fölött önműködően kioldja összes bombaterhét, azután a Belügyminisztérium Központi Irattárába csapódva felrobban, és ott is mindent feléget.

– Megjött Kun elvtárs – hallgatja Didey-Frank a robbanásokat. Int a tisztviselőnek, aki a szűk ablakon kiordít a sorban állóknak:

– Záróra! Alakítsatok pártokat! Úgy próbáljatok szerencsét! – és becsapja a tolóablakot.

Kun Béla ekkor ér földet a székház lépcsői előtt, lecsatolja az ejtőernyőjét.

*

A Megmentő már útra kelt.

Tornai József

Sumer agyagtáblák

1.

*Az eredendő bűn a halandóság,
a túlvilág a legcsúfabb hazugság.*

2.

*Szerettelek, de hiába égtem,
kövesedsz a szénfeketeségben.*

3.

*Örülök, hogy új gyereket szültél,
csak ne volna eggyel több a füstnél.*

4.

*Fölépíted, berendezve házad,
s nekímész a gyötrelemek falának.*

5.

*Kurrogsz, páرزol, büszke és vidám vagy,
végül puskavégre került dámoad.*

6.

*Az ember az, mi történik vele:
lába szökell, töpreng a feje.*

7.

*Látom, bár nincsen csak fél szemem,
a ragyás elmúlandót mindenem.*

8.

*Csönd-szárnyasan, fényesen sivalgott,
s egy ember-állat lelőtte a baglyot.*

9.

*Istár Enkiduval bujálkodva
alászállt a mennyei pokolba.*

10.

*Agyagtáblák darabokra törve
ezer titkot susogtok fülünkbe.*

11.

*Mindig gyönyörrel áldjon a vers,
ahogy dús szerelmem te ölelsz.*

12.

*Hej, Gilgames Enkiduval párbajt
addig vívusz, míg ezer év egy század.*

13.

*Addig-addig dalolgattam,
míg a számból kiszakadtam.*

14.

*Röpülj, madár, röpj, madár,
de ne az ő sírjára szállj.*

15.

*Enlil atya, támaszd föl a holtat,
önts vért a testébe Enkidunak.*

Petőcz András

A megtagadott barátság

„Mielőtt a kakas kétszer szólana,
háromszor tagadsz meg engem.
Márk Evangéliuma: 14:30

A Kastélyban üldögél a költő.
Egyedül van, ahogy azt illik.

*Verset ír. Azt képzeli, hogy
ő az a költő, aki az egyedüllétét
könnyedén verssé szublimálja.*

Nem is tudja, mennyire téved.

*Valamikor, valaha nem volt egyedül,
valamikor hozzá tartozott valaki,
aki ma már nem tartozik hozzá.*

A Kastélyban a kandalló előtt
üldögél a magányos költő.

*Hiába is kérdezi egykori társát,
aki valami idegen tér lakója lett:
nem hallhatja a költő kérdéseit.*

Nem tudunk semmit.

*Üldögél a költő a kastélyszobában,
arra gondol, hogy talán egyszer majd
szóba áll vele ő, aki valaha-vele-együtt.*

A Kastélyban ott ül a kandalló előtt.
A költő. Egyedül van, ahogy azt illik.

*Néha-néha elbóbiskol. Ilyenkor egykori,
soha-nem-volt barátjáról álmodik, aki
megtagadta őt, megtagadta a barátságát.*

Semmit sem tudhatunk, soha.

*Háromszor tagadta meg őt, aki megtagadta,
háromszor fordította el tőle arcát a barátja,
aki valaha-vele-együtt, akivel egykoron.*

*A Kastélyban a költő, a kandalló előtt,
figyeli a tűz örökkön tartó ropogását.*

*A kandallóban a tűz valamiképpen mindig
ott van, a Kastélyban a költő örökké ott
üldögél, és csak táplálja saját szomorúságát.*

Soha, semmi, semmikor nem tudható.

*Elrejti arcát az, aki növelni akarja haragját,
mert aki megtagad, szégyenében nem bocsát
meg soha, semmiféle körülmények között.*

*A Kastélyban üldögél a költő.
Egyedül van, ahogy azt illik.*

A költő, a macska, valamint annak bundája

*A Kastély, a Kastély, Kastély!
Hűvös szél áramlik mindenhol.*

*A macska a kandalló előtt.
Mozdulatlan, szinte halott.
A költő verset ír.*

Mindez álom. Valóság nincsen.

*Valami test majdnem átlátszóan.
Lebeg, lebeg, lebeg. Senkinek
nem kell. Nem őrzi senki.*

*A Kastély, a Kastély. Üres falak.
Hideg szél, zárt ablakokon át.
Ki az, aki itt marad örökre?*

*Ki az, aki valamit megőriz
mindabból, ami itt, valaha?*

Nincs az az ólomkatona, akire igen.

*Valami állandóság, megbízhatóság.
Valami, ami a képzeletnél is szilárdabb.
Valami, amiben elmerülni jó.*

*A Kastélyban üres falak. Nedvesség
csorog alá, mintha megsápadt arcon.*

*A költő ölében fekete macska fekszik.
Talán ha dorombol. A költő játékos ujjai
a macska bundájában melegednek.*

Mindez a múlt. Ólomkatona őrt áll.

*A költő nincs, a macska bundája sincsen.
Csak az érzés. A fekete macska bundája
érintésének érzése a költő tétova ujjáiban.*

*A Kastély, a Kastély, Kastély!
Hűvös szél áramlik a fehér falakból.*

Kiss Benedek

Élettöredékek

Pestszentlőrinc és csavargások III.

Édesanyánk, mint afféle szegény asszony, nagyon életrevaló volt, vállalkozó szellemű, aki nem félt a változtatásoktól, ha életünk úgy kívánta, s a kevés pénzt is úgy tudta beosztani, hogy nem lehetett panaszkodni, még öcsémnek sem, akinek – birkózó lévén – igencsak dagasztani kellett az izmait. Ha dolgoztunk nyáron, minden pénzt hazaadtunk, s én is többek között a Kőbányai Könnyűfémműben keresett fizetésemért. Minden munkát megragadtam, egyedül kellett gondoskodnia a nagypapa halála után négy főre apadt családról. Apánk persze gyerektartást fizetett utánunk, mégpedig több mint tíz éven keresztül a negyvenes években megállapított, gyalázatos 60 forintot. Az történt ugyanis, hogy szinte nyomorogtunk már, mikor valaki felhívta anyánk figyelmét az azóta bekövetkezett komoly pénzügyi változásokra, míg végre ügyvédhez fordult, és új keresetet adott be. Ekkor már bizony nagyon komoly összeget állapítottak meg, és apánk szívta is a fogát. Sőt, azt találta ki, hogy én költözök hozzájuk Diósdra, s így egy-meg-egy eltartott lévén nem kellene fizetnie. 18-20 éves korom körül egyre inkább hiányzott apám, többször látogattam is, és ha nem élettársa-Katival él, talán meg is gondoltam volna, hiszen úgysem igen voltam otthon. Így azonban egyértelműen elutasítottam. Ez a pénz nagyon sokat segített anyánknak, aki Pestszentlőrincen is nagyon jól feltalálta magát a fél házban. Rendezte a kertet, ágyásozott-palántázott, a kerítés mellett szőlővesszőket ültetett, s készült az eléggé elhanyagolt épület tatarozására is. S mint buzgó katolikusként, el nem múlt vasárnap vagy ünnep, hogy templomba ne ment volna, meg nem áldozott volna. Én, bár hitben nőttem föl, Kalocsán (s utána is) leszoktam a templomba járásról. És nem találtam helyemet új lakásunkban. Még nagymama is elég hamar jobban megszokta az új helyet, mint amennyire félt tőle. Igaz, gondja nem volt, s lesétálgatott a Kossuth térre, talált a padokon öregasszonyokat, öregembereket, s hamar megismerkedett velük, beszélgettek. Nagyon jóízűen tudott „beszélgetni”. Mintha kicserélték volna az akasztói mord, egykedvű öregasszonyt, azt a Jónás Rózát, akinek a nyelvétől félt az egész környék. Mikor 77. születésnapján köszöntöttem, huncutul rám nézett, s azt mondta: Bencikém, két 7-es lettem! Hát még aztán, utána, hogy örvendezett és dicsekedett, mint egy 16 éves szüzlány, hogy a parki beszélgetőpadon „egy vén kujon öregember” megkérte a kezét. – S mikor pár év múlva meghalt, Akasztóról nagyon sokan jöttek föl temetésére. Persze testvérei már rég elhunytak, de ő épségben vitte el, hiánytalanul a fogait odaátra. Legnagyobb gondja a villamosokkal és autóbuszokkal volt, de végül még az 50-es villamos csörömpölését is megszokta az ablak alatt, néha csapta csak össze a kezét, ha egy-egy vezető nagyon „megeresztette” a kocsit, lejtőn voltunk, hogy: jaj, Istenem, megrepednek a falak!

A drótkerítésen rézsút egyébként át lehetett menni az átellenbeni kertszomszédokhoz, Molnár Pál órasmesterékhez, akik jóindulatú, de megrögzött „kispolgárok” voltak. Volt televíziójuk (akkortájt még ritkaságszámba ment), s velünk korú gyerekeik is (köztük egy csinos, hozzánk illő lány is), és szívesen láttak bennünket esténként tévénézésre. A kerítésen keresztül közlekedtünk, mint Akasztón Turu Feri bácsiékhoz. Szinte büszkék voltak rám, hogy egyetemista vagyok (mert közben megkezdődött az egyetemi oktatás is), s egy unokatestvérük egy felsőbb évfolyamon (ugyancsak az ELTE-n) szintén egyetemista volt. Pár évvel idősebb fiuk pedig folytatta apja mesterségét, sőt akkoriban vette át apjától az órás szaküzletet. Én ismerkedtem az egyetemen évfolyamtársaimmal, (akkor még) szorgalmasan bejártam az előadásokra, foglalkozásokra, de hamar rájöttem, hogy ez nem olyan szigorú dolog, mint a gimnázium volt, vagyis bőven lehet „lógni”. Csoportunk tagjaiból többet is ismertem már, akik velem együtt előfelvettek voltak. És hamar kiszúrtam magamnak az egyik szemrevaló és okos évfolyamtársnőmet, Liskó Icit, aki Vecsésről járt be, nagyon szorgalmas volt, s mivel szimpátiánk kölcsönös volt, szinte állandóan egymás mellett ültünk. (Ez az „állandóan” öt évet jelent.) Nemcsak hiányzó jegyzeteimet másoltam róla, vagy használtam az övéit, hanem állandó kávézótársak lettünk a szemközti presszóban, a Váci utcában, vagyis a híres Nárciszban. – De tartottam a kapcsolatot régebbi ismerősömmel, a paraguayi José Arzamendiával is, aki a Zeneművészetre járt, s gitározott és énekelt, általában dél-amerikai dalokat. Tőle tudtam meg, hogy meghívása van Kecskemétre, a Bányai lánygimnáziumba, zenés találkozóra. S ekkor rögtön elkezdtem „kombinálni”: mi lenne, ha vele tartanék, és meglátogathatnám Katinkát? Pár héttel korábban különben is megjelent az Egyetemi Lapokban (első pesti közlésem volt) a neki írott versem, a hajdani visegrádi kirándulásról – úgyis el kellene juttatni hozzá, s íme, ez a legjobb alkalom. – Így is történt: valóban elmentem Joséval Kecskemétre. A gimnáziumban újabb meglepetés ért: nem kellett Katinkát keresgélni, mert barátom éppen az ő osztályukba ment közönségtalálkozóra, vagyis egy élménydús osztályfőnöki órára. Először is megismerkedtünk az osztályfőnökkel – nagyon kedves, megnyerő tanárnő volt, majd megkerestem a lányok közt Katinkát. Valóban keresnem kellett, mert szinte bújít előlem. Meglepetés volt neki is, hogy ott vagyok, de ezzel nem tudtam magyarázni a hűvös fogadtatást. Nem örült a versnek sem, és nagyon elkedvetlenített. Aztán lezajlott a zenés találkozó, José gitározott és énekelt, a megszokott dalokat hallottuk tőle, s persze beszélgetett is a lányokkal hazájáról és az indiánokról. Szavalatok is elhangzottak, még én is mondtam egy verset, de hiába kerestem Katinka szemét, elnézett „messzire”. Hiába volt az általános jó hangulat, én összetörve éreztem magamat, el sem búcsúztunk egymástól, s éreztem, valami véglegesen megszakadt köztünk. Pedig szebb volt, mint valaha, de ez volt az utolsó találkozásunk. Sosem tudtam meg, miért távolodott el tőlem – igaz, hiúságomban találva érezve magamat, nem is kutattam.

1962–1963: Mozdulók

Az egyetemen hamarosan nemcsak barátnőt, hanem jó barátot is találtam. Az egyik unalmas előadáson ugyanis padtársam, egy nagy testű, nagy fejű (és kevés hajú) fiú átcsúztatott hozzám egy papírcetlit, amin vers állt. Én is gyorsan válaszoltam a cetli másik oldalán. S ez így ment az egész előadás alatt. Látásból már ismertük egymást,

de ekkor, az előadás után mutatkoztunk be egymásnak igazán. Pesti fiú volt, sőt újpesti, sőt, mondhatni: újpesti vagány, aki szintén verseket írt. Ő lett az első és legjobb barátom az egyetemen, aki megosztotta velem hamarosan szülei lakását is olyankor, mikor nem ő használta „találkahelynek”. Szülei egyszerű munkásemberek voltak, apja ólomcsövekkel dolgozott, és mérgezés is kapott tőlük, édesanyja meg egy üzemben volt munkás-párttitkárnő. Barátom, név szerint Szalai Pali, azonban nagyon értelmes és nyílt szellemű ember volt, akivel 56-ról is szabadon tudtunk beszélgetni, ugyanakkor „minden hájjal meg volt kenve”, ami azért rám nem volt annyira jellemző, s jól kiegészítettük egymást. Utassy Józseffel, aki harmadikként társult hozzánk, csak kicsit később ismerkedtünk meg egy népművelőbulin, ahol én nemigen táncoltam, inkább vedeltem a sört, és merengtem korábbi szerelmeimen. De mivel szokás volt ilyenkor a népdaléneklés is, ebből viszont alaposan kivettem a részem. Itt jöttünk össze Utassyval, ugyanannyira, hogy később elmaradhatatlanok lettünk egymástól vele is. (Mivel ő is nagy pernahajder volt, mint Szalai Pali, egy évvel korábban kezdett nálunknál, de mivel nem kapott meg egy aláírást egy oktalan tanártól, évet kellett ismételnie. Így került a mi csoportunkba. Ő egyébként később több helyen is úgy nyilatkozott, hogy akkor figyelt föl rám, mikor ezen a bulin éppen a zongora alól mászok elő. Én erre nem emlékszem, de lehet, hogy így volt.) Utassy különben, aki mindenkinek csak „Dzsó” volt, mint vidéki gyerek, kollégista volt az ELTE akkori szükségdiákokthonában, a svábhegyi Béla király úton lévő „Fácánosban”.

Én is hamar meguntam a Pestszentlőrincről való bejárást, hiányzott is a közvetlenebb közösség, és szociális helyzetemre való hivatkozással felvételemet kértem a kollégiumba. 1962 őszén fel is vettek, méghozzá a Róbert Károly körúti „szállásra”, ami ugyanúgy szükségdiákokthonként működött, mint a „Fácános”. Csakhogy ez előtte honvédlaktanya volt, abból próbálták „kollégiumizálni”. (A téglaoszlopos bejárati kapun sok bevésés volt olvasható, olyanok, mint „itt álltam őrt” ekkor és ekkor, XY.) Nagy, harmincfős hálóteremben helyeztek el, a folyosón bádogszekrénykéék voltak, s persze ehhez mérhető tanulótermek is. Mit ad Isten: én TTK-sok (azaz természettud. karosok) közé kerültem, ott volt éppen hely egy emeletes, sodronyos vaságyon. Az egész terem hamar megszokta és elfogadta, hogy nem mat-fizes, biológus vagy kémikus került közéjük, hanem egy BTK-s, azaz bölcsész. Nemsokára már büszkéek voltak rám, és szinte kényeztettek, mint az egy szem nem közülük valót. Ez a helyzet az egyetem szűk kollégiumi lehetőségét bizonyította, de én jól éreztem magamat benne – hasonlított a kalocsai viszonyokhoz, persze, tudható volt, hogy ez kényszermegoldás.

A kollégium – vagyis volt laktanya – a Váci út és a Lehel út között körülbelül félúton volt, mi a Lehel úti villamosokkal utaztunk, aminek megállója 4-500 méterre lehetett. A Visegrádi utcában volt a végállomás, s ott még át kellett szállnunk, hogy aztán még a 2-es járáttal érjük el az egyetemet. Diákbérleteket tudtunk venni, ami kutyanyelv-szerű karton volt, s ezt egy fémszegélyű egyen-tokban lehetett tartani. A kartonon a járatok számai szerepeltek, s egy bérlettel három vonalat lehetett használni, s ezek számát a kalauz (mert még ilyen is volt) jegykezelőjével kilyukasztotta, s a bérlet csak arra a három vonalra volt érvényes. (Én, néhány csibészebb társammal együtt, visszahajtogatásokkal úgy meg tudtam manipulálni, hogy volt olyan hónap, amikor öt-hat vonal is érvényesítve volt rajta, és sokfelé utazhattam vele.) – Ösztöndíjat kaptunk tanulmányi eredményeink szerint, és szociális segítséget is, kinek-kinek rászor-

rultsága alapján, és ezt az egyetemi csoport tagjai szavazhatták meg vagy bírálhatták felül. Menzajegyeket is kaptunk, a menza az egyetem kettős épületének Kossuth utca felőli sarkán volt, s két szinttel működött: alul a diákoknak, jegyre, felül pedig az oktatóknak à la carte, térítéssel. (De ezt térítéssel a diákok is használhatták.) A menza volt az egyik legkedveltebb helyem az egyetemen. Egyforma asztalkák voltak benne négy egyforma székkal, elég tágas tér volt, és sokáig el lehetett üldögni benne, ott fordult meg déltájban az egyetem színe-java, ott lehetett találkozni ismerősökkel, s miután az önkiszolgáló pultnál tálcánkra megkaptuk a műanyag tányérokban az aznapi menüt, olyan helyre is leülhettünk vele, ha volt hely, ahol mondjuk egy vagy két csinos lány ült, más szakokról. Ezek voltak a forrásaink, anyámtól ugyanis nem kértem támogatást, vagyis helyzetemben a gyerektartási díj őt illette. Az ösztöndíjam persze nagyon kevésnek bizonyult, különösen, hogy szinte naponta bementünk Liskó Icivel a Nárciszba, s hol ő, hol én fizettem a kávé. Így hát felsősöktől ellesve az ötletet, a menza-ebédjegyemet általában eladtam, de megtaláltam a módját, hogy azért ebédeljek. (Elég gyakran lejárt jegyeket kaptam ismerősöktől, s azokat manipuláltam.)

A Róbert Károly körüti „szállónak” azonban, ahol akkor laktam, külön étkezdeje volt. Olyan helyre kerültem, ahol pezsgett az élet, állandó jövés-menések között éltünk, s a tanulótermeket szinte csak a TTK-sok használták, több napi tanulnivalójuk volt, mint nekünk, ott bütyköltek műszaki rajzaikkal is. A bölcsészek másra szervezkedtek: sokan írtak verset vagy novellát, s összeismerkedve csoportba, irodalmi körbe álltak össze, aminek nagyon jó, találó címet is találtak: *Mozdulók* lett a neve. Esti felolvasásokat rendeztek az ebédlőben, nagy propagandát, közönségtoborzókat tartottak, az egyetemről meg meghívták Tolnai Gábor professzort, aki előadás-sorozatot is tartott nekünk, elsősöknek, s tudtuk, hogy annak idején a Szegedi Fialatok csoportosulás tagja volt, Radnóti Miklóssal vagy Ortutay Gyulával együtt. A találkozók kéthetente voltak, s valóban, Tolnai Gábor professzor kijött, és vállalta a levezetést, egyre nagyobb közönség előtt, komoly irodalmi vitákkal a felolvasások után. Én, mint aki később kerültem a diákotthonba, már kész „mozgolódást” találtam, mégpedig abban az állapotában, amikor már stencilezett kiadvány megjelenítése is terítéken volt, s *Mozdulók* lett a címe. Ez azért is jelképeértékű volt, mert 56 forradalmának leverése után az irodalmi-művészeti élet pangott az országban. A sebtiben összeszedett *Tűztánc* című antológiában megjelent, általában komcsi „poétákon” kívül más szóhoz sem juthatott; a „nagy” öregek hallgattak vagy börtönben ültek, fiatalokat meg nem engedtek közölni, megnyilvánulni, irodalmi lapok közelébe kerülni, mert zömmel kompromittálódtak, vagy „igaz” tanúk voltak. Lassan oldódó, kényszeredett dermedtség és „mozdulatlan” közélet uralta a társadalmat. Így hát az ELTE akkori első évfolyamának hallgatói e természetellenes állapotot próbálták (inkább egészséges öntudatlanságban, mint elszánt tudatossággal) megtörni. Persze kihagyhatatlan volt a kari KISZ, ha zömmel formális volt is. És kellett hozzá Tolnai Gábor professzor tekintélye. A Jogi Karon volt stencilgép, s annak használatával – a szerzők munkájával – 1962 végén megjelenhetett pár száz példányban a *Mozdulók* első száma. Az egyetem hallgatói azonnal elkapkodták. Ebben a számban benne volt boldog-boldogtalan, s bizony így esztétikailag nagyon vegyes anyagot adtak közre a szerkesztők. Az *Egyetemi Lapok*ban – még decemberben – Baranyi Ferenc jól le is húzta, kiemelve egy jó csokor képzavart és silányságot. A mozgalom „mozgatói” egyébként a deb-

receni, vörös Varga Lajos (később Varga Lajos Márton), Bodó Sándor, Kiss Sándor (később M. Kiss Sándor), Marafkó László voltak, de nagy lelkesedéssel vett részt benne a többi versfaragó is (például Gereben Ferenc és Bollók János). Bodó Sándor és Marafkó László mutattak igazi lírai tehetséget, mint ahogy későbbiekben a többiek (de ők is) más-más pályára kerültek. De ekkor még – kiszélesíteni a kezdeményezést, az irodalmi esteket – komoly propagandát fejtettek ki az egyetemen, és sok „külsős” csatlakozott is, a mozgalomba egyre több hallgató kapcsolódott be.

1963 tavaszán, a harmadik számban már több külsős és második évfolyamos megjelent, ebben kaptam én is nyilvánosságot, többek között Mezey Katival, Oláh Jánossal, Szalai Pállal, Utassy Józseffel együtt, s ők később is bizonyítottak, Szalai kivételével, jelentős költőként. De nemcsak a kiadvány minősége javult, az esteket követő viták is egyre szenvedélyesebbek és komolyabbak lettek. Sajnos ezért is a 3. szám után „illetékes elvtársék” jónak látták megszüntetni a lapot. Befejezésül azonban a szervezők még elérték, hogy az Egyetemi Színpadon egy nagy estet rendezzenek számunkra. Ennek is nagy sikere volt a hallgatók között, de számomra egy intermezzo miatt maradt emlékezetes. A legfőbb mindenés, Varga Lajos (Márton) szolt pár szót bevezetésül, s én a függöny mögül éppen ráláttam. Ahogy vörös Varga kilépett a pódiumra, foga között egy gyufaszálat rágszált. Előrement a pódium széléig, majd öblös hangján megszólalt (hisz „bősz fogairól ömlött az erő”): Barátaim! – Aztán balra, oldalvást kiköpte a gyufaszálat: Phú!

Azért persze a Róbert Károly körúton nem szűnt meg az élet. Tavasszal végre bölcsészek közé kerültem, ugyanolyan harmincfős hálóterembe, ugyanolyan emeletes vaságyra, mégpedig a sarokban vöröstarka Varga Lajos fölé – ő aludt alul. És egy új, lehengető szenvedélyem is kialakult – a kártya. Akasztón is nagy kártyás voltam, barátaimmal sokat huszonegyeztünk (akkor gyufaszálra), aztán „szarosoztunk”, azaz „király, bíró, palatinuszt” játszottunk, amihez viszont öt fő volt szükséges, de sokat alsóztunk is. A gimnáziumot megúsztam kártya nélkül, pedig osztálytársaim az Érsekkert domboldalában a fűben gyakran verték a blattot, mégpedig a népszerű ultimót játszották. Én nem ismertem ezt a játékot, és meg sem akartam – akkor – tanulni, elsétáltam mellettük. A Róbert Károly körúti kollégiumban viszont fölkellette érdeklődésemet, mert a folyosón társaim gyakran, éjszakákba nyúlóan játszottak. Úgy gondoltam, nekem is köztük van a helyem, s először csak néztem (azaz kibiceltem), de hamarosan be-beszálltam. Ez viszont nem gyufaszálra ment, hanem (számunkra) komoly pénzbeli tételekre. Hamarosan olyan szenvedélyemmé vált, hogy ki nem maradhattam a partikból, s bizony előfordult, hogy hajnalig is zsugáztunk. Mikor a többiek mentek az egyetemre, én többször is akkor feküdtem le. S ugyan kik is voltak a partnerek? Természetesen Varga Lajos (Márton), Bodó Sanyi, M. Kiss Sanyi, meg két másik történész: Lehota János Zalából és Kovács Józsi Barcsról. Annyira szenvedélyemmé vált, hogy (az elején) nagy adósságokat csináltam, s ráment néhány ösztöndíjam. De azért persze a fontos előadásokon részt vettem, s még inkább a szemináriumokon, ahol kevesen voltunk, kis teremben, s általában egy-egy társunk dolgozatát hallgattuk és vitattuk meg, az adott szeminárium anyaga szerint, s ahol én is szerepeltem. Tolnai professzor előadásairól viszont lehetett lógni – ő a középkorral, a „jokulátorokkal” foglalkozott az összes magyar szakos előtt, s Istene Senczi Molnár Albert volt, aki neki mindig, minden körülmények között hivatkozási pontot kínált.

A magyar irodalom mellett a másik szakom a népművelés volt, aminek mi voltunk a második évfolyama. Ez tulajdonképpen még be nem járatott szak volt, s általában előadásaink voltak. Az előttünk lévő évfolyamból két hallgató irodalomból is kitűnt, Mezey Kati és Oláh János írásai komoly pályát ígértek, sőt félig-meddig hozzájuk sorolandó Utassy Joe is, aki tőlük bukott hozzánk. A népművelés szaknak az egész egyetemen az volt az újdonsága, hogy volt egy nagy, alapvető képzési tendenciája: az öt éven keresztül végigvonult az az előadás-sorozat, aminek „Korunk természettudományos világképe” volt a neve. Vagyis mi matematikatörténetet, fizikát, biológiát, kémiát, geológiát is tanultunk, mégpedig az egyes tudományágak legrepresentatívabb képviselői voltak az előadóink, s jegyzeteinket is ők és akkor írták. Persze volt vallástörténet, zenetudomány és könyvtári ismeretek is, és még más ilyesmi. Csodabogarak voltunk a bölcsészkaron.

Csavargások IV.

1963 végén, a második évfolyam fele táján új változás állt be életünkbe: a Róbert Károly körútról és a Fácánosból is beköltöztették a bölcsészeket a híres Eötvös Kollégiumba, a Ménesi útra. Ezzel kettősség alakult ki a kollégium tagságán belül: voltak az „igazi” Eötvös-kollégisták (a szakkollégisták), akik a gazdag hagyományokhoz híven az egyetemi „polgárok” krémjét alkották, s kiváló tanulmányi eredményeik mellett általában külön tudományos témákon is dolgoztak, s voltunk mi, a szürke verebek. Mindenesetre nagyon örültünk a változásnak. És ott volt, rendelkezésünkre állt a kollégium hűtes, gazdag könyvtára. (Ebben az időben itt dolgozott megalázó könyvkihordó munkatársként Sánta Ferenc, a már akkor is neves író, de én itt nem találkoztam vele.) Én egy négyfős szobába kerültem, ahol szobatársam lett az egy évvel előttem járó, de ugyancsak népművelő szakos Oláh János költő, akivel azonban ritkán találkoztunk, mert komolyan dzsúdózott és edzésekre járt; meg egy első évfolyamos bolgár ösztöndíjas fiú is: Alexander Petkov. Magas, jó kiállású fiú volt, s akkori ismerőseim közül egyedüli TTK-s, biológia-kémia szakos. Bár előtte már nyelvi tanfolyamon átesett, nagyon törte a nyelvet, s tanulópartnerekhez (általában csinos lányokhoz) járt tanulni, ahonnan esténként kék-zöldre dekorált nyakkal érkezett haza. Büszke volt sikereire, jobban, mint tanulmányi eredményeire, mert bukdácsolva és elégségekkel jutott túl a vizsgákon. Egyébként nagyon jó hangulatú, vidám srác volt, amolyan kedves léhűtő, s engem valahogy különösen kedvelt. Az év végi, évszázó vizsgák után, mielőtt hazautazott volna, meglepetésre meghívott Várnába, a tengerpartra, ahol édesapja munkahelyének (a Földművelési Minisztériumban dolgozott) tágas, emeletes üzemi nyaralója volt. Megköszöntem, s megígértem, hogy örömmel megyek (addig még nem jártam külföldön, és nem is lehetett), és hogy az időpontokat majd leleveledzük.

Jóval korábban viszont cifra eseményeken kellett keresztülmennem. Még a Róbert Károly körúti időkre nyúlik vissza, hogy egy alkalommal, befelé menet a városba, a Dózsa György úti megállóban leugrottam a villamos lépcsőjéről – s mit ad Isten, pont egy kis mitugrász rendőr karjaiba. (Biztosan Lőrincze, anyámékhöz akartam menni, mert akkor kellett ott a 75-ös trolira átszállni.) A rendőr meg akart büntetni, de mondtam, hogy szegény diák vagyok, nincs pénzem. Erre elkérte okmányaimat, fölírta az

adatokat, s azt mondta, föl fog jelenteni. Első dolgom volt ez a rendőrséggel, nem is vettem komolyan. Igen ám, de pár hónap múlva, már az Eötvös Kollégiumba címezve (utánajártak!) kaptam az illetékes rendőri szervektől egy levelet, hogy vétségemért megbüntetnek 300 forintra, így és így fizessem be. Nekem viszont ez természetesen eszem ágában sem volt, még ha lett volna is rá pénzem – de nem volt. Írtam hát egy válaszlevelet, amiben (szociális viszonyaimra tekintettel) kértem a büntetés elengedését. Ezzel megint megnyugodtam, s szinte már újból el is feledkeztem róla, mikor megjött a rendőrségi válaszlevél. Ebben közlik, hogy elengedés helyett felemelik a büntetést 500 forintra, záros határon belül fizessem be, vagy pedig ekkor és ekkor (pontos időpont) háromnapos ellátással vonuljak be Kistarcsára a büntetésemet leülni. Amennyiben egyik sem, ekkor és ekkor (megint pontos időpont) elővezetnek. No, ez már komolyabban hangzott, s én újfent írtam leveletem: szociális helyzetemre tekintettel stb. És megtanácskoztuk a dolgot barátaimmal, köztük felsősökkel is, s arra jutottunk: eszembe ne jusson önként bevonulni a fogdába, de legyenek otthon a megadott időben – vezessenek elő, ha akarnak, ilyen még úgysem volt a híres Eötvös Kollégium történetében. És így is történt. Egész nap otthon voltam, de nem jöttek. Megint azt hittem, ezzel vége a történetnek. Hanem amikor egyszer később mentem haza anyámékhoz látogatóba, anyám csak elém állt: mit csináltam már megint, mert felemelték a házadót 500 forinttal, s mikor utánaérdeklődött, azt a feleletet kapta, hogy: kérdezze meg a fiát! – Ekkora szemérséget azért nem vártam a magyar rendőrségtől, bár tudtuk, hogy utálják az egyetemistákat, egyáltalán: az értelmesebb embereket.

Vizsgáimat az egyetemen azért jól lettem, még szigorlatozni is kellett, hiszen a második év vége volt. Minden kiválóan sikerült, s otthon, édesanyáméknál várhatam a nyarat, benne az egy hónapos siklósi népművelési gyakorlattal – ugyanis a két szigorlati év végén gyakorlatokon kellett részt vennünk.

Édesanyám nem csak tervezte – tataroztatta is a fél házat, s egész mutatós kis lakás lett belőle. Őcsém is már érettségizett, s az Iparművészeti Főiskolára jelentkezett, de egyelőre nem vették föl. Kiskorától kezdve képzőművészkedett, még Akasztón kemény papírokból megformázta az egri várat, színezéssel, teljes körülvalókkal, s a faluban csodájára jártak. Pesten a birkózás mellett hamar elkezdett képzőművész-körbe járni, mégpedig oda, ahonnan a legtöbb főiskolás kikerült, rengeteget rajzolt, új technikákkal ismerkedett, s nekem például a monotípiái nagyon tetszettek. Mivel erős volt és bírta, amit én nem: nehéz munkakörbe helyezkedett el, zsákolt, jól keresett, és makacsul készült a mind újabb és újabb felvételikre. Mert végül is csak öt év után sikerült bejutnia az Iparművészetre, kerámia szakon. (S ott hamarosan nagyon szép, ötletes munkákat készített.)

Én viszont leveleztem Alexszel bulgáriai utam ügyében, s egyre türelmetlenebbül vártam a fogadási időpontot. Kevés pénzem lévén, az útiköltséget is meg szerettem volna spórolni, s támadt is egy nagy ötletem. Kiderítettem a Dunai Hajózási Társaság címét, nem messzire volt az egyetemtől, a Duna-parton, s vagabund módon bejelentkeztem a vezérigazgatóhoz. A titkárságon kicsit akadékoskodtak, de végül is fogadott a vezér. Előadtam, hogy szegény egyetemista vagyok, akit egy bolgár ösztöndíjas barátja meghívott Várnába nyaralni, de megerőltetést jelent az útiköltség. Viszont járnak Budapest és Várna között dunai hajók – nem volna-e rá mód, hogy egy ilyen

úton segéd munkásként elvinnének a tengeri kikötőig. Előadtam, hogy mindenféle segéd munkát, a fűtésig akár, hajlandó lennék elvégezni. Láss csodát: a vezérigazgató mosolyogva végighallgatott, s azt mondta: pár nap múlva keressem meg újra. Nagyon örültem ötletességemnek, s elégedetten mentem haza. Igen ám, de otthon megérkezett Alex levele, amiben értesít, hogy záros határidőn belül, délután vár a várnai pályaudvaron, ezen és ezen a vonaton, mert akkor közvetlen járatok közlekedtek Budapest és Várna között. Nagy ötletem így dugába dőlt, de azért bementem a MAHART-igazgatóságra a vezérigazgatóhoz, ahogy megbeszéltük. Fájdalmas szívvel hallottam, hogy egy két hét múlva induló hajón kaptam volna egy kajütöt a társaság vendégeként, minden ellenszolgáltatás nélkül. Ha ezt én már nem is tudtam kívárni, nagy köszönések között váltam el a legemberségesebb vezértől, akivel életemben dolgom volt.

Aztán otthon próbáltam felkészülni eddigi legnagyobb vállalkozásomra (nem kellett sokat készülődni), s nyugtatgattam édesanyámékat, hogy nem leszek egyedül, nem fogok elveszni. Megvettem a menetjegyet és a helyjegyet a megadott szerelvényre, s egy délután nekiindultam. Több mint 24 órás út, Románián keresztül. Sajnos, ami az útban leginkább érdekelt volna – Erdélyből édeskeveset láthattam, mert éppen éjszaka húzattunk át rajta. Persze, aludni nemigen tudtam, beszélgetőtársam sem akadt, s néha-néha fölillant agyamban, hogy mi lesz, ha Alexszel nem találkozom megérkezésemkor.

Úti cuccom alig volt – a szokásos, valaha zöld, kifakult sporttáskám (igaz, az megtömve főként nyári ruhaneművel), meg talán egy méretes nejlonzacskó valami élelmiszerral, apróságokkal. Aztán végül a megadott napon vonatunk becsorgott a várnai nagyállomásra. Feszültségekkel telve szálltam le, de hamar észrevettem a vadul integető barátomat – találkoztunk. Nagy gond szakadt le a szívemről, nem gondoltam, hogy próbatevő idők következnek. Alexszel elmentünk (busszal, a tengerpart mentén) apja vállalati szállodájába. Ez volt a híres Arany Homok – a várostól mintegy 30-35 kilométeres távolságban, domborulattal szegélyezve, végig nyaralókkal, üdülőkkal, szórakozóhelyekkel, és strand hátán strand a finom, fővenyes parton. Ahova Alex vitt, nem lehetett több, 10-12 kilométerre a várostól, egy hosszú, emeletes vállalati üdülő, még hozzá a Mezőgazdasági Minisztériumé. Barátom figyelmeztetett, hogy „bújtatott” lakó leszek (no, bújtatott adminisztrátor már voltam!), vagyis nem szabad, hogy meglássanak, mert apja se, és az üdülőben senki se tud rólam. Három napig tartott ez a titkolódzó állapot, és ha lopakodtunk is, nem sokat, mert főként a tengerparton voltunk, és csak szinte éjszakázni jártunk az üdülőbe. Alex megismertetett barátaival – vagy hat-nyolc szófiai vagány sráccal, egyetemistákkal, akik hamar maguk közé fogadtak, bár kommunikálni csak a sokszorosan derékba tört orosz nyelven tudtunk, amellet, hogy Alex tolmácsolt, ugyancsak összevissza törve a magyar nyelvet. A kis galeri egy közeli üzemi konyhára járt étkezni (azaz ebédelni, mert más nemigen akadt), s vittek engem is. Könnyű, nyári kínálatok voltak, menzaserűen, leggyakoribb fogásként a „tarator”, azaz hűtött tejfölös uborkaleves, ami a nyári hőségben isteni tudott lenni. A bandának, Alex mellett egy jóvágású, Kolev nevű fiú volt a főnöke, akinek ott volt a menyasszonya is. És ez fontossá vált hamarosan. Vagy három nap múltán barátom apjától táviratot kapott, hogy azonnal utazzon haza Szófiába (a faterhez talán eljuthatott valami „súgás” otléte mről). Nem volt mese: Alex

Kolev barátjára bízott, amíg vissza tud jönni. Fogalma sem volt, miért kellett hazautaznia, de bízott benne, hogy egy-két nap múlva jöhet vissza. És pénzt is fog küldeni, mondta, mert nekem ugyan nemigen volt levám, csak félretéve a legfontosabbakra. (Alex minden csibészése ellenére nagyon respektálta apját, szó se lehetett, hogy alkudjon vele.) Kolev látszólag jókedvűen fogadta a dolgot, pedig ő egy kempingtáborban lakott, sátorozva, menyasszonyával együtt. Szereztek még egy matracot, s bármilyen kényelmetlen is volt számomra a helyzet – velük együtt éjszakázni, őket nem zavarta, el kellett fogadnom. S aztán az éjszakák minden intim zaja közt vagy tíz napot töltöttem sátrukban, megtúrt idegenként. S a banda fizette az étkezésemet is. – A kemping közel volt a tengerparthoz, s Kolevéknek nagyon jó helyen volt a hatalmas intézményben a sátruk: estelente (és éjjelente) ragyogó kilátás nyílt a bejárat előtről a nagy vízre. Engem nem hengerelt le halálosan a tenger látványa, mint ahogy általában sokakat, akik először látják (mint például Utassy Dzsó barátomat vagy tíz év múlva) – a strandon persze elgyönyörködtem végtelenségében és a messzeségben behajózásra várakozó hajókban, de tulajdonképpen úgy gondoltam, hogy mindez olyan, mint amilyennek elképzeltem. Igaz, nem tudván úszni, csak a partközeli hullámverést tapasztalhattam meg végtelen izmaiból, de abból is fölsejlettek előttem mesebeli titkai, amik nagy része előttem így titok maradt. A „galeri” egyébként egy truppban foglalta el törülközőivel, körben a megszokott helyet, s el-elcsellengetek onnan úszni vagy „csajózni”. Otlétem utolsó napjaiban szinte ölkébe hullott a szerencse: egy ugyancsak hét-nyolc fős, cseszkó, fiatal egyetemista lánycsoport ütött tábor mellettünk, s a két csoport hamarosan nagy vigalmak, trécselések között szinte egybeolvadt, megértették egymás beszédét, és nagyokat lubickoltak közösen. Én velük még annyit sem tudtam kezdeni, mint bolgár barátaimmal, viszont a sok ezer fürdőző-napozó között is feltűnően kirítt egyedi fürdőnadrágom. Ezt ugyanis édesanyámtól kaptam indulásom előtt, mégpedig az volt a titka, hogy szövetkezetük egy új fazonú és textíliájú fürdőnadrágokat gyártott éppen, s nekem is, öcsémnek is testünkre szabottan készített belőle. (Kolev barátom, mikor végre eluntam várni és hazautaztam, el is kunyerálta tőlem, és én persze örömmel hagytam ott neki – valami csekélység emlékül neki is.) De előtte naponta jártam a megbeszélte postahivatalba, hogy Alextól nem érkezett-e levél vagy pénz, s már nagyon röstelltem a dolgot, mert semmi életjel nem volt tőle, hát még a maga személye. – Azért a postán kívül másfelé is el-elmászkáltam – bátortalanul bár – szálláshelyünkről, szabad ki- és bejárás volt a kempingben. Kevés pénzem volt ugyan, de Kolevék biztattak, hogy okvetlenül keressem meg a közelünkben, egy domboldalon lévő néprajzi különlegességet, a Kukeri bárt. A vége felé rá is szántam magam, de ez a közkedvelt szórakozóhely bizony nem bár volt, hanem a domboldalban, jó fekvésű szabadtéri szórakozóhely, terítés asztallokkal, s a kiszolgálók és az egyéb személyzet színes, szalagos, lobogó lebernyegekbe volt öltözve, hasonló nadrágokban és népi stílusú lábönvalókban, a kiváló hangulatot előidéző zenekar is ugyanúgy, hasonló maskarákban. Azt mondták, ez régi bolgár bohóckodó szokás (magam úgy vélem, nem esnek messze megjelenésben a mi busóinktól). Kaptam jó helyet, oldalvást, a tengerre jó rálátással, s nem számoltam a korszöröket, mint ahogy a nagy kert többi vendége sem – igencsak szeszgözős, vidám hangulat volt. Én egy darabig merengtem, magamban iszogattam, majd – elmenőben – két szesz „német testvér” váratlanul mellém ült, középkorúak voltak. Volt velük

egy kis, rókaképű bolgár is, aki tolmácsolt. Ők is rendeltek egy egész új kört, majd a töredezett beszédfoszlányokból kiderült, hogy én magyar „student” vagyok, aminek szörnyen és hangosan megörültek. Ők persze nyugatnémetek voltak, kevés gátlással és sok pénzzel. Együtt sörözgettünk még egy ideig, majd kérték a számlát, s az egész ceheet – az én különfogyasztással együtt – gálánsan kifizették. Búcsúzóul megöleltek (búzlóttek a szesztől), s odavetettek elém az abroszra egy ezüstös, súlyos német fémpénzt – ha jól emlékszem, tíz márka lehetett –, hogy egy kicsit megsegítsék „szegény diákságomat”. Nem ismertem az árfolyamokat, de jó pénzt sejtettem. Furcsa volt, de eltettem pulóverem zsebébe, és én is hamarosan hazafelé indultam. A domb aljában állt néhány cirkuszszerű sátor, egy céllövöldével is, amiben világos volt, s a kettő ittas német atyafi célba lőtt, a kis róka bolgár biztatásával. Távolabbról néztem kicsit. Persze ebben az állapotban sehogy sem találtak célt, de nem adták föl: elkezdtek fél kézzel fogva a légpuskát, „übertensch” módon lövöldözni. A tolmács körülöttük ugrált. Ezt már nem bírta a gyomrom: a zsebemből előkotortam a tízmárkást, s bármennyire jól jött volna még, mint a gyerekek, akik a vízbe kavicsot „kacsázatnak”: egy jó lendülettel elhajítottam a nagy bolgár éjszakába.

Az utolsó két napon, a bolgár tegeiparti első „csavargásom” idején egy kis változottság történt. A Kolevák sátra melletti placcon egy fiatal (de nálam idősebb) magyar pár vert sátrat. Meglepetéssel hallgattam újból a magyar szót, s persze hamar összebarátkoztunk. A strandolásainkat külön-külön végeztük, de estefelé a sátrak előtt összejöttünk és beszélgettünk. Engem leginkább az érdekelt, mi van otthon – minden hír kiéhezve talált. De az éhséget illetően is új perspektíva adódott: a száraz hazai mellett egy kis gázrejsójuk is volt, ahol estelente paprikás krumplit, lecsót főztek, s szinte természetes módon a vendégük voltam. Ez bizony – a magyar szó mellett – nagyon jól jött. Vacsora után, a tengerre nézve, hosszasan elbeszélgettünk.

De egyszer véget kellett vetnem az Alex nélküli „koldis” vendégségnek is. Vettem anyáméknak egy-két kiló fügét (nagy mama szokta mint régi kedvencét emlegetni), megköszöntem a bolgár srácoknak, hogy befogadtak és törődtek velem, összepakoltam (nemigen volt nehéz), s komoly váll-lapogatások között búcsúztam el tőlük. Szinte megható volt ez a barátságos gesztus, hisz én is, ők is tudtuk, hogy sosem látjuk többé egymást. Kijelöltek közülük mellém egy kísérot, akivel autóbuzson bementünk a városba, azután a Várnai pályaudvarra; megvettem a jegyet, a maradék pár levából vettem az útra egy jellegzetes, túróval töltött nagy kalácsot, s ismét a vonaton voltam. Ez a visszaút viszont sokkal gyalázatosabbra sikerült, mint amikor jöttem: nem volt ülőhelyem, a peronon tipródtam legalább félúton, s végre-valahára, elgyötörten érkeztem haza anyámékhoz Lórincre. Mert az út bizony hazafelé 24 óra volt. Édesanyám sopánkodásai után még egy kellemetlen meglepetés ért: az ajándék fügéből – hisz érett volt, s nem ismertem a természetét – a nejlonzacskóban csak egy nagy katyvaz, cefer maradt, mire célhoz értem vele. S elég volt kipihennem, újból összeszedni magam.

(Összel az egyetlenem, vagyis a Váci utcában találkoztam újra ún. barátommal, Alexszel. Nagy karlengetésekkel, távolról üdvözölt, mintha mi sem történt volna, de én – úgy gondolom joggal – szó nélkül, köszönés nélkül mentem el mellette. Soha többé nem beszéltem, nem is találkoztam vele – más kollégiumba helyezték el tőlünk, a Ménesi útról.)

Első egyetemi gyakorlat

Az 1960-as évek elején program szerint alakultak a felsőfokú iskolákban a népművelés szakok, így nemcsak Budapesten, az ELTE-n, hanem Debrecenben és Szombathelyen is. Ezek célja talán az lett volna, hogy ellássák a művelődési házakat és a városi tanácsok művelődési osztályait megfelelő, kulturált szakemberekkel. A gyakorlat azonban az lett, hogy legtöbbször kiemelt filmszínházak vezetői lettek. Mindenesetre gyakorlati oktatás és nevelés is kellett, így például nálunk, az ELTE-n, a második és negyedik év zárása után, a szigorlatok után népművelési gyakorlatot szerveztek a hallgatók számára, aminek költségeit az egyetem állta.

Miután a várnai, tengerparti kalandokat kipihentem – vagy tán még ki sem pihentem –, megkezdődött a nyári gyakorlatom, mégpedig Siklóson. Egy hely több diákot is fogadhatott, s mit ad Isten: mi hárman jelentkeztünk Siklóásra, Szalai Pali, Utassy Dzsó és én. A Járási (vagy Városi?) Tanács Művelődési Osztálya fogadott bennünket, s gyakorlatvezetőnk egy pár évvel előttünk végzett tanárember lett: Szabó Árpád, aki Baranyi Feri évfolyamtársa, sőt baráti körének tagja volt. Nagy örömmel fogadott bennünket, s mikor kiderült, hogy mind a hárman költőpalánták vagyunk, még szorosabban „keblére ölelt”. A gimnázium tornatermében, egy sarokban állítottak föl számunkra egy-egy szabványos vaságyat, s az iskola gondnokának felesége vett szárnyai alá minket. Az Osztályon mindjárt megismerkedtünk egy helyi születésű gyakornoklánnyal is, aki a szombathelyi főiskoláról került oda. Azonnal mindenben látszott, hogy jó helyre kerültünk. Szabó Árpád „gyakorlatvezető” biztosított bennünket, hogy nem sok dolgunk lesz, s mindjárt ki is osztott bennünket egy Valika nevű, középkorú munkatársának. S első ismeretségeink közé tartozott a tornateremben a gondnoknő bumfordi, hat-hét év körüli fia, aki körülöttünk sertepertélt, mikor elhelyezkedtünk szállásunkon. Utassy és Szalai Pali rögtön kezelésükbe vették, és ugratták mindenféle hülyeségekkel. Ez Dzsónak sikerült a legjobban. Alig volt magasabb a lurkónál, de elkezdte etetni: Tudod-e Józsika, hogyan lehetsz te is olyan nagy, mint én? Húzódzkodni kell! Itt van a bordásfal, naponta föl kell másznod a tetejéig, ott megfordulni, jól megkapaszkodni, és ahogy ott lógsz, nyújtózkodni kell fölfelé 40-50-szer. Meglátod, olyan nagyra nősz, mint én! – és Józsika jó tanuló volt, húzódzkodott! Mindennap, többször is. Szalai Pali és Dzsó hatalmasakat mulatott rajta, s a „húzódzkodás” később is varázsszavaink közé tartozott, ha együtt voltunk.

A siklósi születésű gyakorló „kislány” (bár ha jóképű volt is, akkora volt, mint egy fél banyakemence) mindjárt megismertetett bennünket a város nevezetesebb helyeivel. Persze legelőbb is a várral (ahol épp akkoriban, nem sokkal korábban forgatták a Tenkes kapitányát, amiben húgával együtt, egy tizenöt éves, rámenős fruskával mindketten „statisztáltak”). No, hát! A mi figyelmünket azonban két másik hely keltette fel: a Fő utcán, a „Központinak” nevezett étterem, s tőle nem messzire, továbbhaladva a városi strandfürdő. Aztán egész ottlétünk alatt ez volt a két meghatározó hely, ahol előfordultunk.

A siklósi gyakorló főiskolás lány, M. és húga nemcsak a város, de a délvidék egyik nevezetes nemesi családjából származott, s M. menyasszonyjelölt is volt: a főiskoláról egy szintén neves család sarja volt a vőlegényjelölt. Éppen akkor volt náluk látogatóban. Ezzel együtt M. úgy viselkedett, hogy barátunk, Szalai Pali, aki

hozzá méltón testes és nagy vagány volt, azonnal elkezdte neki csapni a szelet. (Nem is eredménytelenül.)

Ami egyébként a „nőügyeket” illeti, egyikünk sem panaszkodhatott. Szalainak még a gimnáziumból volt egy kapcsolata egy kislánnyal, aki nem tanult tovább, de rendszeresen találkoztak délelőttöként Pali lakásán. Emellett egy „szívbeli” ügye is volt: egy pár évvel fiatalabb, akkor még gimnazista kislány, aki menyasszonyjelöltje (később felesége) is lett. Utassynak meg még az első évből eredően, a fácánosi időszakból volt egy állandó kapcsolata: egy fiatal cukrászkislányhoz járt, s annak lakásán „helytelenkedtek”. Ez nem is volt véletlen, mert az egyetem lányai, az egész bölcsészkar szelleme nagyon „prúd” volt, s a lányhallgatók zöme mereven elzárkózott a szexualitástól. Nagy kivételnek számítottak az ún. „sémita” származásúak, akiket szabadabban neveltek, és szabadosabbak is voltak. Nekem ebből a körből voltak „kalandjaim”, Szalaiék újpesti lakásán találkoztunk, de ezek a kapcsolatok érzelmileg nemigen viseltek meg, Katinkával való, rossz emlékű, ártatlan szerelmem után sokáig nem lettem igazán szerelmes. Ebbe a nyugalmi helyzetnek nevezhető állapotba kavart bele, mégpedig alaposan, a siklósi gyakorlaton töltött egy hónap.

Szép napok jártak, s mi a legelejétől kezdve felfedeztük a strandfürdőn való lógást, együtt heverésztünk a gyepre terített törülközőkön, majd pokrócokon M.-mel és húgával. Aztán hamar bővült a kör. Én, a „legszendébb”, az odavezető úton leszólitottam egy helyes gimnazista kislányt, Viktóriát, majd mindjárt utána Jutkát, aki még csak akkor ment gimnáziumba. Ők is érdeklődéssel fogadták ezt, megismerkedtek a többiekkel is, s ők is csatlakoztak a gyepen kis csoportunkhoz. Viktória „beleesett” Dzsóba, Jutka meg belém – és fordítva, vagyis kölcsönösen „megszerelmesedtünk”. És mivel állandóan éhesek voltunk, a lányok naponta rengeteg zsíros kenyeret hordtak ki nekünk a strandra. (Egyébként a „Központinak” nevezett étterembe jártunk, de csak módjával rendeltünk, mert ellátmányunk nem volt valami bőséges. És itt adódott egy neveléses esetünk. Nézegetve egyszer az étlapot, kiszúrtuk a „serpenyős burgonya” ételt. Egyikünk sem tudta, mit takar, de jól hangzott, s így megrendeltük. Mikor kihozták, kényszeredetten és nagyot neveltünk, hogy egyszerű paprikás krumpliról volt szó.)

Én azonban, miután Jutkát megismertem, elkezdtem egy kicsit külön életet élni társaimtól. Jutka nagyon vonzó megjelenésű, kreolba játszó arcbőrű, délies vágású arcú, ártatlan, nagy, csodálkozó és érdeklődő szemekkel megáldott kislány volt, arcát rövidre vágott haj keretezte, s egyre inkább belébolondultam. Érezni kezdtem azt a szerelmet, amire régóta vártam. Néhányszor hazakísértem, mikor egyszer csak bemutatott a családjának. Siklós egyik legjobb családjából származott, apja a gimnázium igazgatója volt, édesanyja a család dolgait felügyelte, s volt két fiútestvére. Édesapja, Ali bácsi, és édesanyja, Beba néni is jó hangulatú, kellemes, megállapodott emberek voltak, biztos anyagi viszonyok között éltek egy szép, kertes családi házban, s ha meglepetéssel is, de igazán szívélyesen fogadtak. Talán el sem tudták képzelni, hogy kislányukat egyetemista fiú kísérgeti. A két fiú is otthon volt, – a nagyobbik, Álmos (azaz Mosi) szintén egyetemi tanulmányok előtt állt, de műszaki vonalon; a kisebb meg, Zsolti, akkor ment harmadik gimnáziumba. Gyorsan szót értettem mindnyájukkal, s hamarosan, mint haza, úgy jártam hozzájuk. A virágágyásokkal szegélyezett kert közepén, a gyepes udvaron pingpongasztal állt, s nagy csatákat vívtunk a fiúk-

kal. Jutka is játszott, de rossz néven vette – főleg később –, hogy mindig nyerek ellene, s úgy játszom, hogy nyerni is akarok. Ez nagy hiba volt. Bent a szép, polgárian berendezett lakásban viszont kártyacsatákat vívtunk, mert Ali bácsi is szenvedélyesen kártyázott. Legtöbbször a rejtélyes „király – bíró – palatinusz” volt terítéken, amit még Akasztórol tudtam (ott szarosnak neveztük), s nagyot nőttem Ali bácsi szemében, hogy ismertem ezt a játékot, mert azt hitte, rajta kívül nincs más Magyarországon, aki ezt még tudja. – Megváltoztak strandolási szokásaink is. Mi Jutkával csak általában a késő délutáni órákban jártunk ki. Jutka kacérkodott a versenyzással, s én a parton stopperrel mértem az időt, ahogy szelte a hosszakat. (Persze kiderült, az is csak kislányos felhevülés volt.) Aztán esténként nagyokat csokolóztunk a kertajtóban. Ő, mivel először csinálta, egész testében, odaadóan beleremegett mindig, s ez nekem is annyira élményem volt, mint soha előtte és utána. Vagyis igazán szerelmesek voltunk, de bármennyire bújít is hozzám, tudtam, hogy nagyon vigyáznom kell rá, mint egy épp nyíló virágra.

Siklós nagyon szép természeti körülmények között alakult ki, szinte körös-körül szőlős dombok, s igaziból ennek mediterrán jellege és éghajlata van. Tőle délre, pár kilométerre feküdt Villány, ami nevet adott az egész környék kiemelkedően jó borának, borvidékének. Kis népművelő delegációnk persze oda is ellátogatott, s esküdött rá, hogy a világ legjobb borát issza. (A Villányi Oportó címkéjű vörösbor utána évekig – ha nem máig – legkedvesebb borom volt. Persze az akasztói kadarka mellett!) Mint otthon, itt is majdnem minden családnak megvolt a maga „szőlőhegye” (présházzal leginkább), amire büszke volt, és aminek tőkéit művelte. Ali bácsiéknak is volt természetesen, ahova Jutka meghívott, s együtt a családdal kimentünk egy alkalommal. A korai szőlőfajták már zsendülőben voltak, lehetett kóstolgatni belőlük, de a legemlékezetesebb egy jó kis focizás volt a szőlőtábla melletti hosszanti sávban. Az „öregek” a présházban tettek-vettek, mi meg két „csapatra” osztódva nagyot fociztunk-kergetőztünk a gyönyörű délutánban. Mosi és Zsolti voltak együtt, mi meg Jutkával álltunk ki ellenük. Feledhetetlen az a hatalmas, önfeledt játéköröm, ami Jutkából áradt, mindenképpen győzni akart – és győztünk is.

Szalai Pali és Dzsó is jártak szőlőben, és persze hogy M.-mel és húgával. Nekik, mint történelmi családnak, természetes, hogy jóval nagyobb szőlőjük volt, és jóval több korán érő fajta. A kirándulás után hoztak is haza egy nagy kosár szőlőt, amit kivittünk a strandra is. Ekkortájt csapódott mellénk a siklói születésű egyetemista, Nagy Jóska. Őt éppen akkor, év végén csapták ki Moszkvában, elküldték haza, az Eötvösre a Lomonoszovról, ugyanis Erdély ügyében összeverekedett egy román hallgatóval. Jól helybenhagyta: sűrű, keménykötésű termete volt, bár magassága nem igen haladta meg a miénket. Orosz–spanyol szakos volt, sok spanyol dalt ismert, s jól szórakoztunk együtt. Különösen azután, hogy Szalai Palinak támadt egy nagyszerű ugratásötlete. Azt találta ki, hogy a rádióban egy éjjel hallgatta az akkor vas kommunista Albánia rádióját, s abban beszámoltak Nagy Jóska ügyéről. Remekül utánozta (nem tudom, honnan) a rádió hangját, hogy a műsor így kezdődött: „I szí Tirana! I szí Tirana! Enver Hodzsa szól a néphez!” Jóska először szinte megrémült, olyan meggyőzően játszott és beszélt Szalai, aztán persze kiderült a turpisság, s nagyot mulattunk rajta. De szállóigészerűen megmaradtak az albán rádió bejelentkezésének mondatai: „I szí Tirana! I szí Tirana”. Valamennyiszer nagyokat nevtünk rajta.

De hiába volt a lányok zsíroskenyér-dömpingje, ahogy telt az idő, egyre több pénzünket zabálta föl a „Központiban” való étkezés. Igyekeztünk is megadni a módját, már jól ismertek is voltunk a személyzet előtt. Ezt Szalai Pali újabb nagy blöffje csak tódította – elkezdte híresztelni, hogy mi vagyunk a „Biszkü-gyerekek”. A rettegett hóhér nevét persze nem volt ember, aki nem ismerte volna Magyarországon, és ez egy különös helyzetet, mondhatni félelmetes nimbuszt növesztett körénk. A kisvárosban ugyanis, ahol majdnem mindenki mindenkit ismert, miként egy faluban, fura és ismeretlen figuráknak számítottunk a lakosság számára, nekem ráadásul szakállam is volt. – Szabó Árpai gyakorlatvezetőnkhez fordultunk (nem sokat láttuk egymást), és előadtuk siralmas anyagi helyzetünket. Megértően megígérte, hogy megpróbál kitalálni valamit. Állta is a szavát, s egy közeli napon szinte reggeltől estig irodabútorokat, megszámlálhatatlan széket cügöltünk át egy megadott helyről egy megadott másik helyre. Mindjárt föl is vehettük a munkabért, de hát, mint egyszeri alkalom, nemigen sokat számított helyzetünkben. Meg kell itt mondanom, hogy Valika, akinek gondjaira voltunk bízva, szervezett is számunkra a városi kocsi segítségével néhány vidéki utat, de ezekből én már a Jutkáékkal való viszony fontosságára hivatkozva kimaradtam. Pedig az egyik ilyen „szaklátogatás és tapasztalati út” egy nevezetes, cigányok által lakott faluba vitt. Több is volt ilyen a környéken – az elhagyott falvakba egyre nagyobb számban költöztek be a romák, hiszen a néprajzilag egykézéséről ismert Ormánság vonzaskörzetébe tartoztak. Barátaim aztán erről részletesen és érdekesítően számoltak be, s bántam már, hogy nem tartottam velük. Mint ahogy azt is bánhattuk mindnyájan, hogy a közeli Máriagyüdre, a nevezetes búcsújáró és kegyhelyre sem látogattunk át, pedig olyan közel volt, hogy templomtornyai odalát-szottak. – De akkor (egy hét volt még hátra) anyagi ellehetetlenülésünk volt az elsőrendű téma. Szalai Pali állt elő újabb megváltó ötlettel. Expressz-ajánlott levelet írtunk azonnal az egyetemre és a tanszékre, ecseteltük anyagi helyzetünket, s fölvetettük, hogyha nem érkezik gyors segítség részünkre, fájdalom, de népművelési gyakorlatunkat azonnal be kell hogy szüntessük. És mit ad Isten? Két nap múlva megérkezett számunkra a tanszéki kiegészítő segély. Így hát kitöltöttük végig az időnket Siklóson.

Szabó Árpától természetesen megfelelően „lojális” értékelést kaptunk ottani „sokoldalú tevékenységünkről”, s elkezdtünk búcsúzkodni – felemás érzésekkel – Siklóstól. Főként persze a strandtól. És végül szerveztünk a vár éttermébe egy búcsúvacsorát, Árpival, Valikával és a lányokkal együtt. Ki mit kapott és mit hagy itt? – merült föl a kérdés. Józsika talán még mindig „húzódzkodik” a bordásfalón. M.-nél Szalai nagy, betölthetetlen, penetráns úrt hagyott hátra. Mi meg Dzsóval ártatlanul maradtunk, megszerelmesedtünk. De ez, úgy gondolom, mindkettőnknek már nagyon hiányzott. Ali bácsi és Beba néni, s persze az aranyos, csodálkozó szemű Papp Jutka meg úgy köszönt el, úgy búcsúzkodott, hogy mielőbbi viszontlátásra, s mihelyt tudok, jöjjen hozzájuk látogatóba. Várnak!

Péntek Imre

Reszelés (kézzel)

Végy néhány hámozott krumplit vagy félbe vágott, tisztított káposztát. Aztán elő vele, a régi alkalmazhatósággal, a konyhai reszelővel. Némi nosztalgia is megrezdül a levegőben ilyenkor. Hogy néhány száz éve is ugyanígy. Ugyanilyen elszánással. Köténnyel a működő előtt. A vas- vagy alumíniumeszköz alig változott. Az ipari romantika lelete. Dísz tárgya. Több fajtája van. Van lapos, négyszögletes. Kisebb és nagyobb lyukkal. És vidáman nekikezdhetsz a műveletnek. (Megmondják: melyik lyuk a lyuk.) A krumpli egyszerűbb. A káposzta macerásabb. De a monotónia ugyanaz. Gondolhatsz bármire. Múltra, jelenre, apróságokra és grandiózus dolgokra. Kinézhetsz az ablakon – de óvatosan – nehogy lereszeld az ujjad. Megállapítod: a fák csúcsát tépi a szél. A felhők játéka mulatságos. Bejön-e az időjárás-jelentés? Ez is áthatja aggodalmaidat. (A fenébe, nem akar fogyni az anyag...) Nem tudom, ma felhív-e J? Nem tudom, hogy felhívom-e J-ét? Megannyi kérdés, megannyi kérés. A facebook-on megjelent a ciklikus hír: „táncosokkal a tér új regéket költ”. A visszavágó (remélem) nem marad el. És gyűlik a tálban a kupac. A zsenge zöldségszag szétárad. Felvillanyozza orrcimpáidat. Szép délelőtt van. Biztató szempillantásoktól kísérve. Már a felénél vagy. Akár dicséretet is érdemelnél. A rádióból azonban ostoba tánczene árad. Lesz-e áradás? Aszály? Veszély? A kis csumákat már nem tudod reszelővégre kapni. Azt majd a főnök kiszelektálja. Mindig vannak kis és nagy főnökök. Neked csak nyomni kell, reszelni. Végül is fogd fel reggeli sportnak. Drukkerek nélkül. Itt csak te győzhetsz. Elbukni nem lehet. Igazán. Mert a művelet halad a végkifejlet felé. A siker elkerülhetetlen. A sikértartalom maximális. Dicső konyhai teljesítményed bekerül az évkönyvekbe. Már kezdesz fáradni. Időt kérsz! (Idő van.) Csuklód elernyed. Karjaidban nő a tejsav. Jól lenne pihenni – a tál felett. Am a kötelességtudat nem enged. Végig kell menned a reszelés „útján”. Ez (most) a rendeltetésed.

*Ám gondolj arra is: egyszer majd téged is lereszelnek.
A legapróbb lyukon. Valószínű, fájni fog. Ám vagy te
olyan. Mint a káposzta vagy krumpli. Vagy bármilyen –
feldarabolható, aprítható – konyhai alapanyag.*

hétmértöldes hómező

*talán ez is hírhedett tény
a hétmértöldes hómezőn
vadlibák szállnak előkelően
s lent araszol egy szakadt úrlény*

*nyomában ősi úri szán
lebeg halálos hirtelen
a telefonban már nincs elem
így megszakad megannyi szál*

*egy bánatos mamusz – papucs
véletlen jó gazdát keres
ha rátalál az ószeres
elmarad a vásári puccs*

*hideglelés a sarki fény
elmenekülni volna szép
de vár a túlfejlett hintaszék
ölében az örök remény*

Mitikus beszéd

*Fiú: Jaj, tele a zoknim jajjal-bajjal.
Leány: A pléhtetőkön a furcsa ősz jár.
Fiú: Nem értem, mért késik a hajnal.
Talán eltört a cifra úr-tál?
Leány: Nem leszek Hamupipőke.
Az ostromot sem kezdem én el...
A könyörtelen halál az szőke,
trónján öles seprűm székel...*

Fiú: *Lányka, te itt, menekülj már –
a hétpecsés titok nyomodban,
lépésedben a sivár gonosz van,
s kikezdi lényed förtelmes leltár.*

Leány: *Ne mondd, nem mondd,
a térkép erőtlén, tiszta mappa,
akit szeret, ölébe kapja,
nem lesz belőle már kobold.*

Fiú: *A szél, akiben bízván bíztam,
eltántoritja fuvalatát,
és minden csúfsággal összevág,
minek hazája itt van, itt van...*

*Ismétli gúnyos monológját
az üres kedélyű, sáros kertben,
varázslatot hoz varázs ellen,
és a vihart virágok óvják.*

Leány: *Kezdem végre érteni már
a dalt, aminek nem lesz vége,
csak az előadás oly sivár.*

*S éppen itt kerül terítékre.
Ha tudnám, mi a bökkenő,
ez a szenvedő, ősi álom,
túl az életem és halálom,
nem ocsmány, nem is előkelő –
és a kaktuszok egyre döfnek
selyemruhán, posztón keresztül;
csurran a vér, de lustán, restül,
akár egy ronda vidéki ötlet.*

Fiú: *A panasz is csak ócska gátlás,
ami belep taposott földet,
talán ettől lesz műveltebb, zöldebb –
mely a megrontott időbe átlát.*

*És itt folyton csak koszorúznak,
roskadoznak a kocsitetők,
szeretnének végre eldugni őt...*

Jöjj el végre értünk, te unt Nap.

Leányka: *Az utolsó szó: kegyelem.
Segítetek ti omló árvák,
kik a járatlan utat kijárják,
hogyan ami fönt, lent is az legyen.*

töltelék

*kissé fájnak a hátba döfések
valami jobbra számítottam
zsilett nagykés esetleg méreg
vagy áramütés az oldalamban*

*mindig a rosszabb változat
érkezik legalább késne
kopogna udvariasan szabad
vagy lelassulna a szívverése*

*s ünnepli magát cefetül
jószágát fennen hangoztatva
ám az ünnepély lehül
csak ürülék marad alatta*

*s ólában elfut a bolond
neki ebből bőven elég
egy-két süteményt összeront
szétfoly az édes töltelék*

Fodor Katalin

Balázs József tárcanovellái elé

1969 júniusában kapta kézhez magyar-történelem szakos diplomáját az ELTE Bölcsészettudományi Karán Balázs József. A friss oklevél átvételekor kimondva-kimondatlanul legtöbbször ott bujkáltak a kérdések: hogyan tovább? Mi lesz most, amikor az öt év alatt többé-kevésbé megszokott, sok zökkenővel tarkított, de valamennyire mégis védett, biztos egyetemi polgári létnek vége szakad, most, amikor igazán megkezdődik a felnőttkor. Az álláskeresés, az ezzel összefüggő kisebb-nagyobb kompromisszumok, az egzisztenciális érvényesülés lehetőségeinek latolgatása meghatározta az utolsó félévet, különösen pedig az egyetemről való elválás heteinek hangulatát. Jóska számára az is kérdésessé vált, hogy az amatőrfilmezést tudja-e folytatni, lesz-e ideje az egyetemi filmklubban tevékenykedni, hiszen elsősorban a filmmel való foglalkozás érdekelte, annak ellenére, hogy több, később mégis a filmgyártás közelébe került társával együtt nem vették fel a filmrendező szakra.

Jóska nagyon szeretett – és tudott – tanítani, de a tanári pálya nem igazán vonzotta, s bár alkalmanként nagyon szívesen foglalkozott egy-egy diákkal, tartott magyar- vagy filmmel kapcsolatos órát, az ismeretek átadásának igénye igazán csak élete utolsó szakaszában támadt fel benne nagyon erősen, amikor már ennek megvalósítására sem elegendő ideje, sem ereje nem maradt. 1969-ben, tanulmányai befejezésekor az látszott lényegesnek, hogy „valamilyen állás kell”, és e mellett az állás mellett végül majd kiforrjon egy eljövendő életpálya. Az Eötvös Kollégium igazgatója, Tóth Gábor ajánlotta be a BTK Tanulmányi Osztályára, ahol tanulmányi előadóként kezdett dolgozni. Saját bevallása szerint annyira idegen volt tőle ez a hivatalnoki munka, hogy az első pillanattól kezdve csak a menekülés lehetőségét kereste. Számos hajmeresztő történetet mesélt hivatalnoki működéséről, mindegyiknek az volt a lényege, hogy nem látta át, mivel meg sem próbálkozott vele, az órarend készítésének fortélyait, így történhetett meg, hogy sikerült három professzort összehoznia egy időpontban egy tanterembe, aminek persze kínos jelenet lett a vége. A nehéz időszakon csak az segítette át, hogy amikor szusszanásnyi ideje akadt, kihúzta íróasztala fiókját, és az abban elrejtett irodalmi lapokat olvasta... Néhány hónapnyi reménytelen küzdelem után feladta az egyetemi állást, és az először jobbnak tűnő népművelői munkát választva, végül egy újabb hivatalnoki helyzetben találta magát. Természetesen ez is csak fogcsikorgatva ment, a fölösleges, terméketlen, több órányi „helybenüléssel”, papírok tologatásával, alá-, fölé- és melléírással, a semmiről szóló értekezletekkel ismét

meggyűlt a baja. Végül feladta, és megadta magát: elfogadta a családi segítséget (amire bizony itt is szükség volt), és üzemi újságíró lett. Nagy szerencséje volt: a *Magyar Papír* című (otthon többnyire csak világlapként aposztrofált) induló laphoz került, ahol akkor a főszerkesztő mellett ketten voltak újságírói státusban, Vathy Zsuzsa és Bella István. Az a pár esztendő, amit a csepeli szerkesztőségben töltött, mindent eldöntött: megerősítette abban, hogy megírja mindazt, amit leginkább filmben szeretett volna elmondani, de nem volt rá lehetősége, a mindennapos újságírói munka feloldotta a nagyközönséghez szólás görcsét, kedves kollégái ösztönzése, a környezet, a megszerzett rutin egyre bátrabbá tette, és míg otthon már a későbbi regényeken dolgozott, azok foglalkoztatták, az újságírói és a szépírói pálya határvonalát átlépve egyre-másra közölte szépszenetnyi tárcanovelláit. Tárcái főleg az *Esti Hírlapban* és a *Magyar Papírban* jelentek meg. A *Koportossal* 1975-ben történt „berobbanását” az irodalmi életbe ezek az írások előzték meg: bennük világosan felismerhető a későbbi művek egy-egy mozzanata, a hangulatok, egy-egy remek megfigyelés, helyzetek, amik az emberi természet, a jellemek legfontosabb vonásait villantják fel, a csattanók, csavarok, amik feloldják az adott történet feszültségét. A gyermekkorában, a fiatal felnőtt és a már újságírói évei alatt összegyűjtött élmények, emlékek egy-egy apró részlete jelenik meg bennük, finoman árnyaltan, a *Bagolyszeliáditó*, a *Dinnyeérés* a távoli gyermekkor képeit, hangulatát, a *Varjú gőzfürdőben* az iparosodó vidék nyomasztó látványának, az eltűnő szántóföld, a szabad természet iránti nosztalgiának alig érezhető fájaldalmát idézik. A városi magányt, a közösséggé kovácsolódás folyamatát egyetlen szárnyas körüli ténykedésben, humorral átszöve érzékelteti a *Kakas*. Az elfásult, környező világra érzéketlen emberről sikerült pillanatkép a *Paradicsom*. Egy cseppnyi érzelm minden érzélgősség nélkül a *Rózsák*. Az elhagyott falu iránti nosztalgia egy csipetnyi humorral ízesítve az *Éppen olyan*. A *Balesetben* nem esik szó a halálról, mégis arról szól.

És befejezésül még három, számomra különösen fontos tárcáról röviden...

A *vastagvázás bicikli* hangsúlyosan bukkan fel majd alig három év múlva a *Magyarokban*. Fábíán András első és legfontosabb ajándéka bátyjának, aki az otthoni dolgokat kézben tartja, és aki a Fábíán házaspár fiának gondját viseli a szülők németországi tartózkodása idején. A vastagvázás biciklit (vagy legalább a párját), ha jól emlékszem, még magam is láttam Vitkán. A masszív, a munkába járáshoz, a mindennapi cipekedéshez ma már szinte felmérhetetlen segítséget nyújtó kerékpár a felemelkedés, a nyomorúságból való kitörés egyik leginkább látható fokmérője volt. Megvásárlása és hazaküldése az otthoniak számára is üzenet és igazolás: érdemes volt ilyen messzire elmenni, éjt nappallá téve dolgozni, vállalni a távollét minden kínját, hiszen íme, látható eredménye van, ugyanakkor a közsönet és az adósság megfizetésének eszköze is a család otthon maradt tagjainak.

A *hűség* főszereplője férjem egy kedves figurája, gyermekkorának mozigépésze. Jóska már kislányként élt-halt a filmekért, a moziért, sokat mesélt az olajos padlójú moziteremről, ahol az ötvenes években vetített valamennyi filmet, leginkább többször is, megnézte, a szinte elviselhetetlenül rossz propagandafilmeket is, csak az volt a lényeg, hogy mozi legyen. Nagyon szeretett volna gyermekkori

mozijáról filmet írni, sőt, esetleg forgatni is. El is készült a novellával, és akkor megjelent a magyar mozikban is egyik nagyon szeretett filmje, a *Cinema Paradiso*. A saját film terve pedig semmivé lett...

Végül a *Handli*... Erről azért különösen nehéz írnom, mert élete, hosszú betegsége utolsó szakaszában Jóska már egyre kevesebbet tudott dolgozni, de egészen sokáig rendszeresen lejárt a Horváth-kertbe sakkozni. A betonasztalok körül nap mint nap rendkívül vegyes összetételű társaság verődött össze, amelynek tagjait egyedül a sakk iránti szeretet fűzte egymáshoz. Jóska számára kifogyhatatlan forrást jelentett ez a közösség, mindenféle embertípus, élet- és gondolkodásmód jelen volt itt, család- és élettörténetek, olyan figurák sora, akik később fel-felbukkannak írásaiban. Időnként elmesélte egyik-másik sakkpартnere történetét, azt is, ha valaki eltűnt közülük, s ha később kiderült, hogy az illető már nem is térhet vissza a térre... Röviddel Jóska halála után becsöngettek hozzánk. Egy számomra ismeretlen férfi állt az ajtóban, szemmel láthatóan zavarban volt, és végül nagy nehezen elmondta, hogy a férjem sakk-készletét szeretné elvinni. Nem értettem, nem is igazán tudtam felfogni, hogy mit akar, és bár valami olyasmit mondott, hogy Jóska neki ígérte a készletet, kereken megtagadtam a kérését. Ma sem tudom, jól tettem-e. A készlet megvan, most senki sem használja. Talán lesz egyszer a családban valaki, aki újra felállítja a bábukat...

Balázs József

Kakas

A téglapiros kakas egy somogyi pusztáról került a négyemeletes budai bérház pincéjébe. Azaz hogy udvarára, mert én is ott láttam meg. Naponta háromszor etette tulajdonosa, a cipész, aki az első emeleten lakott. Áztatott kenyeret adott neki, s kabátja zsebéből kukoricát pergetett a betonra.

– Még felhizlalja azt a kakast – mondta a házfelügyelő.

A házfelügyelő elgondolkodott azon, ami tavaly is szöget ütött a fejébe. Ennek a suszternek – ő már így hívja – minden évben ad valaki egy kakast. Mindig valami pusztát emleget, valami gyermekkori szerelmet. Már eddig is sokat gondolkodott a cipészen, mert igaz, hogy nem mindennapi ember...

De nem jutott gondolatmenete végére, mert kijöttek az udvarra a földszinten lakók. Nézték a kakast. Majd közelebb-közelebb léptek. Dicsérték, hogy milyen délceg. Hogy olyan a taraja, mint a fűrész foga. A kukorékolása sem mindennapi, felhallik még a negyedik emeletre is. Túl korán nem kukorékol, tudja, mi az illem. Hamar megszokta a városi életformát. De ezen túlmenően, nincs szebb a visszhangos kakaskukorékolásnál...

Egyszerűen mindenki beszélt, egymás szavába vágva mondták-fújták véleményüket. Még azok is beszélgettek, akik alig ismerték egymást. S bár a lakók ezt aligha vallották volna be, a kakas csak ürügy volt a beszélgetésre. Beleszóltak a harmadik emeletről is a vitába, többen pedig lejöttek a lépcsőn.

– A kendermagos szebb, mint ez – mondta az egyik lakó.

– Minden kakas téglaszínű – így a másik lakó. S ezen azután vitatkoztak. A kakas megemelte a fejét, a nyakát kinyújtotta, és kukorékolni kezdett.

– Tavaly kendermagos kakasa volt – mondta a cipésznek a házmester –, az idén piros. Jövőre milyen színű lesz?

A cipész mosolygott. Neki mindegy. A kakas emlékezteti valamire, de ez csak rá tartozik.

Az ünnep előtti napon megkönyékezték.

– Adja el – kérte szomszédja, aki azelőtt elfordította a fejét, ha találkoztak.

1997-ben hunyt el Balázs József. Hagyatéki írásai közlésével a húsz éve elhunyt szerzőre emlékezünk.
(A Szerk.)

A cipészt mulattatta a dolog. Azután meg hoztak a kakasnak száraz kenyeret, mondván: egy ilyen kakasnak mégiscsak enni kell. Mert hol van itt mező, kert, ahol kapargálhatna...

Eltelt az ünnep. A kukorékolás megszűnt. A lakók megkérték a cipészt, hogy arról a bizonyos pusztáról ne csak magának: nekik is hozzon egy-egy kendermagos vagy téglapiros kakast. Csak feketét ne hozzon, mert annak nem színjátzó a tolla.

A cipész – akkurátus ember lévén – a rendeléseket felírta noteszába, a kakas színét is megjelölte.

Esti Hírlap, XVII. évfolyam, 1972. január 3. hétfő

Szeder és gomba

A két jó barát – akár a mesében – elindult, hogy szerencsét próbáljon. Éjfélkor indultak, s mire kivilágosodott, megérkeztek a folyópartra. A napfény még alig szűrődött át a fák lombján, amikor először lehajoltak.

Kis csokrokba szedték a szedret. Mutatósan illesztették egymáshoz a nagy szemeket, s miután teleszedték a maguk kötötte kosarat, elindultak a városi piacra.

A szeder – újdonság lévén – gyorsan elfogyott. A vasúti tiszt szép felesége például még külön is rendelt tőlük alkalmanként egy-egy kosárral, mint mondta, lekvárt főzni.

A szeder árából megvették az egy napra szükséges cigarettát, kenyeret, darabka szalonnát. Jobban jártak, mintha elmentek volna napszámosnak.

A két jó barát közül az egyik azonban nem tartotta kedvező perspektívának a szederszedést, a lucskos hajnali folyóparton való hajlongást. Így aztán egy reggel nem a folyópartra indult, hanem Amerikába. Igaz, mint utólag kiderült, nem is biztos, hogy Amerikába ment, de hát mindenki így tartotta számon, így emlékeztek rá.

A másik barát tovább hordta a szedret a piacra, a szép vasutasné is kitartoán vásárolt. Egyszer aztán – összeszedve minden erejét – előhozakodott azzal, hogy vasutas szeretne lenni.

Így került a vasúthoz.

Aztán eltelt pár évtized. Majdnemhogy negyven év. Nyugdíjba ment, s még azon a héten levelet is kapott. A levélből kiderült, hogy írója ültetvényes egy kimondhatatlan nevű országban. Sokat gondol a hazájára, de leginkább a régi szederszedésekre.

„Szeretnék egy kis szederlekvárt enni – írta a levélben –, amikor szedtük, nem ehettem, mert a lekvárhoz sok cukor kellett.” A levél írója megemlítette, hogy „most már lenne pénzem cukorra, de nincs szeder”. Egyébként is – folytatódtott a levél –, a szeder vitaminokban gazdag, így tehát „azon gondolkodom, hogy érdemes lenne egy szederlekvárüzemet itt felépíteni”. Aztán különféle szederlekvárrecepteket kért a levélíró, s a szeder termesztésével kapcsolatos tanácsokat is.

A nyugdíjas vasutas még egyszer elolvasta a levelet. Megnézte a térképen, hogy hol van az a kimondhatatlan nevű ország, aztán megírta a választ. A szokásos első mondatok után rátért a lényegre. A szeder a hűvöst szereti, kevés napfény is elegendő ahhoz, hogy a nyár elején már szüretelni lehessen. Ahogy a térképen látom, elég meleg országban lakol, így én inkább azt tanácsolom – folytatódott a levél –, hogy ha már van valami hűvös helyiséged, akkor ne szedert termelj rajta, hanem gombát. Pár méteres helyiség elegendő, és a gombák hamar nőnek... Ha már ilyen nagy üzletember vagy, próbáld meg. Én kicsi pincében természetem, de már az unokám is azt mondta, hogy ő is gombatermelő lesz, merthogy dől a pénz... Ha a gombákról akarsz valamit hallani, írd majd meg, és szívesen válaszolok.

Egyébiránt – fejeződött be a levél – szederlekvárt még én sem ettem, de mivel írtál róla, megkívántam.

Esti Hírlap, XVII. évfolyam, 1972. január 9. péntek

Varjú, gőzfürdőben

A fekete varjú a vetésről szállt fel. Egyszerűen, magától értetődően. A varjak nem cikcakkozzák a repülésüket. Felemelkednek, s az eredetileg elképzelt irányban repülnek.

Az én varjúm egyedül sétált a vetésen, mielőtt útra kelt volna. A vetés fölött, gyárkéménymagasságban füst vonul, odébb, és sokkal alacsonyabban, gőzfelhő melegíti fel a fák koronáját. A varjú megkerüli a gőzfelhőt s a szakadatlanul hőmpölygő füstfolyamot.

A vetés mellett óriási gyár. Betonkatedrális alumíniumtetővel. Hidegszürke szimmetrikus falfelületek. A tavaszi napfény lebegteti a gyárudvart, a piros gyárkémény pedig megnyitja a távoli hegyek-dombok ritmusát.

A varjú a gyárudvar fölött lassítja repülését. Egy pillanatra elvegyül a sistergő gőzben, majd visszafordul a gyárudvar fölé. Rászáll az egyik póznára, s onnan nézi az óriási gyár tetejét, súlyosan csapódó vasajtóbejáratait. Egy kicsit még billeg a póznán, s amikor már visszanyerné egyensúlyát, elrugaskodik a pózna tetejéről. Megáll az alumíniumtető fölött, hogy azután, szinte zuhanórepülésben maga mögött hagyja a gyárudvart, s visszatérjen a vetésre.

Oda ér le, ahonnan az imént elindult. A vetést szemelgeti. Egyetlen varjú az egész határban. Az erdő szélén, a Duna kanyarulatai mellett csokrokban állnak a gyárkémények, a cementpor ponyvaszínúvé változtatta az utakat. Ha nem lennének ezek a gyárkémények, s nem tagolnák szemünknek a határt, úgy tűnne, mintha a föld összezsugorodott volna. A levegőmassza tompítja a távolságot, átalakítja a fűszál hajlását, a táj megszokott íveit.

Nemrég még e gyár helyén is olyan vetés volt, mint ahol most a varjú szemelget. A földet legyalulták, kerítést húztak, majd egy távoli országból gépeket szállítottak ide. Ha látogatók jönnek a gyárba, ezt a vetést mutatják. Egy-két éve még

ilyen volt a mi gyárunk udvara is – mondják. Igaz – teszik hozzá –, az a búzaföld is nemsokára raktár lesz. Emberek, építőipari gépek kellenének, hogy a munkát minél előbb elkezdjük.

A fekete varjú értelmetlen gyár fölötti portyái során nyilván megérezhette ezt, s ezért próbál makacsul újra és újra körülnézni, hátha talál valami felhasználható helyet, valami zugot, ahol elhelyezkedhetne.

A vetés alig néhány hold. Az országúton távolsági autóbuszok húznak el, a kipufogócső füstje – mint a suhanó kasza – megdönti, megpörköli az út szélét. A vetés mögött csattogó-ütköző sárga vagonok állnak meg, s amikor a mozdony újra megindul, felemelkedik a varjú. Ismét a gyárudvar fölé repül. A betonpóznát elhagyja, de a gőzfelhőt nem kerüli ki. Megbillen az egyensúlya, így suhan ki a gőzfürdőből. Vajon lát-e a varjú a gőzfelhőben? A fénylő alumíniumtábla – a gyár teteje – hunyorgásra késztető éles tükör, megcsillantja a varjú szárnyát.

Így emelkedik mind feljebb és feljebb. Már csak egy pont, amikor átrepül a Dunán.

Esti Hírlap, XVII. évfolyam, 1972. április 14. péntek

Handli

A tér kőasztalain újra megjelentek a fekete és fehér bábukát tologató kezek. A gyűrött táblák fölött ismét félbemaradtak a megkezdett mondatok, és a csikó ugyanolyan kiszámíthatatlan maradt, mint tavaly tavasszal. S mivel a tér egy park közepén húzódik, a madárdal és a virágzó fák, a kisarjadt fű az első igazi tavaszi délutánon megnyugtatta az ottlevőket, hogy ez az év sem lesz rosszabb, mint a többi, amelyet ezen a téren töltöttek el úgy, hogy szinte észre sem vették.

Kialakultak a párok. Többen – hazafelé tartók – megálltak egy pillanatra a sakkozó mellett, de távolabb az asztaloktól, s inkább a megjegyzéseken szórakoztak, mint a játékon.

– Afganisztán, Pakisztán, a királynő tisztán – mondotta Benedek úr, aki gabonafelvásárló volt nyugdíjazása előtt. Mondókájához már nem tudott hozzákanyarítani még egy rímet, mert egy nyakkendő, középkorú férfi megállt előtte. A volt gabonafelvásárlónak úgy tűnt – ugyanis jókora emberismeretre tett szert még annak idején –, hogy az idegen olyan, mint egy ügyvéd.

Nem tévedett.

– Én, kérem, ügyvéd vagyok. – S az ügyvéd annak rendje-módja szerint bemutatkozott. – Ez az a tér – kérdezte az ügyvéd –, ahol önök sakkozni szoktak? Ha jól látom...

– Jól látja doktor úr, ha esetleg játszani akar...

– No nem. Egészen más ügyben járok itt. Ismerte ön Vendel urat? Évtizedek óta itt sakkozott. Tavasztól őszig.

Az ügyvéd aztán megmondta Vendel úr vezetéknevét is, de az asztalnál ülők ilyen nevű embert nem ismertek.

– Elmondanám a megboldogult foglalkozását. A legidősebb magyar papír-hulladék-begyűjtő volt. Ennek a foglalkozásnak megfelelő neve is volt annak idején, de most hirtelen nem jut eszembe, talán később... Szóval házról házra járt egy talicskával, és kiabált, így gyűjtötte a papírt. Mindenféle papírhoz értett. A legfinomabb kezű papírgyűjtő volt, tapintással megállapította, hogy hány grammos papírt adnak el hulladékként. Amint a megboldogult elmondotta, a finom, vékony papír a legjobb még hulladéknak is.

– Mit akar ezzel mondani? – vágott közbe a volt gabonafelvásárló.

Az ügyvéd tétova mozdulattal válaszolt.

– Semmit. Csak elhoztam Vendel úr hagyatékát, mert ügyfelem, aki rám bízta hagyatékának kezelését, a térre, pontosabban önökre hagyta, szóval kikötötte, hogy az első igazi tavaszi napon ezt hozzam ide és adjam át...

Az ügyvéd kezében levő műanyag szatyorban fekete kockák villantak meg. Lassan kivette a készletet. – Ha megengedik, megszámolom a bábukat – mondta hivatalosan az ügyvéd.

– De hisz’ ez a Handli készlete! – így az asztalnál ülők.

– Úgy van – kapott a fejéhez az ügyvéd. Eszébe jutott bőbeszédű ügyfele, aki talicskával és kiabálva gyűjtötte a papírt, s akit – de hát erről többször beszélgettek – handlénak hívtak. „Kutya világ, handlés világ”, mondotta sokat Vendel úr.

A kőasztalon pedig Handli kopott bábuit csatasorba állították, és új partit kezdtek.

Esti Hírlap, XVII. évfolyam, 1972. április 20. csütörtök

Éppen olyan

Hol van a B. utca? – kérdezi útitársam, aki nemrég szállt fel a vonatra.

Hol és melyik B. utca? – fordulok felé, mert éppen falvakat és tanyákat hagyunk magunk mögött.

Hol? Hát... Pesten. Már a fiatalasszonytól kérdeztem. Sajnos nem tudja, bár már régen eljött a falunkból.

A fiatalasszony, akivel együtt szállt fel, mellette ül. Maga elé néz, már-már válaszolna is, látszik rajta, hogy ő már unja a B. utcát.

Mondtam már, hogy még nem láttam, de tudom, hol van. Elkísérem oda. Ne izguljon.

Ekkor a fiatalasszony elmosolyodott, jelezte, hogy lezárult a B. utca „ügy”.

Tudja, hogy van – fordult felém a kérdező –, idős ember vagyok, városon még alig jártam, s ha néhanapján írtam egy-egy levelet, a B. utcába címeztem...

Még mondani akart valamit, de én az ablakhoz mentem. Utánam jött. Közösen olvastuk az állomások nevét. Szakértelemmel beszélt a határban látottakról. Learatott búzatáblák, kukoricások, napraforgó- és cukorrépaföldek mellett húzott el a vonat.

Ilyen kukorica van nálunk is a dombháton.

Jó napraforgó csak mifelénk terem. Ezt sűrűn vetették.

A láthatáron feltűnt egy távoli hegycsúcs. Felkiáltott.

Éppen olyan, mint amilyen nálunk van. Éppen olyan kék.

Ha hídon mentünk át, ha akácerdő mellett húztunk el, ha tornyot látott, kommentárját mindig így kezdte: „Éppen olyan, mint nálunk van, éppen olyan, mint nálunk van...”

Azután ismét a B. utcáról faggatott. Villamossal kell járni vagy busszal? Van-e kert arrafelé? Milyenek ott az emberek?

Mindenre válaszoltam. Amikor elléptünk az ablaktól, hogy összeszedjük a csomagjainkat, így fakadt ki: „Sok ember azzal büszkélkedik, hogy itt járt, meg ott járt, s ott miket látott. Én pedig háromszáz kilométeren át nem láttam mást, mint ami nálunk a faluban egy helyen megvan.”

Aztán ismét a B. utca került szóba. A fiatalasszony, látva, hogy ebből a bizonyos utcából nekem is jutott, elnevette magát.

Tudja – s az idősebb emberre mutatott –, ma költözött el végleg a faluból. A B. utcában fog lakni. A holmijait teherautón hozzák utána.

Esti Hírlap, XVII. évfolyam, 1972. augusztus 23. szerda

Dinnyeérés

A nagy dinnyeföldek a tanyák alatt húzódtak, körbekerítve csillagfürttel, s a fasorok mellett sütőtökkel. A csősz kunyhóját a dombon verte az eső és a szél. A tanyán, a dinnyeföldön egy idő után – sok-sok éve lehet már – nem volt főfoglalkozású csősz, a dombra nem építettek kunyhót. A dinnyére a fűszeres vigyázott úgy, hogy még kiszolgálás közben is szemmel tarthatta a dinnyeföldet. S mivel ez a tanyai fűszerbolt csak reggel és délután volt nyitva néhány órán át, a fűszeres állandóan a dinnyebokrok között sétálgatott. Néha elfogott egy-egy dinnyetolvajt, gyereket inkább, s elvette tőle a dinnyét. Aztán leültette a fűszerbolt előtti tornácra, kiabált, hogy „kidoboltatlak benneteket”, majd a mély, mohával benőtt kútból hideg vizet húzott fel, s a tolvajoknak adta. Vendégei – a tolvajok – mind többen voltak. Sokan úgy tettek, mintha lopnának, a fűszeres észrevette őket, s a tornácon fejeződött be – mókázással, élcelődéssel – a „dinnyelopás”.

A tornác, a tanya, a fűszerbolt évekkel ezelőtt megszűnt, a dinnyét is másutt termesztik már, de az emberek nem felejtették el a fűszerest, aki nemcsak, hogy pontosan kimérte a sót és a cukrot, de ugyanolyan pontosan megállapította, hogy melyik a jó dinnye. Legendás szakértelméről történetek keringtek, jó szívéről nemkülönb. Éjszaka a fűszerboltban aludt, hogy reggel – harmatosan, frissen – szedje össze az érett dinnyéket. A fűszeres dinnyéje – mert így mondták – eljutott az ország legmesszibb tájaira is.

Azóta, különösen, ha dinnyét vásárolok, eszembe jut, s elhatározom, valahogy nyomára bukkanok gyermekkorom legendás csőszének.

Szeretem a dinnyét, sokat járok vásárcsarnokokba, piacokra. De sosem gondoltam volna, hogy őt a fővárosban látom meg. Mindig is törekeny ember volt, keskeny állat állandóan ujjával simítgatta. Erről a mozdulatról ismertem meg. Mögötte álltam, amikor éppen – mert mi mást vásárolhatott volna? – dinnyét vett. Egy fél dinnyét. Miután kifizette, odébb ment, s leült egy ládára. Elővette a bicskáját, enni kezdett.

A dinnyevásár folytatódott, az egyik vevő sokáig gondolkodott, hogy melyiket vegye.

Vegye azt – mutatott az egyik dinnyére a volt fűszeres és dinnyecsősz.

A dinnyét meglékelték, de sápadt színéről mindenki láthatta, hogy még éretlen, mi több, ehetetlen.

Mit szól bele, ha nem ért hozzá! – sistergett az eladó hangja.

A volt fűszeres felemelte a fejét, bicskáját beletörölte a kabátujjába, s lassan felállt. Elment az első villamossal.

Esti Hírlap, XVII. évfolyam, 1972. augusztus 28. hétfő

Rózsák

Sietett. Gondolatban szeretett volna már megállókkal előrébb lenni, de ahogy körülnézett, látta, hogy minden ugyanolyan körülötte, mint máskor. A látvány lehűtötte, nyugodtságra intette. A villamosok megszokott ritmusban jönnek-mennek, az emberek egykedvűen álldogálnak a megállóban.

Már felszállt a villamosra – a buszközlekedést nem nagyon ismerte, nemrég került a városba –, le szeretett volna ülni, hogy gondolkodjék egy kicsit, hogy összeszedje magát. Ülőhelyet nem talált, ezért majdnem a villamoscocsi közepén megállt.

Egy kislány ült előtte, olyan óvodáskorú. Kezével megsimogatta a nadrágját.

Ne nyúlkalj, kislány. Olajos lesz a kezed, összekened vele a ruhádat. Nem érted?! – mondta a kislány anyja.

Igen. Munkásruhában állt. Hirtelen most jutott eszébe, hogy át kellett volna öltözni, olajos ruhában mégsem illik utazni, de ahogy gondolkodott, a kislány korára jellemző konoksággal tovább kutatott a férfi olajos ruháján. Feljebb, feljebb akart nyúlni, a szivarzsebből kikandikáló sárga színű keskeny valamit nézte.

A colstokot.

A férfi kivette, odaadta, a kislány játszani kezdett vele. Széthúzta, bámulta, rázta, majd a két kezével úgy húzogatta, mintha harmonikázna. Mindenki mosolyogva nézte a mutatványt, csak a kislány édesanyja türelmetlenkedett. De a kislány nem engedte el, szorította magához, s ha a colstokért nyúltak, sírni kezdett.

Az asszony felállt, leszálláshoz készülődött, egyik kezében nagy karoskosarat fogott, amelyből gyönyörű fehér és piros rózsák emelkedtek ki.

A férfi is ebben a megállóban szállt le. Az asszony kirántotta a colstokot a gyerek kezéből, mire a kislány bögni kezdett. A férfi a kosárra nézett.

Ha adna két szál rózsát, szívesen cserélem a colstokért...

Aztán az olajos ruhában levő férfi – kezében két szál rózsával – megállt a szülőszoba előtti várakozóban.

Nem kell idegeskednie – mondták neki –, a felesége jól van, kislánya született.

Esti Hírlap, XVII. évfolyam, 1972. szeptember 2. szombat

Bagolyszelídítő

Alig vártam azt az értesítést, amely kijelölte a toronyban való őrködésem napját. Ilyenkor figyelnem kellett a falut, a környéket, ha valahol tüzet észleltem: kiabáltam, s félrevertem a harangot.

Általában egy nap és egy éjszaka kellett őrködni a falu egy-egy családjából valakinek. A legnagyobb dologidőben jobbra iskoláskorúak őrködtek, s ilyenkor a toronyban – mert többen összejöttek délutánonként – zajlott a társasági élet. A harang alatt üldögéltünk, néhányan a nyitott ablakba álltak, s onnan kiabáltak az utcára.

A toronyból láthattuk az önkéntes tűzoltók esti próbáit is. A tűzoltóparancsnok stopperórával mérte a gyakorlat idejét. Ez a stopperóra szinte összenőtt a tűzoltóparancsnokkal, állandóan a markában szorongatta, s volt úgy, hogy csak magának méregette az időt. Akik hallották a hangját, meggyőződhetnek róla, hogy nem az évek, a napok, az órák fontosak az ember életében, hanem – kizárólag – a másodpercek. 140 másodperc – kiáltotta, s megnyomta a 140-et, de már suttogva ejtette ki a másodpercet. A tűzoltóparancsnok soha nem volt katona, bármennyire is katonásnak tüntek ezek a gyakorlatozások.

S amikor este lett, egyedül maradtam a toronyban. Tudtam, hogy lesz még egy vendégem. Amikor meghallottam a lépések neszt a falépcsőn, már éreztem, hogy a tűzoltóparancsnok közeledik.

A stopperórát most is a markában szorongatta. Egyébként egyedül élő, magának való ember volt. Hetenként egyszer – az esti gyakorlatozások után – feljött a toronyba, kinézett az ablakon, úgy tűnt, hogy a sötétben is lát.

Megjöttek már a fülesbaglyok? – kérdezte. S azután választ sem várt, felmászott a haranglábra. A sötét, felfelé mind szűkebb torony zugaiban elkapott egy fülesbaglyot. A zsebéből kis tarisznyafélét húzott elő.

Minek gyűjti ezeket a madarakat? – kérdeztem tőle.

Szelídíteni – mondta.

De hát annyi fülesbaglyot elhordott már, mit kezd ennyi szelíd bagollyal?

Mindig csak egy van nálam. Két-három napig foglalkozom vele, azután elengedem. Ha visszatér hozzám, akkor az a bagoly szelíd... De eddig még nem volt szerencsém.

Sok év után ismét arra jártam. Már sötétedett. Éppen akkor jött le a toronyból az aggastyánna öregedett bagolyszelídítő.

Esti Hírlap, XVII. évfolyam, 1972. október 4. szerda

Paradicsom

Amikor elindultak, még nem tudták, hogy milyen kalandban lesz részük. Egy házaspár hívta meg őket a nyaralójába. Jókedvűen, vidáman érkeztek meg, a nyaralóból lehetett látni a várost, s odébb, a még csupasz telkek mögött hegyek húzódtak.

Alighogy kiszuszogták magukat, körülnéztek. Fel kellene mászni a hegyre – indítványozta az egyikük. Menjünk el addig az erdőig! – kiabáltak. Aki bátor, az velem jön, és leülünk arra a nagy sziklára ott fenn – mutogatott valamelyikük.

De hát először a nyaralónkat nézzétek meg! – mondta a vendéglátó házaspár.

A vendégek nem tágitottak. Hiába hajtogatta egyre a házaspár, hogy „nálunk is olyan a levegő, mint egy fél kilométerrel odébb”, mégiscsak elindultak. A sort a házaspár zárta.

Először az erdőhöz mentek. Milyen fák ezek? – kérdezték egymástól. Nyár, tölgy, fenyő...? A vitát egy botanikus – mert ilyen is volt köztük – zárta le. Még egy rövid kis előadást is tartott arról, hogy ilyen éghajlati viszonyok között miért éppen a tölgy, és miért nem a fenyő honosodott meg...

Aztán elindultak a hegyre. Kikérdezték a házaspárt is, hogy melyik úton menjenek, de még mielőtt válaszoltak volna, elindultak a legközelebbi ösvényen. Így aztán – igaz, nagy kerülővel – feljutottak a hegyre.

A kilátás valóban gyönyörű volt. Egymás szavába vágva nevezték meg a látnivalókat, s a költői hasonlatok sem hiányoztak. A bátrabbak kiültek az óriás sziklára is. Alig telt el pár perc, valaki felfedezett egy barlangbejáratot. Ittak a barlang falán lecsurgó forrásvízből is.

S ezután következett a legnagyobb felfedezés.

Egy patak.

Pár arasz szélességben csörgedezett, úgy, ahogy az a patakokhoz illik. A víz útja hol kiszélesedett, hol összeszűkült. Ittak a patak vizéből, megmosták az arcukat, a lábukat, vízcseppek cikáztak a levegőben...

De hát a ti nyaralótok valóságos paradicsom! – mondták a házaspárnak.

S amikor a vendégek elmentek, a férfi levette a szalmakalapját, és – először úgy látszott, hogy földhöz csapja, de azután csak szorongatta a kezében.

Látom, ideges vagy – mondta a felesége –, de még 15 év után sem érdektelen megtudni, hogy barlang van a nyaralónk közelében, és pár méterre tőlünk patak folydogál... Te – és most erősen a férje szemébe nézett –, nem lehetne azt a patakot idevezetni?

Esti Hírlap, XVII. évfolyam, 1972. október 9. hétfő

Vízimalom

A ház javítása még nem fejeződött be, surrogott a kőműveskanál, amint kaparták vele a falat. A törmeléket vödörökben hordták el, kupacokba rakták az udvar végében, s amikor minden kicsúszott a vödörből, az edény szélét óvatosan a betonhoz ütötték.

Olyan hangja volt, mintha kopognának az ajtón.

A kőművesállványoktól nem messze, minden ilyen kopogásra kinyílt egy ajtó, s idős asszony nézett ki rajta. Kidugta a fejét, megkérdezte: kopog valaki? Aztán az ajtót óvatosan visszazárta, mondott még magában valamit, majd beleveszett az előszoba sötétjébe.

A kőművesek észrevették, hogy akárhányszor fordulnak a törmelékkal, annyiszor nyit ajtót az idős asszony, s kérli: kopog valaki? A kőművesek elhatározták, hogy megmondják neki, ne járkáljon feleslegesen ajtót nyitogatni, hisz míg tata-roznak, a törmeléket hordaniuk kell. Egyikük a vödör szélét finoman ütögette a betonhoz, míg a nála idősebb megállt az ajtó előtt.

Megjelent az idős asszony, elhangzott a kérdés is.

A mészpettyes ruhában lévő ember köszönt, s próbálta magyarázni a kopogást, de az idős asszony közbevágott: „A testvérem küldte, ugye? Még a múlt héten megbeszéltem vele, hogy küld hozzám egy erős embert. Jöjjön beljebb!”

A kőműves leporolta a ruháját, s beljebb ment. Most látta csak, hogy milyen sötét ez az udvari lakás, a szobában állandó a félhomály, s a régi bútorok sötét foltokként terpeszkednek a falnál.

Az idős asszony arra kérte a kőművest, hogy az előszoba faláról vegyen le egy képet, vigye be a szobába, s tegye a falra, szemben az ágyával.

Óriási méretű kép volt. A rájárat alig érte át, s a kép hátát vastag lemezzel borították. A kőműves elhelyezte a képet. Az idős asszony leült elé, elégedett volt a kép elhelyezésével. „Tudja – mondta a kőművesnek –, így nemcsak látom, hanem, ha sokáig nézem, hallom is a hangját. Az előszobában, különösen télen, nemigen nézegethetem.”

A képen vízimalom látszott. A kőművesnek úgy tűnt, hogy az idős asszony ismeri a malmot, a mögötte kanyarodó folyópartot...

S amikor újra vitték a törmeléket, már nem nyílt az ajtó.

– Mi történt? – kérdezték az idős asszony lakásában járt kőművestől.

– Semmi – válaszolta. – Csak megindult a vízimalom.

Esti Hírlap, XVII. évfolyam, 1972. ???

Baleset

Az idős cipész mindennap ott ült háromlábú székén az ablak előtt. Balról az ablakon át az utcára láthatott, a túloldalon a fodrászüzlet bejárata pontosan az ablakkal szembe esett. Néha láthatta a fodrászüzlet benti életét, az óriási burák alatt mocsanatlanul üldögélőket, a sietősöket és a ráérőseket is.

Egy arcot különösen megfigyelt. Nem a vendégek közül valót.

Az üzlet egyik alkalmazottja, hosszú, szőke hajú fodrászlány, naponta többször kiállt a bolt elé; kezét a zsebébe süllyesztette. Az utcát nézte, az embereket, vagy csak maga elé bámult. A fehér köpeny zsebében átvilágított ökölbe szorított

keze, amint azt körbe-körbe mozgatta. Délelőttönként is ki-kiállt, s ha a cipész kinézett az ablakán, mindig ugyanazt a testtartást láthatta.

Délután fiatalember állt meg a fodrászüzlet bejáratánál. Várt. A lány kijött, beszélgettek. Alkalmi beszélgetések ezek, gondolta a cipész. Ugyanis az ablak mellől több hónapon át megfigyelhette a lány és a fiú beszélgetését, s úgy tűnt, hogy a fiú – aki mindig legalább két méterre állt a lánytól – félnék és bátortalan, a lány pedig inkább szórakozott, kelletlenül felelget, nem tulajdonít különösebb jelentőséget a társalgásnak.

S ahogy elmúlt a nyár, megszűntek a délutáni beszélgetések. A cipész gondolatban egy-két napig vissza-visszatért rá, aztán elfelejtette.

Hónapok múlva – délután volt – kopogtak, és egy pár félcipőt hoztak javítani. A cipész helytel kínálta vendégét, de nem nézett föl. Néhány öltés – mondta –, aztán megnézzük a cipőt.

A vendég az ablak mellett foglalt helyet. A túloldalon látszott a fodrászüzlet bejárata. Kis szünet után megszólalt.

– Sokat látta?

A cipész felnézett. Megismerte a fiatalembert. Aztán ő is kitekintett az ablakon.

– Sokat.

Újabb szünet következett. Majd a cipész kérdezett.

– Most hol van?

– Baleset...

– Csak nem...?

A cipész kezébe vette az asztalán levő kis kalapácsot, és rátette a bal könyökét. A fodrászüzletben a vendégek szinte egymásnak adták a kilincset. Nagy forgalom lehet ma, gondolta. Aztán, mintha valami álomból ébredne, megszólalt: nézzük csak ezt a cipőt, mi a baja.

Esti Hírlap, XVII. évfolyam, 1972. november 21. kedd

Hűség

A nagy érdeklődés miatt még az ablakot is kinyitották. A régi, zöldre mázolt, de már alaposan összefirkált iskolapadokat a vetítívászon irányába fordították. Kevés pad volt, akinek nem jutott hely, leült az olajos padlóra, a kinyitott ablakba, vagy hátrább az összetolt asztalokra.

A mozigépész a szomszéd faluból jött. Cipelte a vetítógépet, és egy óriási aktatáskában a filmtekerceket. Mindig sietett, mert sosem volt ideje áttekerceselni a filmet a vetítés után. Már tele volt a terem, amikor a filmszalag és az orsó csattogásából-surrogásából tudták a jelenlevők, mindjárt kezdődik az előadás.

A mozigépész – egyébként cséplőgépvezető – megindította a gépet, katogó vetítógépet, beállította az élességet, szabályozta a hangerőt, s azután az ablak mellé állt. A filmet kívülről ismerte már. Az ablaknál friss levegőt

szívott, s jól láthatta a holdfényben, hogy az iskolaudvar eperfájára vadgalambok szállnak.

Ha elszakadt a film – gyakran előfordult –, gyorsan megállította a gépet, felgyújtotta a villanyt, s megragasztotta a szalagot. Az emberek türelmesen vártak, nézegették a falon levő Eurázsia, Afrika, Ausztrália és Óceánia feliratú térképeket, s a terem sarkában, a szekrény tetején levő földgömböt.

Vetítés után bejelentette a következő film címét, néhány mondatos kommentárt is fűzött hozzá. Nemigen figyeltek rá, mert mindenki biztos volt benne, hogy egy hét múlva újra itt lesznek.

Egy idő után azonban modern, nagy teremben folytak a vetítések. Egy fiatalember, aki megfelelő tanfolyamot végzett, váltotta fel a mozigépészt. A régi gépész pedig a teremben álló kályhát fűtötte. Gépész úr helyett fűtő úr lett a neve. Az óriási termet kitűnően fűtötte, s nem unta meg ugyanazt a filmet – ezután sem – ötször-hatszor megnézni. Egy személyben falusi filmlexikon volt és fűtő, de a filmekről mondott előzetes ismertetéseit ritkán hallgatták meg az emberek, mert észrevették, hogy szándékosan összekeveri a filmek meséjét, hozzátesz és elvesz belőlük, a „fűtő filmje” mindig másképpen végződött, mint a vetített film.

S újra – megint sok év után –, ismét fűtőként találkoztam vele. Özönlöttek az emberek az óriási lépcsőn. A bejárat mellett állt, megismert. – „Továbbra is a szakmában vagyok – mondta. – Ezt a mozit fűtöm. Évek óta minden télen itt vagyok. Nyáron meg otthon – folytatta. – Csak otthon – s itt szünetet tartott –, megszűnt a mozi.” Majd meglegedetten hozzátette: – Ezért aztán itt télen mindig pótolom, amit nyáron elmulasztottam.

Esti Hírlap, XVII. évfolyam, 1972. december 12. kedd

A jó bicikli

A vastag vázú kerékpárt szerettem. A kormány közel a vázhoz, s a csengő mindig a mutatóujjhoz igazítva, olyan formán uralkodott a kormányon, mint a fa legmagasabb pontján ülő madár a csupasz ágakon.

Erre a biciklire emlékszem. Ezen tanultam meg egyensúlyozni, kanyarodni, s először ezzel a kerékpárral mertem eleresztett kormányon menni. Mert hogy is tanulunk biciklizni? Először csak méregetjük. Majd taszítjuk. Egyik kézzel a kormányt, másik kézzel az ülést fogjuk. Ez a művelet akkor válik nehezzé, ha a bicikli magasabb nálunk... S az első igazi biciklipillanat, amikor már fél lábon a pedálon állva egy fordulatot teszünk. A mozgás, az egyensúlyozás varázsa bátorságot ad arra is, hogy a váz alatt átdugjuk a lábunkat, s a lánc surrogása, kattogása egyenletessé válik, s a kormány – ha lazán tartjuk, és nem mereven – engedelmeskedik. Az udvaron levő bicikliguminyomok sűrűsödése végül is az utcára vezet. A vastag vázú, nagy csengőjű biciklit még a háború előtt vette

napszámos nagybátyám. Legénységének hosszú évei alatt kuporgatta a pengőt, hogy biciklivel ruccanjon át a szomszéd faluba – udvarolni.

Az eresz alatt, a szilvafa törzsénél, a deszkakerítésnél, árnyékos helyen állt a varrógépszínű bicikli, s én akkor mertem elvenni onnan, ha már senki sem látta. Ha kimentem az útra, mindig jobbra fordultam a Kis utcába – így hívták, mert valóban kis utca volt –, és a frissen húzott, keskeny járdán, a gesztenyefák alatt hajtottam. Kapuk előtti hidakon be és ki, a kormányt meg-megemelve, felső testemet jobbra és balra döntöttem. S amikor hazahívtak, lihegve támasztottam a gesztenyefa törzséhez, a kezemet, lábamat a vázra téve pihentem.

Kiskunhalason egy gyártelepen éppen a bicikliket nézegettem. Az állványokon ágaskodókat, az egymásnak támasztott dinamólámpás bicikliket, amikor a gyár portása elmondta véleményét arról, hogy milyen is a jó bicikli. Ekkor jutott hirtelen eszembe gyermekkorom vastag vázú, jó biciklije.

Mert a jó bicikli, mondta a portás, az, amelyik könnyen megy. Nem baj, ha drága, nem baj, ha nem erős. Könnyen menjen. Naponta ötszáz bicikli fordul meg a gyár udvarán. Zöldek, pirosak, kékek, hagyományos formájúak, sportbicikli-formát utánozóak... Az Alföld közepének tanyáiról jönnek rajtuk az emberek. Nap mint nap földutak, dűlőutak porát szívja magába a lánc, a küllő.

Hirtelen szerettem volna mind az ötszáz bicikli csengőjét megnyomni... Hátha hasonlít valamelyik az én régi, súlyos koronájú, barokk csengőmre, nagybátyám biciklijének „maroknyi harangjára”. Valaki megfordult mögöttem, könnyedén leszállt a kerékpárról, fél kézzel – hanyagul – a többi mellé támasztotta. A kormányról levette sporttáskáját, táskarádióját, s a keze véletlenül a csengőhöz ért.

Ez a jó bicikli, mondta a portás, a csengőjéről megismerem. Olyan, mint a pille, folytatja, ilyet veszek én is.

– Ki volt ez? – kérdezem a portást. Hirtelen nem is tudom – válaszol –, valószínű, az alsószállási tanyáról jött. Nincs az messze, mosolyodik el, ilyen biciklivel nincs messze...

Esti Hírlap, XVII. évfolyam, 1972. december 21. csütörtök

Halasi Zoltán

Bologna

I

*Volt az Aranykor, a régi Szaturnusz,
a régi Föld, és Lemúria is volt,
asztrálnövényzet, őstojáscsepp,
magasabb világokhoz küszöb, örök,
az ember mint a teljesség gyümölcse,
keletkezésrecept adeptusoknak,
tülekedés a kiválasztottságért,
társbérlet, Pest, érzékfeletti szintér.*

*Mindenki művész, senki rajtam kívül,
a vers halott, ez is egy halott verse,
megidézi a múltat bűverővel,
lehengerlő, aljas költőiséggel,
talapzattal a készülő szoborhoz,
a dalban új életre kel a gyermek,
várja az intuitív, inspiratív grádics,
poétaián lakozunk a földön.*

*A formaszellemek a Szaturnusztól
élő tükképeket kaptak vissza,
kispriccellték a saját étertestük,
ebben nincs logika, csak tisztánlátás,
azóta istent keringet a lelkünk,
a góg a tudás fájának gyümölcse,
majomian nyugtalan mozgékonyság –
fordított neve angyali alázat.*

*Matracot gyárt, a derekak barátja,
nagypáholy szervező, pecsétgyűrűjén
harántolt pajzs, az osztása aranylánc,
vörös mezőben sisakon aranytoll,
kék mezőben latinkereszt, fölötté*

(részlet)

*három négyágú ezüstcsillag fénylik;
grófi címer a száműzött királytól
a szabadidős natus poetának.*

*Mi, született költők, azon rugózunk,
hová teszi a tegnapot a holnap,
mi lesz, ha lehull, a csillagszilánkkal,
hová viszi harmatcsepp alakjában
a szél aranyfürtje az égi gyöngyöt,
negyvenkét kötet sok-e vagy kevés-e,
jól megy-e vállszalagunk a kötényhez,
visszatér-e a bevált vezérállam.*

„Mindig festő akartam lenni”

Benes Józseffel beszélget Virág Zoltán

– Amennyiben valaki figyelmesen körbenéz a teremben, akkor a falakon látható képek egyfajta időutazásra is csábíthatják, s ezt a lehetőséget megragadva repülésre (vakrepülésre, miként újabb alkotásai jelzik címszerűen) kényszeríteném jeles vendégünket. Az időben visszafelé, egyelőre. Arra lennék kíváncsi, hogyan került fiatalon Belgrádba, a Művészeti Akadémiára?

– Az ittlévők bizonyára nagyon jól tudják, milyen nehéz oda bekerülni. Előzőleg soha nem felvételiztem, így nem is gondoltam volna, mennyire nem könnyű bejutni egy-egy művészeti akadémiára vagy művészeti egyetemre. A mérce rendkívül szigorú, gyakorta a 700, 800, vagy éppen 1000 jelentkező közül mindössze huszonötöt, maximum ötvenet szoktak fölvenni Budapesten, Belgrádban... Amikor én jelentkeztem a vizsgára, mindez eszembe se jutott, nagyon könnyedén fogtam fel a dolgot. Szabadkán jártam gimnáziumba, s ott az egyik ismerősöm, aki diákként szintén foglalkozott képzőművészettel, rajzolgatott, szóval ő kérdezte, hallottam-e, hogy a belgrádi Képzőművészeti Akadémián augusztusban vagy szeptemberben fölvételi vizsgát tartanak. Erről nem volt tudomásom, de megkerestem a pályázatot – és jelentkeztem. A helyszínen a körülöttem lévőktől hallottam, vannak itt már olyanok, akik ötödször-hatodszor próbálkoznak. Jézus atyám, mondom... ez ilyen komoly? Aztán jött a másik nagy meglepetés: elsőre fölvettek. Huszonöten voltunk a szerencsések a néhány száz jelentkező közül. Utána tudtam meg a rektorátuson, hogy Nedeljko Gvozdenović professzor, aki később a tanárom lett, ő forszírozott, ő állt ki a legjobban mellettem. A Képzőművészeti Akadémia egyik legtekintélyesebb tanára volt. De ez csak jóval később jutott tudomásomra...

– Minden bizonnyal kevés magyar ajkú akadt a növendékek között az idő tájt...

– Az akkori Jugoszlávia köztársaságaiból, tartományaiból akadtak mindenünnen, de magyar egyedül én voltam. Egyébként mindig magyarnak vallottam magam, édesanyám neve Rózsa Ilona, színmagyar asszony... Később ennek némi kis hasznát is vettem, sajnos eléggé későn: már ötödéves voltam, amikor Zentáról meglátogattak, olyan tanárt keresve, aki két nyelven, tehát szerbül és magyarul egyaránt tudna tanítani a gimnáziumban. A rektorátusról hozzám irányították őket. Leültünk, szerződést kínáltak, meg ösztöndíjat, amennyi évre szükséges, s minimum annyi esztendeig kell majd tanítanom a gimnáziumukban. Nekem az akadémián viszont már csak egy évem maradt hátra. Mondtam is nekik, hogy miért nem jöttek pár évvel előbb, megoldották volna az anyagi gondjaimat. Mert az első évben például szemet is lapátoltam, kávéházakban rajzoltam, persze nem ingyen. Ösztöndíjat sehonnan nem kaptam, a nehéz helyzetben élő szüleim anyagilag nem támogathattak, nekem kellett fölitalálnom magam. Egyik módja volt tehát, hogy a belgrádi vasútállomás környéki kocsmákba jártam egy rajzfüzettel a kezemben, és rajzolgattam az embereket. Ki egy vacsorát fizetett, ki pénzt adott. Szóval nem volt ez túl könnyű dolog, s meg kellett felelni a rendelőknek: kicsit szebbre kellett rajzolni a személyt, esetleg fiatalabbnak nézzen ki, de azért amellet hasonlítson is...

Elhangzott 2015. november 6-án a Zentai Alkotóházban. A hanganyagot feldolgozta Lennert Móger Tímea, szerkesztette Sinkovits Péter.

– *Milyen tapasztalatot kínált ez az akadémiai atmoszféra? Miféle társaság vette körül?*
– Érdekes volt nekem Szabadkáról Belgrádba kerülni, ott egy egészen más mentalitású közeggel találkoztam. Különösen a montenegróiakra figyeltem fel. Alig néhányan voltak, ám teljesen egyéni gondolkodásmód jellemezte őket, ami a festészetükben szintén megmutatkozott. Az első évben a rajzórán a portrékat például élethűen kellett elkészíteni, megkövetelték, hogy ne absztrakt képeket vagy elvont dolgokat csináljunk, anatómiát tanultunk, művészettörténetet és így tovább. A munkákat illetően tehát a realista rajzot várták el tőlünk. Mindezzel a montenegróiak nem sokat törődtek, sajátos stílust próbáltak kialakítani. Külsőleg is nagyon furcsán hatottak a hosszú hajjukkal, meg nagyon rongyos ruhákban jártak. Az egyik például vásárolt egy cipőt, s mindjárt letütötte a sarkát, mondván, arra nincs szüksége. Szóval örülten különleges figurák voltak. Később tudtam meg, melyik tanárunk volt ekkora hatással rájuk, lévén ő maga is ilyen típus.

– *Megnevezhetjük kiemelkedő mestereiket?*

– Vojó Stanić festőművészt említeném, akitől valóban sokat tanultak a középiskolában.

– *Marko Čelebonović?*

– Ő nem volt montenegrói.

– *Valóban, belgrádi születésű, a jelentős tanárok sorára gondoltam inkább...*

– A belgrádi akadémián ott volt Marko Čelebonović, majd Zora Petrović, meg Miloš Bajić – engem ugyancsak oktattak. Ki aktot tanított, ki anatómiát. Vagy művészettörténetet. Ez utóbbiakat nem igazán tartom számon, lévén szó elméleti tantárgyakról. Azonban többen maguk is művészek voltak.

– *Gyakorló alkotóként tevékenykedtek...*

– Igen. Gvozdenović például Münchenben végezte a képzőművészetet, a Marko Čelebonović...

– *...ő Franciaországban, előtte pedig Angliában tanult...*

– ...való igaz, Franciaországban... Nos, később tudtam meg, hogy a zágrábi és a ljubljainai művészeti iskolák sokkal szigorúbbak, fegyelmezettebbek voltak. Persze Belgrádban is megkövetelték a rajz anatómiai pontosságát, tehát a realista rajzolási módot, mint már említettem, ezenfelül azonban nagy volt a szabadság, nyugodtan lehetett beszélgetni, odahaza pedig mindenki úgy „művészkedhetett”, ahogy akart. Én is megfestettem így egy régi vekkeróra szerkezetét, fogaskerekekkel, rugókkal, valahogy éppen ez inspirált. Első- vagy másodéves voltam, bevittem ezt a munkámat, hogy majd néhány személynek megmutatom. Odatámasztottam a bejáratnál a falhoz. Éppen azokban a napokban vendégeskedett Belgrádban Henry Moore, a nagy angol szobrász. Kiállításra nyílt, erről tudtunk, de arról nem, hogy a mi Művészeti Akadémiánkra is ellátogat. Egy pillanatban váratlanul kitarult az ajtó, s a rektor társaságában belépett Henry Moore a feleségével, körbesétálva végignézték, ki mit dolgozik. Egyszer csak Henry Moore megállt az én falhoz támasztott képeknél, rábökött, és megkérdezte: ki festette? Akkor felém mutattak. „Very good”, jegyezte meg. Ezt így azóta se mondták nekem...

– *Említhető a diáktársak közül valaki, aki a későbbiek során híressé vált?*

– Igen, Miodrag Đurić lett a legismertebb. Ahogy lediplomáztunk, ő mindjárt kiment Párizsba. Egy ideig a Szajna hídjai alatt aludt, majd egy nyomdában helyezkedett el. Alkotóként felvette a Dado nevet. És most megint a véletlenek folytatódna, miként az

imént, saját esetemben: egy napon Dado is bevitte néhány képét, s odaállította őket a fal mellé, majd végezte a munkáját. Mit ad isten, betoppant Jean Dubuffet, a nagy francia festő, ellenőrizni, hogyan halad az általa megrendelt katalógus készítése. És megpillantotta Dado képeit. Érdeklődésére mondták, hogy van itt egy jugoszláv, ő a „tettes”. Dubuffet azonnal megírt egy ajánlólevelet Dado részére, s eligazította, mely galériát keresse fel... Hát most képzeljük el, egy ilyen hírneves művésznek az ajánlatával jelentkezni. Egyébként azonnal öt éves szerződést köthetett a galériával. A nyomdát pedig otthagya...

– ...akárcsak a hidak alját...

– ...és befutott művész lett. Párizstól negyven kilométerre vett egy malmot, azt rendezte be műteremnek. Kubai nőt vett el feleségül, de persze a magánéleti részletek nem olyan fontosak... Kifejezetten szürrealista művészetet csinált, ami nagyon-nagyon megtetszett a franciáknak, az amerikaiaknak is. Amikor hónapokon át magam is Párizsban tartózkodtam, meglátogattam, persze hívtott, többször együtt ebédeltünk, sok mindent elmondott az életéről, a művészetéről meg sok minden másról.

– Szóba került, hogy az akadémia utolsó évében tanári állásajánlat futott be. Milyen volt efféle munkakörben dolgozni? Ráadásul viszonylag ritkán adatik meg, hogy a jelenlévők sorában olyasvalakit köszönthetünk, akivel a kapcsolata ebből a szempontból szintén nagyon szoros. Itt ül körünkben Gerle Margit keramikusművész...

– ...a feleségem...

– ...aki művésztanárként maga is sokat tett a feltörekvő fiatalok segítségével, úgyhogy családi szempontból sem ismeretlen ez a tevékenységforma. Könnyűnek számított alkotóművészként és pályakezdő tanárként egyszerre indulni?

– Nem volt nehéz. Szerettem tanítani. És sok anekdotával fűszereztem a tudnivalókat, például a reneszánszról. Művészettörténetet is tanítottam a gimnáziumban meg rajzot is, sajnos kevés óraszámmal. Amikor, mondjuk, Leonardo da Vinci volt a téma, elmeséltem a diákjaimnak, hogy természetesen jártam a Louvre múzeumban is, ami telve turistákkal, benne japánok, amerikaiak csoportjai vonulnak, nézelődnek egy kicsit balra, ott éppen egy Rubens, jobbra egy Rembrandt, de ők szinte a lépéseiket sem lassítják le, aztán egy kép előtt hatalmas tömeg, ott már ők is megállnak: no, ott a *Mona Lisa*... Előkapják a gépeiket, fényképeznek, majd aztán haladnak tovább... A tanítványaim közül sokan még ma is emlékeznek ezekre az előadásaimra. A célom az volt, hogy elsajátítsák a művészetek szeretetét.

– Eddigi pályaszakaszain végigtekintve mindenki számára azonnal érzékelhető a kompozicionális gazdagság, a minőségi változatosság: frottázások, szén-, ceruza-, kréta- és tollrajzok, litográfia, rézkarcok, fotómanipulációk, szitanyomatok, vegyes festészeti eljárások, különféle felületfelhordások – azaz megannyi technikai bravúrt és szakértelmet igénylő eljárás, amit valamikor a gyakorlatban csak el kellett sajátítani. Mikor adódott erre elég idő, miként sikerült erre a mesterségbeli tudásra szert tennie?

– Az akadémián négy szemeszteren át foglalkoztunk grafikával, ez kötelező volt. Nekem ez mindig nagyon jól ment, de hát én mindig festő akartam lenni, már négyéves koromtól. Megjegyzem, tanáromként Boško Karanović megpróbált rábeszélni, hogy iratkozzak át hozzá, a grafikára, mondván, én kimondottan grafikus alkat vagyok, szeretettel vár. A felkérését nem fogadtam el, ma sem tudom pontosan, miért, s hogy helyesen cselekedtem-e. Ugyanakkor tény, hogy jó alapot kaptunk, ami a grafikát illeti: linó- és fametszet, a rézkarc és így tovább. Zentára kerülve egyszer csak úgy éreztem, hogy megreked-

tem, torkig voltam a festéssel meg az akadémián tanultakkal. Meg kellett próbálnom felfrissülni, ekkor kezdtem el grafikázni. Zentán, a művésztelepen volt egy igen elavult grafikai prés, de az nekem nagyon megfelelt, s megpróbálkoztam a linómetszetekkel, hogy megpihenjek a festészettől. A művésztelepünkre Belgrádból is érkeztek alkotók, meglátták a munkáimat – és bátorítottak. Rábeszéltek, hogy néhány grafikámat küldjem el a belgrádi Októberi Szalon részére. És mit ad isten, a zsűri elfogadta! Következett ezután Ljubljana, Krakko, ne soroljam, nagyon sok helyen állítottam ki grafikákat.

– *A termékeny zentai időszak egy különleges eseménnyel „színesítette” a városi emlékezetet, hiszen feltehetően kevés művésznek jut osztályrészül, hogy kirabolják a műtermét, szórén-szálán eltűnnek a képei...*

– Sajnos ez előfordult, közvetlenül a Magyarországra való áttelepülésem után. A gimnáziummal szemben az úgynevezett szerb iskola épülete éppen üresen állt, műteremként ott igényeltem egy tantermet. Megkaptam. Közben úgy alakultak a dolgok, hogy el kellett hagynom Jugoszláviát. 1978-at írtunk...

– *...Szegedre tette át székhelyét...*

– ...igen, Szegeden laktunk már, amikor jött a hír, feltörték Zentán a műtermem ajtaját, és a képeket elvitték. Széthúzták, hogy ilyen csúnyán mondjam. Egyfelől örültem is, hogy valakinek kellene a képeim, mert általában úgy mondják, nem valók lakásba. Én pedig még mind a mai napig találkozom itt-ott, Zentán is, ezekkel a régi munkáimmal. Ám ezek már megvásárolt képek.

– *Öröm az ürömben, hogy az értékörforgásból a tolvajlás ellenére sem maradtak ki...*

– ...igen, már viszonteladással került hozzájuk. Budapesten például, a Kieselbach Galériában rendszeresen tartanak árverést, s néhány évvel ezelőtt az egyik barátom szólt, tudom-e, hogy az árverésre kerülő munkák között ott szerepel egy festményem is. Fogalmam sem volt. A képem egyébként elkelt, igen magas áron. Felkerestem a galériában az ott művészettörténészként dolgozó ismerősömet, de megmagyarázta, nem árulhatják el, ki vitte be a képet, s azt se, ki vette meg. Mindenesetre ez is az ellopottak közül származott. De ki tudja, már hányadik ember volt, aki azt értékesítésre felkínálta. Azt is mondhatja bárki, hogy az ócskapiacra vette, vagy mit tudom én... Kaptam tehát egy szép katalógust, amelyben benne volt az én munkám is. De pénzt nem láttam.

– *Jómagam felfigyeltem már árverési listán Benes-képre. Humoros, hogy múlt időben adatolva, tehát mintha egy lezárult életmű darabjáról lenne szó. Ugyanakkor ez azért izgalmas, mert akiről efféle hír terjed, az nagyon hosszú életű lesz. Úgyhogy ennek külön kell örülni.*

– Akkor volt valami haszna...

– *Ha már az értékmaximalizálásnál és a különlegességeknél tartunk, folytassuk azzal a történettel, amidőn a művész gyanútlan tévészetés közben azt veszi észre, hogy egy műsorra tűzött filmben a képe ott lóg a falon.*

– Valóban. Feleségemmel néztünk egy filmet, amúgy ritkán fanyalodunk rémfilmek-re... Amerikai film volt, s hát a feleségem végül otthagya, én tovább követtem, eléggé felületesen, de egyszer csak felébredtem a szundikálásból, mert nem akartam elhinni: az egyik jelenetben a falon Benes-kép volt. A jelenet arról szólt, hogy bejön valaki egy pisztollyal, és a gyár igazgatóját sakkban tartja, az föltett kezekkel... És Benes-kép a háta mögött... Gyorsan kiabáltam Margitnak, gyere, gyere, még látni lehet, ott a grafikám. Színes film volt...

– Térjünk vissza Szegedhez. Meglehetősen hosszú periódus, jelentős kiállításokkal, művésztelepekkel – viszont ez sem a végleges állomás. Ismét váltás, ezúttal Kecskemét irányába. Mi magyarázza ezeket a lépéseket?

– Meg jó néhány éve Budapest...

– ...persze, Budapestet még nem is említettem...

– ...akkor tegyük hozzá, immár Pesten is van lakásunk, a XIII. kerületben, a Radnóti Miklós utcában, és az erkélyre kiállva látom a Dunát. De a Tiszát nem tudom elfelejteni, ezt meg kell mondanom. Itt, Zentán lettem szerelmes a Tiszába, és nagyon sok képem kapcsolódik a folyóhoz. Érdekes módon maga a víz csak nagyon picit jelenik meg a képeken; a kimosott part fogott meg engem, ez a sivár, réteges, sáros, agyagos part. S mivel a zöld színt nem nagyon szerettem, a tájképeket illetően inkább az őszi meg a téli tájat kedveltem. Amint említettem, Szegedre kényszerből kerültem, Margit akkor már a feleségem volt, lehetett hova menni. Új lakást vettünk, az egy teljesen új épület volt az egyetem közelében. Kecskemétre pedig úgy kerültünk, hogy feleségem keramikumművész is meg szobrász is, de főleg kerámiával foglalkozik. A korábbi időkből nagyon nehezen lehetett beszerezni mázakat, anyagokat, a Nemzetközi Kerámia Stúdió viszont kecskeméti, azoknak pedig volt egy műhelyük. Ott gyártották a mázat és a különböző anyagokat. Akkoriban nagyon jól ment nekünk a kerámia, érkeztek egyre-másra a megrendelések a galériáktól, képcsarnokoktól, szerte az egész országból. Az én feladatommá vált, többek között, kocsiba ülni, a Kecskeméten megvásárolt anyagot elvinni Szegedre, ott földolgozni, majd az elkészült tárgyakat Pestre juttatni, onnan szórták tovább az ország különböző városaiba. Szabadúszó művészek voltunk, nem kötődtünk helyhez, s akkor jött a felismerés, mindegy, hol élünk, hol készül a kerámia. Megjegyzem, akkortájt már tőlem is rendszeresen vásároltak a galériák... Így esett a választás Kecskemétre. Ahol amúgy is mindent meg lehet vásárolni. És Kecskeméten járva találtam egy tanyát, a központban. Belvárosi tanya – ahogy a fiam mondta...

– Az elismerések sorában már felelevenedett néhány. Számos szerzőtől, íróktól, költőktől, képzőművésztől és művészettörténésztől egyaránt származnak olyan szövegek, amelyek Benes József művészetét vizsgálják, méltatják. Szeretném felidézni azt a régi baráttól származó, viszonylag rövid írást, amely néhány éve vált hozzáférhetővé, s olyan elemi erejű megállapításokat olvashatni benne, amelyek fokozott jelentőséggel bírnak.

– A legszorosabb kapcsolatot az irodalommal tartottam, a legtöbb barátom közülük került ki. Persze, akad néhány képzőművész is, de... elsősorban Domonkos István és Tolnai Ottó nevét említeném. Domonkossal fiatal korunk óta jó barátságban vagyunk. Svéd nőt vett el feleségül, Svédországban él. Én meg itt. Ritkán jön Magyarországra, de levelezünk, meg telefonon is tartjuk a kapcsolatot. Munkáimat jól ismeri. Egyszer kapok tőle egy levelet, amelyben a művészetemről ír. És figyel példálául arra, hogy a figuráimnak nincsen keze. Egy hosszú periódusban az alakjaim valóban kéz nélküliek voltak. Ebben hiába keresnénk tudatosságot. Most már, a legeslegújabb munkáimon megint van kezük... Kitalálhatnék persze valamilyen magyarázatot, de szerintem a képeknek maguknak kell beszélniük. Ha valaki megnézi, és érti vagy érzi, hogy mit akarok mondani, akkor jó, ha nincs hatással rá, menjen tovább... Domonkos megfigyelése felerősíti azt, amit én el akarok mondani a világról. A sok kegyetlenségről, a háborúkról, a szenvedésekről, a betegségekről. Minden benne van, ami az embert kegyetlenné teszi. De erre nem figyeltek. Hogy keze sincs a figurának... A lábai pedig kimennek a képből, és nem tudni, milyen hosszúak. Ez is Domonkos meglátása. Ami szintén nagyon érdekes. Tolnai sokat írt már a képeimről, de ezt nem vette észre. Domonkos, aki nagyon ritkán ír, ő igen. Ezt én mindenképpen értékesnek, vagy legalábbis figyelemre méltónak tartom.

– Aki szorosabb figyelemmel kísérte művészi munkássága alakulását, örömmel nyugtázhatta, hogy szépírói képességeit többször megcsillantotta, hiszen Benes József anekdotáit nemcsak szűkebb körű összejöveteleken, hivatalos előadásokon vagy művészeti rendezvények alkalmával elővezhette a közönség, hanem az interneten könnyen elérhető, a Forrás folyóirat jóvoltából pedig nyomtatásban is közkinccsé tétettek. Csavaros, szórakoztató történetek ezek. Mindenkori hallgatójuk, olvasójuk joggal hihetné, kiapadhatatlan forrásból törnek elő, s lesz még folytatásuk. Reménykedhetünk?

– A jelenlevők közül néhányan együtt ebédeltünk, visszafelé jövet nem tudtam megállni, hogy egy-két érdekes dolgot el ne mondjak az új barátoknak, az új ismerősöknek, akik még soha nem hallották ezeket az anekdotákat. Egyszerűen szeretem őket elmesélni, újra átélem a dolgokat... És mindegyik kötődik valamihez. Elmondhatok egyet?

– Feltétlenül...

– Topolyán voltunk, a művésztelepen, s a helybeli bútorgyár – úgy tudom, tavaly szűnt meg – neve az volt, hogy Umetnost [Magyarul: művészet. A szerk. megj.]. Egy napon, reggeli után, Milan Kerac újvidéki szerb festő barátunk, aki tudott valamennyire magyarul, bejelentette, látott a városban egy érdekes utcát, megfestené. El is ment. Visszajöve áradozik: gyerekek, fantasztikus volt! Mi volt fantasztikus? – kérdeztük. És akkor elkezd mesélni, alighogy hozzákezd a festéshez, odajön egy parasztasszony parasztruhában, és magyarul jó napot kívánt, majd megkérdezte: hol van itt az Umetnost? Szegény Keracnak fogalma sem volt arról, hogy a kérdező mire kíváncsi, de úgy gondolta, ha már egy művészt a festészetéről faggatnak, illik válaszolni, és hosszas magyarázatba kezdett, hogy a színeket kissé másként festi, hogyan alakítja a kompozíciót... A parasztasszony meg csak bámul tátott szájjal, hogy mi van ezzel az őrülttel. Ne haragudjon, mondta végül, maga elég hosszan beszélt, de én nem tudtam meg ebből, hogy hol van itt az Umetnost. Kerac letette palettát, és elkezdett most már egyszerűbb nyelven magyarázni. Nekünk pedig lelkesedett: gyerekek, ma to je nešto fantastično [ez valami fantasztikus], hogy itt a parasztlak is érdeklődnek a művészetek iránt. Ez szerinte a művésztelepnek köszönhető, mert olyan kisugárzása van, hogy még a tanyasi asszonyok is a művészetek iránt érdeklődnek. Rajtam kívül a társaságból csak egy valaki tudta, miről van szó, s már szólni is akart, hogy te hülye, hát az a gyárat kereste – de én abban a pillanatban leintettem. Maradjon meg Keracnak az illúziója, hogy ennek a művésztelepnek örült a kisugárzása, s itt a parasztlak is szeretik a művészetet.

– Ennek az eredményes írói kibontakozásnak, közlés- és közelítésmódnak egyik különlegessége, hogy más szerzők munkásságán nyomot hagy, oda mélyen beszívárog. Sok-sok évvel ezelőtt egy szegedi összejöveteleken, merthogy a város éppen vajdasági alkotókat látott vendégül, Benes József szintén anekdotákat mesélt. A jelenlevő Tolnai Ottó ott helyben közölte a nézőkkel, a hallottakat rövidesen megírja. És lőn. Nyilván elképzelhető olyan metódus, működhet olyan poétikai eljárás is, amikor valaki úgy teszi meg ugyanezt a gesztust, hogy nem leplezi le feltétlenül, kitől hallotta a történetet, hanem a magáévá lényegíti, saját világába úgy építve be, hogy a bekebelezés, átszívárogatás révén válhasson érdekessé.

– Igen, ez is megtörténik. Egy ismert magyar költő, a nevét elhallgatnám, megírt az újságban egy dolgot, mintha vele történt volna meg, holott én meséltem neki. Nos, három hónapig Párizsban voltunk a feleségemmel, ösztöndíjjal. Jóval korábban én egy éven át a francia fővárosban tartózkodtam, s akkoriban egy barátommal eljárogattunk a La palette nevű étterembe, ott jöttek össze szombatoként a Párizsban élő magyarok, értelmiségiek, művészek, írók. Aki ráért ezen a napon, déltől éjfélig mindig talált bent tíz-húsz magyart, lehetett beszélgetni. Valamelyik szombati napon mondom a feleségemnek, gyere, elmegyünk oda, hátha találkozunk magyarokkal. Bementünk, füleltünk, de sehol egy magyar

szó. Végül odamentem a pincérhez, s megkérdeztem, járnak ide magyarok? Azt mondja, ő itt öt éve dolgozik, ilyenre nem emlékszik. Nohát! Kijöttünk, nem volt érdekes így az egész, magyarok nélkül. Kilépünk, november volt, szembejön fekete hosszú kabátban egy fehér szakállas, hosszú fehér hajú úriember, hogy így mondjam, egy személy, és magában beszélget magyarul. Ilyeneket mondott, hogy „de a kurva anyátokat”, meg „majd én megmutatom”. Hangosan beszélt, talán egy kicsit hibbant lehetett, nem tudom. Egyedül volt, pár lépésnyire tőlünk. Mondom Margitnak, te, itt van a magyar, hát megjött! Mi magyarokat keresünk. Odamegyek, szólok hozzá: Szia, szevasz! Azt mondja, Monsieur, je ne parle pas le hongrois! És otthagyt. Gondolkodtam, honnan tudod te, hogy én magyarul szóltam... Mikor magadban magyarul beszéltél és szép magyarsággal káromkodtál... És elmeséltem mindezt egy írónak – Z-vel kezdődik a neve –, ő pedig megírta az újságban. Erről egy tanárember ismerősöm szólt nekem, meg hogy az író nem jelezte, ezt a Benestől hallotta. Úgy írta meg, mintha vele történt volna... Na jó, hát az irodalomban mindent szabad...

– *Az illetőt nagyon szeretjük, tiszteljük, nem szorul védelemre, hiszen lehet, hogy csak a XVII. századi francia irodalmi hagyományt elevenítette fel Molière követőjeként: „Onnan meríték, ahol találók”.*

– Említettem a montenegróiakat. Azért kedveltem meg őket, mert örülniük őszinték. A magyarra ez kevésbé jellemző. Ha egy magyar nézegeti a képeimet, s nem tetszik neki, akkor nem vallja be, hímez-hámoz, kitalál valami dumát. A montenegrói a szemedbe vágja, amit gondol. Akkor hadd meséljek egy montenegrói barátomról – a mentalitást szemléltetve –, aki kint járt Amerikában. Idegen nyelven nem beszélt, csak a sajátján. Egy galériatulajdonos hívta meg, akinek megtetszettek a képei. Egyébként Herceg Noviban lakik, ahol a nővérem is, így többször találkozunk. A háza a tengerparton, rálát az épület homlokzata a tengerre. A nagy műtermi ablak mellé vágatott egy kis ablakot, amely egyenlő a televízió képernyőjének méretével, és ha tévét akar nézni, akkor odaül a kis ablak elé, s azon keresztül, hintaszékéből nézi a tengert. Mert amúgy tévé nincs a házban. Amerikában volt tehát kiállítás, visszajött, éppen lent voltunk Margittal, ilyenkor mindig meghív egy pohár vörösborra. Mondom neki, mesélj! Hogy volt Amerikában? Most csak egy részletre térnek ki... Szállodában kapott elhelyezést, a takarítónő néger, a portás szintén... Mindenki fekete volt. Ez kissé meglepte, de különösebben nem érdekelte. Egy napon jön az egyik fekete, és mondja neki, a tulajdonos hallotta, hogy itt, a szállodájában egy ismert művész tartózkodik, és szeretne találkozni vele. Lement. Ekkor megkérdeztem tőle, hogyan kommunikáltatok, hiszen nem beszélsz angolul, más idegen nyelven se. Te, mondja, hát az nem probléma. Bementem a szobájába, a tulaj is fekete volt. Ráütöttem a vállára, s mondtam neki: „ti negro, ja montenegro” [magyarul: te nigger, én montenigger]. Nagyon jó barátok lettünk azonnal.

– *Benes-műveket nemcsak műteremben, kiállításokon, katalógusokban, könyvek borítólapján lehet látni, hanem közintézményekben szerte Szerbiában, Magyarországon, nevezetesen Szegeden. Amikor felkérésre vagy pályaműként készültek bizonyos alkotások, valószínűleg előfordult néhányszor, hogy kiindulópontnak a politikai alapú megrendelés számított. Könnyen ki lehetett játszani, ha mondjuk a partizánmotívumot tették elvárássá?*

– Én két ilyenre emlékszem. A pályázatot Becsén írták ki, egy iskola akart emléket állítani a hős partizánoknak. Monumentális dolognak ígérkezett. Csodák csodájára az én pályamunkámat fogadták el, holott abban nem volt se partizán, se ótágú csillag. Piros szín viszont bőséggel. Ez az emlékmű még ma is megvan, viszonylag jó állapotban. Egy elesett figurát ábrázol, és színes műanyag lemezeket használtam fel. Hasonlóan pályázati úton nyertem el a tornyosi emlékmű megvalósítási lehetőségét, így a falu központi terére

készíthettem el a nagyméretű szoborkompozíciómát, rétegelt, pácolt fából. A murális munkáknál említeném még a zentai Pannónia Szállodába készített freskókat is. 1967-ben a Pannónia (Royal) Szálloda felújítására került sor. Ács József festő barátommal javasoltuk az akkori szállodavezetőségnek, hogy az étterem falaira nagyméretű freskókat készítenénk. Én a zentai csata (1697) megfestésére tettem javaslatot, Ács pedig egy kocsmai jelenetet képzelt el a szemközti, másik végfalra. Elképzeléseinket elfogadták, és a zentai csataképet az én vázlatom alapján Ács Józseffel közösen festettük meg, míg a másik kompozícióhoz Ács rajza szolgált alapul az együttes munkában. Terven felül még egy graffitót is rendeltek a bejárati oldalfalra *Tiszavirág* című vázlatrajzom alapján.

– Az egykor KÖJÁL, ma ÁNTSZ néven futó intézmény szegedi előcsarnokában látható egy pártját ritkító műalkotás, amely szinte egyedülálló az életműben. Hozzá hasonló anyagkezeléssel, távolról és közelről teljesen eltérő plaszticitást mutatóan, akkora méretben kevés Benes-munka készült. Grandiózus festménynek látszik, noha nem az.

– Tűzzomántechnikával csináltam.

– Járok oda időnként, hogy újra és újra lássam. Mindig megéri. De váltunk témát, vegyük szemügyre a most, itt kiállított képeket. A beszélgetésünket felvezető ajánlóban már szó esett arról, hogy a valóság voltaképpen lélegeztetőgépre kapcsolva jelenítődik meg, avagy idézhetném Domonkos Istvánt: „hordágyon érkezik a jövő”. A repülő nőalak az utóbbi időben tűnt fel a képeken, s ebből a friss látványszerveződésből három darab került fel a falra. Voltaképpen triptichont képeznek, bár a formai elrendeződés nem mutat teljes azonosságot, közvetlen vizuális rokonságot. A végtagok szépen befejezve, helyén a kéz és a láb, földközépen repül a test. A megmarkolt huzalnak, vontatódrótnak azonban sehol sincs vége. A fiatalos öltözet egyszerre variálja/kombinálja a meseszerű lányregények pöttyös, vidám nyári szettjét meg az ötvenes-hatvanas évek hollywoodi filmdivójáinak miniruhás kollekcióját. Motorkerékpáros vagy repülő nő borsapka takarta frizura, védőszemüveg az arcon. Baráti társaságban megmutatóan egy ilyen kisebb méretű, vegyes technikájú festményt, azonnal lecsaptak rá néhányan, hogy megszerezzék, de nem sikerült nekik.

– Négyen akarták megvenni, ilyen még nem fordult elő az életemben... Egyébként nem kapkodnak a képeimért. De nekem nincs is meg az az óhajom vagy igényem, hogy áruljam a munkáimat. Ha az volna a céloom, akkor szép pipacsmezőket, virágokat, virágcsendéleteket meg netalán aktokat festenék. Azokra biztosan sokkal több vevő jelentkezne. A kereskedelem meg az igények engem szerencsére hidegen hagynak. Teljes szívből, őszintén csinálom azt, amit csinállok, amit érzek... Ha nincs keze a figurának, akkor azért nincs, mert akkor úgy éreztem, hogy ne legyen. Ami persze nem azt jelenti, hogy többet soha kezekkel nem festek embereket... Nem akarok sablonokat követni, nem akarom még saját magamat sem utánozni.

– Nincs két egyforma kép, nincs olyan, hogy megfestem még egyszer ugyanazt...

– Nem utánozok senkit. Sajnos sok magyar művésznél látom, meg láttam, hogy az amerikai, a menő, a mostani divatos irányzatokat próbálják utánozni. Nem lehet. Lehetetlen Hortobágyon például, vagy itt, Bácskában a sivatár földön azt csinálni, amit New Yorkban, vagy Washingtonban, vagy nem tudom, hol csinálnak. Akadnak festők, köztük sikeresek is, akik folyóiratokból meg ma már az internetről lopkodják össze a dolgokat, s úgy tesznek, mintha a sajátjuk lenne. Engem ez nem érdekel, én ezt nem csinálom. Járom a magam útját. Jelenleg négy galériában állítok ki Budapesten, egy időben, a munkáim megtalálhatóak Olaszországban, az amerikai galériákban, Japánban, ne soroljam... Elmegyek, ahová meghívják, de sehova nem tolakszom. Ide, Zentára meghívtak, nagyon szívesen jöttem. A dolgaimmal együtt. A hónom alatt hozva őket, becsomagolva. A nagyméretű vásznak

persze hatásosabbak lettek volna, viszont komplikált és nagyon költséges az átszállításuk. De úgy érzem, akik megnézik ezt a kis kiállítást, így is tudják értékelni, függetlenül attól, hogy vékony papíron van az egész.

– Az előbbieken elhangzottakból kiderülhetett, nem feltétlenül a méret a lényeges, hanem talán a fajsúlyosság az, ami mérvadó, és sokkal fontosabb. Köszönjük szépen a figyelmet!

– Nagyon örülök, hogy újra itt vagyok Zentán, s hogy mutatkozik érdeklődés a munkáim iránt. És hát remélem, hogy még találkozni fogunk. Megtörténhet, hogy legközelebb vászonképekkel jelentkezem. Köszönöm a zentaiaknak, mindenkinek, akik segítettek a kiállítást fölrakni, akik meghívtak, és köszönet annak a személynek, aki elvállalta, hogy beszélget velem. Külön örültem, amikor Istvántól értesültem, hogy olyan beszélgetőtársam lesz, aki nagyon szereti azt, amit csinálok... Thank you!

Lázár Bence András

Altató

*Hűvös most ez a kora nyár,
az este, mindegy is, azért
a ruhád Kedves most még
ne vedd le, majd szólok.*

*Régen még volt ok, de nézd
csak az égen, a fekete felhők,
hogyan összefutnak, látod
Kedves, hogy gurulnak.*

*Hűvös most ez a kora nyár,
az este, mindegy is, inkább
nézd csak az égen, most
repedt az isten teste.*

*És jöhet bármi: reggel vagy
késő este, így jön az eső,
így jön és elvisz minket
nem kérdez csak hallgat.*

*Fekete felhőiből csak hullik,
csak hullik, és csontig marja,
mert ez az első és az utolsó,
hisz hűvös most ez a kora nyár,*

*az este, mindegy is, azért
a ruhád Kedves most még
ne vedd le, hisz forró még
a paplan, inkább aludj hát,*

kérlek, aludj már.

De profundis

*Aki hegynek indul és kétszer
próbálja meg. Mégsincs igaza
azoknak, akik elhiszik hajnalban
érkeznek a csodák. Mint a kertész,
akit senki sem látott, érkezni sem,
indulni sem, soha. Pedig vártuk.*

*Anyám biztos. Ő hajnalban ébred.
Aztán kinéz és visszafekszik.
Nem történik csoda. De aki ott
áll indulásra készen, valamelyik
nagyobb sugárút sarkán, az
megindul, akár kétszer.*

*Apám rózsavágó késsel jött
haza. Irtani kell. Túl nőttek mind.
Apám metsz, az égbolt ropog.
A fiúnak erősnek kell lenni, mint
aki ott áll, és kétszer indul.*

*Mégsincs igaza azoknak,
akik elhiszik hajnalban érkeznek
a csodák. Anyám kinéz, apám fát
vág. Anyám méhe óriás hegy,
apám keze vágóhíd.*

*

*Vajon a húgomat is így,
aki meg se született igazán,
aki meghalt, hajnalban, mint a kertész,
mint aki hegyre megy
és kétszer indul neki?*

Ez szövetség

*Eljött az özönvíz ideje. Negyven nap
és negyven éjjel majd minden vízben áll.
Majd minden vízben áll. Kettőt, mindenből.
Kettőt. Álltunk a gépnél és te számoltad
a papírokat. Másolat, újabb másolat.*

*Kinn romjaiban egy város, a vízben lakói.
Kettőt, mindenből. Másolat és másolat.
Láttam az izgalmat és láttam mindent, ami fáj.*

*Eljött az özönvíz ideje. Eljött egy régen várt
ősi bál. Hogy ebből kimászni és újra tudni. Mindent.
Kettőt. Másolat és újabb másolat. Álltunk a gépnél.
Nem tudom mi lesz ennek a végén.*

*De azt tudom, hogy miért nem ázunk el,
mi ketten, mi, akiket nem másoltak soha,
akiknek nem maradt más csak a vágy,
mert eljött egy régen várt ősi bál.
Eljött az özönvíz. Eljött és elvisz mindent.*

*Álltunk a gépnél. Kinn romjaiban egy város,
a vízben lakói. Negyven nap és negyven éjjel.
Azt mondták, majd mi őrizzük az első is,
meg az utolsót, a szülést, a koporsót.*

*Eljött egy régen várt ősi bál.
Láttam a születést és láttam a halált.
Ez nem másolat, ez nem mindenből,
nem kettőt, nem az a gép, amiben
a fény körbejár. Ez szövetség.
Ez az első és ez az utolsó.*

Nézd csak Drága, nézd kitisztult az ég.

Mulandóság, 45×26 cm, köcsérép, 2005

Október, 45×26 cm, kőcsérép, 2004

November, 45×26 cm, kőcsérép, 2006

Niobé lány, 45×26 cm, kőcsérp, 2004

Porból lettél, 63×35 cm, kőcsérp, 2006

Mementó, 45×26 cm, kőcserep, 2005

Elmúlás, 45×26 cm, kőcsorép, 2005

Gaia, 45x26 cm, kőcserep, 2004

Elmosódott emlék, 45×26 cm, kőcserep, 2004

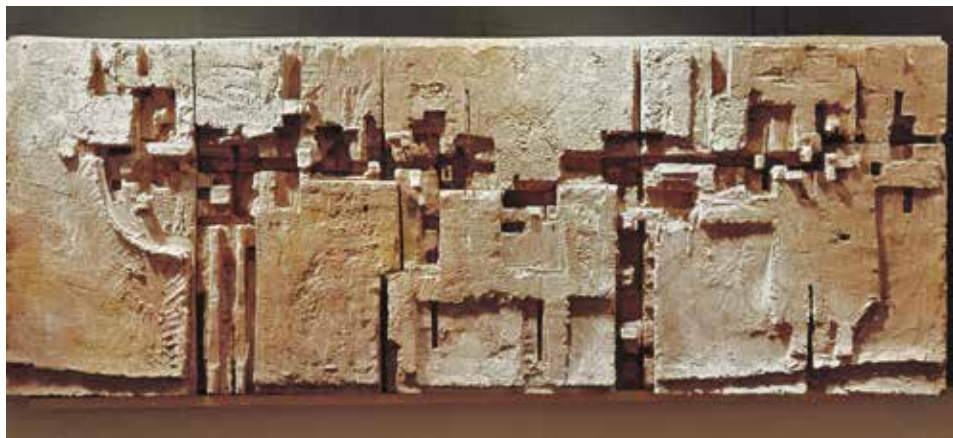

Váci művelődési ház, relief a színház folyosóján, 3×20 m, terrakotta (részlet), 1976

Váci művelődési ház, relief a színház folyosóján, 3×20 m, terrakotta (részlet), 1976

Vázlat a Budavári Palota reliefjéhez, lépt. 1:10 – 28×90 cm, terrakotta, 1967–1968

Szélfogó fal – Balassagyarmat, Napsugár Gyermekotthon, 2,5×12 m, terrakotta, 1978

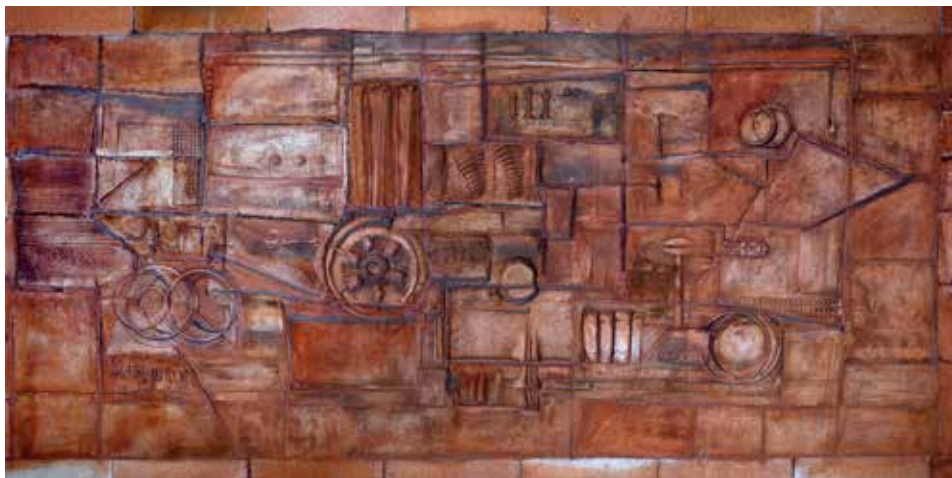

Porcelánium, Herend – mintás téglák a burkolatban

Közlekedési Múzeum – dombormű (részlet), 60 m², terrakotta, 1966

Közlekedési Múzeum – dombormű (részlet), 60 m² terrakotta, 1966

Közlekedési Múzeum – dombormű (részlet), 60 m² terrakotta, 1966

Közlekedési Múzeum – dombormű (részlet), 60 m², terrakotta, 1966

Közlekedési Múzeum – dombormű (részlet), 60 m² terrakotta, 1966

Közlekedési Múzeum – dombormű (részlet), 60 m² terrakotta, 1966

„Esett az eső, tehát maradtunk”

Schrammel Imre keramikusművésszel Kriskó János beszélget

– *Díszlettervezői ambíciókkal indult, főiskolai tanulmányait már ötvöshallgatóként kezdte meg, és végül keramikus lett önből. Pontosabban porcelános. Ebben a karrierben mennyi a véletlenek szerepe, és mennyire alakult az élete a szándékai szerint?*

– Tökéletesen a véletlenek összjátékának az eredménye. Az előzményekhez tartozik valóban, hogy még a középiskolában szerettünk volna előadni egy színdarabot az osztállyal. Akkor volt az önbizalmunk és vállalkozókedvünk, hogy Ibsen Peer Gyntjét választottuk. Aki a rendezésre vállalkozott volna, eminens tanuló volt, és a színművészeti főiskola rendező szakára akart jelentkezni. Miután én rajzoltam a legjobban az osztályban, elvállaltam, hogy megtervezem az előadás díszleteit. Az ötleten aztán úgy fellelkesültem, hogy eldöntöttem: én meg jelentkezem díszlettervezőnek. Egy iskolai kiadványból néztem ki, hogy ilyen egyáltalán hol tanítanak, ekkor talákoztam először az Iparművészeti Főiskola nevével. Beadtam a jelentkezésemet. Díszlettervezőnek ugyan nem vettek fel, de felkínáltak más lehetőséget. Akkoriban az iparművészetre kéthetes felvételi volt, és ezt a jelölteknek akkor is végig kellett csinálniuk, ha már a személyes elbeszélgetéskor kiderült, hogy elszálltak az esélyeik a bekerülésre. Én is tudatában voltam már annak, hogy nem vesznek fel díszlettervezőnek, mégis folytattam a rajzos feladatokat. Odajött hozzám egy tanár, akiről akkor még fogalmam sem volt, hogy kicsoda. Éppen egy gipszfejet rajzoltunk. Megállt a hátam mögött, megkopogtatta a vállamat: Mester, jöjjön velem! Láttam, hogy tanárféle, jó kiállású ember, így hát vettem a cókómókomat, és követtem őt. Átmentünk egy másik terembe. Ott leültetett, és megmutatta, hogy honnan folytassam a rajzolást. Ő volt Borsos Miklós. Utólag tudtam meg, hogy ahova leültem – pontosabban, ahol a dörzsölt, képzőművészeti gimnáziumból érkezett társaim helyet hagytak nekem, pont az ablakkal szemben –, az a hely alkalmatlan volt a feladat megoldására, hiszen teljes ellenfényben kellett volna megrajzolnom a figurát. Most sem lennék rá képes, hát még akkor! Az új helyről viszont már rendesen meg tudtam rajzolni a gipszfejet. Ismét behívtak, és megkérdezték: akarok-e ötvös lenni? Miután már tudtam, hogy díszlettervező biztosan nem lehetek, igennel válaszoltam, mert a katonaságot viszont mindenáron el akartam kerülni.

– *Akkor még három évet kellett volna szolgálnia?*

– Három évre vittek volna el, és egyébként is kiszámíthatatlan helyzetet eredményezett volna, ha bevonulok. Így lettem tehát ötvösjelölt. Két éven át voltam ötvöshallgató. Akkoriban kezdtem egy hallgatótársnőmmel udvarolni, aki kerámia szakos volt. A keramikusoknál két éven át mindenki ugyanazt az alapképzést kapta, azt követően szakosodtak vagy kerámiára, vagy porcelánra. Gyakran ott voltam a barátnőm mellett, és magam is megpróbáltam az agyagból gyúrni valamit. Akkoriban volt egy országos pályázat,

ahová én is beadtam a frissiben készült munkámat. Az égetést természetesen a barátom végezte. Hogy, hogy nem, de én nyertem az első díjat. Ez volt a végső lökés. Átmehtem a keramikusok közé, pedig a szakváltás engedélyezése akkoriban ritkaságszámba ment.

– *Az a bizonyos kakasfigura, amellyel megnyerte a kerámiapályázatot, már emlékeztetett a későbbi Schrammel-művekre, vagy még más felfogásban készült?*

– Teljesen kezdőmunka volt. Ott van a gyűjteményemben, őrzöm ma is. Gyakran rápillantok, és jól mulatok azon, hogy kezdőkoromban mivel is próbálkoztam. Végül aztán porcelán szakra mentem, hiszen az a leány is porcelános lett.

– *Ezek szerint ennek a szerelemnek köszönhető, hogy önből nem ötvös, hanem keramikus lett.*

– Igen. Az ember utólag sokkal okosabb, mint a döntő pillanatokban. Valójában egyáltalán nem tudtam akkor, hogy miért választottam a kerámiát. Egyet tudtam biztosan: hogy mintázni szeretnék, mert a mintázást addigra nagyon megkedveltem. A főiskolán a két legfőbb tantárgy a rajzolás és a mintázás volt, és ezek nekem nagyon jól mentek.

– *Tekintsük ezt természet adta tehetségnek önnél, vagy voltak előstúdiumok az életében?*

– Semmi az égvilágon. A főiskola előtt nem tanultam módszeresen rajzolni. Ugyanakkor viszont rengeteget firkálgattam a magam kedvére, irányítás nélkül iskolában, itt-ott-amott. Tulajdonképpen kora gyermekkorom óta rajzoltam, mert mindig rettenetesen izgatott. Sőt, agyagból is készítettem különféle csodabogarakat, fát faragtam, meg még ki tudja, mit nem műveltem. A barkácsolás, ami egy kicsit mindig a szobrászat felé mutatott, kora gyermekkoromtól kezdve érdekelt, de rendszeres tanulmányokat nem folytattam hozzá, inkább csak ösztönből csináltam.

– *Említette, hogy őrzi a legelső kerámiamunkáját, a kakast. Az életműkötetében láttam annak a bizonyos díszletterveknek a vázlatát is. Szisztematikusan gyűjtötte és megőrizte már a gyermekkori vagy ifjúkori munkáit is?*

– Nem, az egy rekonstrukció, az eredeti nem maradt meg. Utólag még többször álmodoztam arról a tervről, de szerencse, hogy másként alakult a pályám, mert azt hiszem, nagyon rossz díszlettervező lett volna belőlem. Főként azért, mert egy idő után rájöttem, hogy engem valójában más érdekel. Biztos, hogy ötvösnek sem lettem volna jó, mert a réznek és a többi fémeknek, amikkel egy ötvös dolgozik, eleve nem bírom a szagát. Megtanultam a szakma fogásait, de az említettek miatt kezdettől idegenkedtem is tőle.

– *A kerámia iránti elköteleződése a kezdetektől nyilvánvaló volt önnek is? Tudta, hogy a helyén van, amikor bekerült a porcelános csoportba?*

– Körülbelül igen. Tudtam, hogy mintázni nagyon szeretek, jól is ment, és láttam, hogy itt fejlődni is tudok. Attól kezdve egyenesnek láttam az utat.

– *Gádor István volt a mestere?*

– Gádor volt, igen. Miután ötvösből mentem át keramikusnak, csupán egy hónapig tanított. Többek között azért nem a kerámián folytattam, mert nem tartottam szerencsésnek, amit Gádor akkor kért tőlem feladatul. Bekockázott papírlapokra kellett volna vázkontúrokat rajzolni. Abban az időben mi nem korongoztunk. Volt egy szakoktató, neki kellett a rajzokat átadnunk, ő a korongozást elvégezte, nekünk pedig „ki kellett hímezni” a kerámiát valamilyen népi motívummal. Akkor a népi motívum minden mást megelőzött, és nekem ez nem nagyon tetszett. Viszont a porcelán szakon ugyanabban az időben már

modell után mintáztak, és plasztikákat készítettek. Biztos voltam abban, hogy inkább ott szeretnék lenni. Tehát már nem csak a szerelem vitt a porcelán felé.

– *Jól látszik szinte minden munkájában, hogy önben ott lakik a szobrász. Sose csábult el a plasztika irányába? Mindig keramikusként gondolkodott például mintázás közben?*

– Nem fordult meg a fejemben, hogy szobrász legyek. Azt elég hamar eldöntöttem, hogy olyan szobrokat, mint aminek akkoriban konjunktúrája volt, én nem szeretnék készíteni. Lenin, Sztálin, vagy általában a szocreál tematika nem érdekelt. Később, már érettebb koromban rájöttem arra, hogy a keramikusság, amennyiben én a szobrászat felől indulok el, több lehet, mintha kifejezetten szobrász lennék. Ugyanis a kerámia képes rávezetni olyan dolgokra, ami egy szobrásznak eszébe sem jutna.

– *Attól, hogy az anyag, amivel dolgozik, képlékeny?*

– Nem, bár kétségkívül az is egyik összetevője ennek a felismerésnek. A legfontosabb oka talán az, hogy amikor kint voltam 1967-ben Ausztriában, Gmundenben egy szimpóziumon, először gondolkodtam el a lehetőségeimen, a saját keramikusi létemen. Akkor dolgoztam együtt először komoly felkészültségű, nyugati kollégákkal, akik az összes új anyagot és technológiát ismerték. Mi itthon nem is hallottunk ezekről. Minden generálisan új volt ott nekem. Hamar rájöttem arra, hogy nekem itthon semmi esélyem nem lesz, ha abba az irányba törekszem, amerre ők tartanak, bár akkoriban kétségkívül az volt a világtendencia. Hogy mit, mivel és hogyan kell megmunkálni. Akkor döntöttem úgy, hogy elindulok az ősi technikák irányába. Az vezetett, hogy az ősembernek nem volt semmiféle olyan eszköze, amit a modern keramikusok ma használnak, mégis képes volt remekműveket létrehozni. Úgy gondoltam, én is abba az irányba indulok. És tényleg, konzekvensen ezen a visszafelé vezető úton maradtam, amiről egy idő után kiderült, hogy ez az út is ugyanoda torkollik.

– *1958 óta tanított a főiskolán, amelyet többször konzervatív szemléletű, sok tekintetben retrográd intézményként festett le. Hogy tudott ott talajt fogni, ott maradni ilyen körülmények közepette? Elfogadták-e a gondolkodásmódját a kollégái? Mennyire volt kitéve támadásoknak?*

– Az is a véletlenek műve volt, hogy én ott taníthattam. Az évfolyamunknak 1956-ban kellett volna diplomáznia. Az én diplomamunkámat például szétlőtték. A gránátok beestek, és ott robbantak fel az Iparművészeti Múzeum egyik termében, ahol a munkám a diplomavédésre várakozott. Az Iparművészeti Múzeum Kinizsi utcai oldala lényegében az egyik forradalmi központ volt 56-ban, a Kilián laktanya, a Corvin köz, a Mária utca sarka mellett. Azon a környéken lóttak kegyetlenül. Én a porcelán diplomamunkámat háromnegyedes készültségben hagytam ott a műhelyben az asztalon. Valami légnymás lesöpörte az egészet úgy, hogy csak cserepeket találtam, korommal vegyítve. Előlről kellett kezdenem az egészet, így aztán végül csak 1957 júniusában diplomáztam. Egy tanteremben ültünk valamennyien. Ott volt az elnök, mindnyájunknak volt egy korreferense, és még valaki. Hárman voltunk összesen ezen a szakon, mind a hárman sikeresen lediplomáztunk. Emlékszem, rettenetes lógó orral jöttem ki a Kinizsi utcai tanteremből. Egy hosszú, nagy folyosón ballagtam éppen, amikor jött velem szemben Borsos Miklós. Köszöntem neki. Ő a maga arisztokratikus módján, röviden fogadta is a köszönésemet. Elhaladtunk egymás mellett. Én attól voltam rossz kedélyállapotban, hogy mihez kezdek most magammal diplomás keramikusként. Nem disszidáltam 56 decemberében, mint sokan a társaim közül. Az országban semmiféle szakmai kilátás nem látszott, mindenki teljes letargiában volt, mi, egyetemet végzettek pedig különösen. Borsos egyszer csak utánam szól: Mester! Maga megtanulta a porcelánt, akkor nyilván meg tudja tanítani másoknak is. Itt marad

tanársegédnek. Jó napot! – s ezzel otthagyt. Akkor ő volt a plasztikai osztály tanszék-vezetője. Ez a tömör tényközlés akkor gyakorlatilag a kinevezésemet jelentette. Így lettem oktató az Iparművészeti, friss diplomásként. Ott is maradtam tanárként, különféle beosztásokban, lényegében a nyugdíjazásomig.

– Nem sokkal a tanársegédi kinevezése után kapott egy feladatot a Hollóházi Porcelángyárban. Ez párhuzamos volt az oktatói munkájával, vagy fel kellett adnia időlegesen a tanítást?

– A tanársegédi állás nem kötötte le a teljes heti munkaidőmet. Egy újabb véletlen a történetemben, hogy az Iparművészeti Tanács abban az időben az Iparművészeti Múzeum Üllői úti oldalán rendezkedett be. Dolgozott ott egy Juhász László nevezetű belsőépítész, aki tanított a főiskolán is, tehát látásból ismertük egymást. Átüzent értem, hogy látni szeretne. Azzal fogadott, hogy én a friss szellememmel menjek el Hollóházára, és váltsam meg ott a világot. Elfogadtam a felkérést, el is mentem Hollóházára, anélkül, hogy tudtam volna: mit is vár tőlem világmegváltás címén a megbízóm. Annyira nem voltam még képbem, hogy azt sem tudtam, merre keressem Hollóházát. Akkor még csak úttalan utakon lehetett megközelíteni, Sátoraljaújhelyig vonattal, onnan pedig kisvasúton. Megérkeztem, kalandos körülmények között. A gyárban aztán felvilágosítottak, hogy itt születik újjá éppen a magyar porcelán. Füzérradványban találtak egy kaolin-lelőhelyet, erre építjük majd a magyar porcelán felvirágoztatását. Az ötlet körülbelül a magyar narancs nivóján állt.

– Az volt a szándék, hogy teremtsék meg Herend ellenpontját, vagy Herend mellett egy másik, jelentős hazai porceláncentrumot?

– Ez az, amit nem tudok pontosan. Amikor odaérkeztem, jelentős támogatást kaptam az Iparművészeti Tanácstól, meg az Iparigazgatás oldaláról is. Maga az iparigazgató, Simó József is ott tevékenykedett az Iparművészeti Tanácsban. Simó elmondta nekem, hogy mi a szándék az új magyar porcelánnal, s milyen feladatot szánnak nekem a megteremtésében. Komolyan is vettem a feladatot. Viszont menet közben kineveztek egy igazgatót, aki korábban a gránitgyár művezetője volt, Kristóf Bálintnak hívták. A kinevezése természetesen pártvonalon történt. Az új igazgató meghirdette a programot, hogy Hollóháza le fogja győzni Herendet. Neki tényleg ez volt a legfontosabb. Igen ám, de a füzérradványi kaolin, amire a csodát alapozták, mindenre alkalmas volt, csak épp porcelángyártásra nem. Görbülésre hajlamos anyag volt, és ezen túl még száz más baja is volt, minden ellene szólt annak az elképzelésnek, hogy majd ezzel az anyaggal gyűrjük le Herendet. Végül aztán a hollóháziak is ugyanúgy külföldről szereztek be a porcelán alapanyagot, mint ahogyan azt Herend is tette. Csakhogy Hollóházán nem volt a porcelángyártáshoz sem megfelelő szakmunkás, sem porcelánfestő, mindenki kezdőnek számított. Úgy döntöttem, hogy előjövök egy teljesen más szemléletű ötlettel, amely az adott körülmények között is megvalósítható. A kínai kék-fehér porcelánra gondoltam, ami nem egy finom porcelán, inkább durva, nem egy mívesen megformált valami. A Kelet-ázsiai Múzeumban volt ebből jó néhány példány, megnéztem őket, s akkor támadt a gondolatom, hogy valami hasonlóra kellene törekedni. Meg is próbáltam. Nem úgy sikerült, ahogyan azt vártam, úgyhogy elbúcsúztunk egymástól a gyár vezetőségével. Hollóháza ekkor beletartozott a Finomkerámiai Ipari Trösztbe, és én nem csak a hollóházi gyárban, de az egész trösztben nemkívánatos személy lettem. A vezérigazgató mindenkivel közölte, hogy jobb, ha engem messze elkerülnek.

Ekkor álltam át a kerámiára. Akkorra már megtanultam a porcelánkészítés mellett a kerámiaégetés fogásait is. A porcelánt akkoriban tokokban égették, kerek kemencében. Ezeket a tokokat nagyon durva, talkumos, samottos agyagból készítették, amiből min-

tázni ugyan nem lehetett, de egyébként nagyon érdekes egyéb dolgokra volt alkalmas. Például nagy felületű fali kerámiára. Volt még egy jó tulajdonsága az akkoriban alkalmazott fali kerámiákkal szemben, hogy nem fagyott le. A korábbiak mind lefagytak. Amit kivettek a szabadba, egy éven belül felhólyagzott, feltáskásodott, mindenféle egyéb baja lett. Én pedig tudtam, hogy van a kezemben egy olyan anyag, amivel mindez kiküszöbölhető. Kezdetben különféle tányérok és samott-tálakat készítettem, amelyekbe fémekeket égettem. Ez az anyag 1300 fokon ég, ugyanazon a hőfokon, mint a porcelán, és ezen a hőfokon a réz, továbbá a vasak bizonyos változatai is beleolvadnak a masszába, otthagynva a saját foltjukat. Ez igen izgalmas hatásokat adott. Az ötvösműhelyből elkértem azokat a maradék fémlapokat, amelyekből az ötvösök kivágtak mindenféle alakzatokat, és ezeket helyeztem rá a tányérok és tálak felületére. Nagyon érdekes és különleges színállások jöttek létre. Ezekből a tárgyakból készítettem vagy tízfélét. Kettőt a mai napig őrzök belőlük. A többit kivitték külföldre. Érdekes módon ezt a kezdeményezésemet az Iparművészeti Tanácsban szenzációként fogadták, és a tárgyaim java részét Moszkvába vitték.

– *Ajándéknak vagy kiállításra?*

– Kiállításra. De soha nem jöttek vissza. Csak az a kettő, amit máig is őrzök. Nem tudom, mi lett a valódi sorsa a többinek, nekem azt mondták, hogy szállítás közben összetörték.

– *Ez a folyamat vezetett el odáig, hogy pályázott a Közlekedési Múzeum reliefsjére?*

– Még nem, bár van köze hozzá. Akkoriban a Képző- és Iparművészeti Lektorátusnál kiírtak különböző pályázatokat. Többek között arra emlékszem, hogy Dunaújvárosban egy magas és nagy felületű falra lett volna megbízás, egy gyár csarnokának a végébe. Én elkészítettem az előbb ismertetett anyagból, 1:10 léptékben a tervet, és beadtam. Nyerni ugyan nem nyertem velem, de ennek a következménye lett, hogy meghívást kaptam a Közlekedési Múzeum pályázatára, amit aztán már sikerült megnyernem.

– *Nagyon sajátos mű az, amit a Közlekedési Múzeumba tervezett. Mert ugyan mozgás meg járművek vannak a kompozícióban, de ön nem ezekből indult ki, hanem egészen szokatlan elemekből építkezett.*

– Abban voltam más a többi pályázóhoz képest, hogy én valóban nem mintáztam, jóllehet, ugyanazt a módszert követtem, amit akkor mindenkinek tanítottak: készíteni kell egy állványt, és arra megfelelő módszerrel fel kell rakni az agyagot a megfelelő vastagságban, és abból mintázni. Akkor bennem még nem tudatosodott, hogy ez így nem lesz jó. Mentem a saját fejem után, elképzelttem, hogy itt egy hosszú úton majd jönnek a különböző járművek, és úgy éreztem, hogy ezt úgy tudom a legizgalmasabban ábrázolni, ha összeszedek különféle alkatrészeket. Szerencsém volt, mert pont szétszedtek ott a múzeumban egy régi, szinte őskori Jacquard-szövőgépet, amelynek furcsa, nagyméretű elemei voltak. Ezeket kölcsönkértem, és egy kalapáccsal belevertem a lenyomataikat az agyagba. Nyomatokat készítettem tehát. Ahol nem ezek szerepelnek, ott deszkából meg más, kezem ügyébe kerülő tárgyakból ütöttem vitorláhajó-, meg kismozdony-formát, és egyebeket. Az egészbe befelé és kifelé irányuló, élesebb formákat vittem, ami húzta a szemet a központi irányba, tehát a végéről befelé.

– *Mekkora volt az a felület, amelyet be kellett fednie a domborművel?*

– Nagy. Négyzetméterre már nem emlékszem, de a falfelület kb. 16 méter hosszúságú volt. Hadd mondjak még valamit, ami akkor szokatlannak számított. Abban az időben

minden kerámiát mázaztak. Ez volt a kánon. Ekkor volt aktív az úgynevezett nagy generáció, Majoros, Simó József generációja, Csekovszky Árpáddal bezárólag. Ők ezt az eljárást nagyon alaposan ismerték. Akkoriban sok ilyen megbízás volt, mert az építészek is nagyon megszerették a kerámiát. Többek között talán azért, mert nem várták el ettől a műfajtól azt a fajta szigorúságot, amit a szobrászatnál előírtak. Mi elég szabadon dolgozhattunk, míg a szobrászoknak a figura kinézetéig bezárólag számos előírásnak kellett megfelelniük. Mindezek miatt az építészek kifejezetten keresték velünk az együttműködés lehetőségét. Az sem volt persze lényegtelen szempont, hogy a kerámia volt a legolcsóbb anyag. Nagyon is sokat számított. Akkor még nem lehetett különféle agyagokat kapni, elképzelhetetlen volt a nyersanyagoknak az a gazdagsága, ami ma létezik. Mi magunk gyúrtuk össze a kerámia anyagát a rendelkezésünkre álló nyersanyagokból. Én egy ipari agyagot választottam a munkámhoz, ami hasonlított a korábban már említett samottokra. Tudtam szerezni ilyen anyagot a Magnezitipari Műveknél, ahol samott-téglákat préseltek belőle. Ezt az alapanyagot összekevertem egy vörösre égő, városlődi agyaggal, amit akkoriban még bányásztak.

– *Kísérleti munka volt? Korábban még nem próbálkozott ezzel az eleggyel?*

– Kicsiben kipróbáltam. Elvben elképzelhetetlen volt, hogy ne működjön majd nagyban is. Annyira azért már értettem hozzá. Ez a városlődi agyag egy bauxittartalmú anyag volt, a bauxitnak pedig az a tulajdonsága, hogy tűzállóvá tesz mindent. Tényleg kibírta a magas égetési hőfokot, ráadásul még a színe is tetszett. Égetés után szép, vöröses árnyalatot kapott, amely nem azonos a terrakotta színével, bár azért egy kicsit arra is emlékeztet. Mázat nem használtam hozzá. És azzal, hogy időnként beleütöttem kalapáccsal az anyagba – nem ütöttem nagyokat, mert állványon volt az egész és beremegett –, a kalapácsütések hatására a finomszemcsék feljöttek a felületre, és ott világosabb lett az anyag. Ahol lehúztam a felületet, ott meg nagyon vörös lett. Volt tehát egy érdekes játéka az anyagnak. Most, hogy leszedtük a helyéről, a fotós lefényképezte. Nekem még fotóm sem volt róla korábban, pusztán az az egyetlen részletfotó, ami a könyvemben is szerepel. Amikor kimentem egyszer a Közlekedési Múzeumba, hogy lefotózzam a kész munkát, már nem találtam a helyén a művem. Eltűnt. Pontosabban építettek elé egy paravánfalat. Egy kisvasút ment előtte. Ne kérdezze meg, hogy miért, magam sem tudom.

– *Azt sem tudja, hogy ki és milyen szinten döntött a munka sorsáról? Netán maga Aczél György?*

– Nem, nem hiszem. Szerintem inkább a múzeum igazgatója dönthetett így. Neki nyilván a kisvasút volt a fontosabb. Kínos volt, külföldieket vittem a múzeumba, meg akartam nekik mutatni a munkámat. De már nem volt mit megmutatni.

– *Mikor történt mindez? Nem sokkal az avatást követően, vagy csak évek, évtizedek múlva?*

– Egy ideig még látható volt, tíz évig biztosan. Amikor én kimentem oda a külföldi vendégeimmel, az kb. 30 évvel ezelőtt lehetett, akkor már nem volt látható.

– *Szó nélkül beletörődött ebbe?*

– Beletörődtem. Kitől kérdeztem volna meg, hogy mi a valódi oka az elfalazásnak? Kész válaszaiak persze voltak. Kérem, szükségünk van a helyre, meg ilyenek. Akkor már más megbízásokon dolgoztam, így aztán nem csináltam ügyet belőle. Talán azért is engedtem el viszonylag könnyen, mert tudtam, hogy nem verték le, hogy a művem ott van a paravánfal mögött. Azért mondom ezt, mert ekkorra már volt arra is példa, hogy egy nagy munkámat egyszerűen levették egy másik helyszínen. Ez a közlekedési tárgyú munkám

most került elő, hogy a Liget-projekt miatt átépítik a Közlekedési Múzeum épületét. Pont 50 évvel ezelőtt készítettem, és az idén kellett leszedni az átépítés miatt.

– *Tudja-e, hogy mi lesz a sorsa? Egyáltalán, hol van most ez a nagyméretű dombormű? Hazavitte?*

– Nem vihettem haza, hiszen állami tulajdon. Most talán a műemlékvédelem gondoskodik róla, ők kezelik. De miután Szombathelynek adományoztam az egész életművem, aminek a város egy önálló múzeumot szentel, ott egy külső falon, egy meglehetősen hosszú kerítésen újra fel tudom majd rakni. Ezt a munkámat is a Savaria Múzeumra hagytam, akik örömmel fogadták. A mű ideiglenesen egy raktárban van, mert az ügyintézés a megszokott módon kissé döcögve halad.

– *Ezek szerint mégis létrejön Szombathelyen a Schrammel-múzeum. A szándékról már vagy 4-5 évvel ezelőtt is olvashattunk, de aztán elcsendesedett minden az ötlet körül.*

– Valóban, húzódik a folyamat, mint a rétestészta, de most már bízom benne, hogy a továbbiakban már semmi nem hátráltatja komolyan a megvalósítást.

– *A tavalyi évben Szombathelyen megrendezett monstre tárlata már az előhangja volt a múzeum létesítésének?*

– Abban egyeztem meg a Savaria Múzeum főigazgatónőjével, hogy a Szombathelyi Képtár biztosít annyi helyet, ahol a tervezett anyagomat kiállíthatom. A kiállítás pedig egészen addig állni fog, amíg a múzeumom meg nem valósul. Nagy örömmel fogadták az anyagomat, s én is meghoztam a magam részéről a visszavonhatatlan döntést az adományozásról. Nagyon bízom abban, hogy a még hátralévő életemben újra felállíthatom azt a munkámat, amelyet fél évszázada készítettem, s amelynek ilyen kalandos és méltatlan sorsot szántak. De ha nem érem meg, akkor sincs már nagy baj, jó kezekbe került a gyűjteményem.

– *Említette, hogy általában úgy bánnak az épületkerámiának szánt anyaggal, hogy mint a festő, felrakják egy állványra. De ettől az ön munkamódszere eltér. Miért?*

– Az első munkámat én is a bevett módszerrel készítettem, de a következőnél már váltottam. Tettem ezt a következő megfontolások miatt: Ha a festő az állványnál áll, akkor mindig mindent oldalnézetben lát. Megkeresi vagy a köldökmagasságot, vagy a szemmagasságot. Elgondolkodtam azon: miért csinálom én ezt, amikor az anyag, amivel dolgozom, az a föld, amit sohasem látok így. Ahhoz, hogy a természetes állapotában tudjam szemlélni, lefelé kell néznie. És ekkor váltottam. A váltást sok minden megelőzte, apró munkákon kísérleteztem ki az új látásmódot, hogy miképp tudnám én a földet a maga természetes módján megjeleníteni. Mert amikor az ember fölülről lenéz, akkor az egész világ képe nagyon érdekessé válik. Maradjunk abban, hogy más. És ott a perspektívával nem lehet semmit sem kezdeni, ebből a nézőpontból nem úgy működik a világ. Ekkor kaptam a megbízást a Budavári Palotába, amit aztán végül levertek. Azt már lent a földön kezdtem megépíteni. A munkát egy ötvössel közösen nyertük el, a nagyon tehetséges Juhász Árpáddal párban, aki sajnálatosan korán meghalt, a munka befejezése után pár héttel. Nekem az volt az elképzelésem a műről, hogy rétegekre bontom az egészet, vékonyabb lapokból rakom fel egymásra, közben kilátszanak foltok. Az egésznek a kontúrját a Budavári Palotáról korábban készült veduta (látkép) alapján rajzoltam meg. Pontosán körvonalazódott rajta a nagyrondelta és más fontos elemek, bástyák is, olyannyira, hogy rá lehetett ismerni. Maga a mű úgy került falra, hogy egy lépcsőlejárattal pont szemben indult, aztán a lépcsőfordulónál folytatódott. Aki belépett a múzeumba, és le akart menni, az csak az egyik felét látta, aki meg onnan jött vissza, az a

másik felét. Eleve olyan volt a szituáció, ami kompozíciós szempontból nem könnyítette meg a dolgunkat. De meg lehetett oldani. Én úgy képzeltem, hogy amikor a lépcsővel szemben oda lemegyünk, ott van egy szakadás, aminek a folytatásánál nagy boronátüskék állnak ki az anyagból. Ezeket a régi, kovácsolt boronaszegeket még Vas megyében, Ikervár környékén gyűjtöttem össze. Az egykori tszcs-ból kiselejtezték őket, ott állt halomban. Én ezeket a szögeket akartam végigfűzni az egész kompozíción, mert abból indultam ki, hogy a vár az egy sündisznó. Olyan építmény, amelyet egy nagyobb erővel szemben egy kisebb lélekszámú társaság is képes eredményesen megvédeni. Sajnos az ötvös kolléga nem értett egyet az elképzelésemmel. Valójában az építész és a megrendelő sem értett egyet velem, tulajdonképpen senki. Tehát ez a munkám eleve torzóban maradt. A már hivatkozott életműkötetben van egy kép arról, hogy milyen lett volna, ha az én ideám valósulhat meg. Ami a tervünkből végül is megvalósult, az a vár alaprajza, aminek a tetejére az ötvös kolléga egy illusztratív házkompozíciót illesztett. Ez a terrakotta munka lényegében falszeretet kapott ezáltal, de az alaprajz azért megmaradt. A sorsa aztán majd csak 1976-ban teljesedett be. Éppen Vácott dolgoztam egy nagy megbízáson. A felrakást magam műveztettem. Az egyik reggel a nekem segítő társaságból csupán egyetlen embert találtam a helyszínen. Tőle tudtam meg, hogy a többiek valami hasonló, téglaszínű épületkerámiát éppen most vernek le a helyéről. Akkor döböntem rá, hogy ez akár az én munkám is lehet a budai várban. Tényleg az volt. Ugyanazzal a brigáddal verették le, akik nekem a váci dombormű felrakásában segédkeztek.

– *Senki nem értesítette önt arról, hogy mi a tervük a művével?*

– Senki nem szólt egy árva szót sem. Természetesen, amint tudomást szereztem róla, hogy mi történik, azonnal a helyszínre siettem, de mire odaértem, már kalapáccsal leverték a mű több mint felét.

– *Nem is elemenként szedték le, hanem leverték?*

– Sajnos igen. Pedig le lehetett volna bontani, mert egy rácsszerkezetre volt ráerősítve. Eleve előre kellett hozni a művet az építéskor a mögötte lévő falhoz képest, mert ott fontos csőrendszerek futottak, biztosítani kellett a hozzáférést ezekhez. Építettek tehát egy, a padlótól a plafonig érő vasszerkezetet, arra szereltük a munkát. Úgy indultam el, hogy ez a tüskét tartó szerkezet lesz az, amire én a kerámialapokat applikálni fogom, de komplikáltabb volt, mint gondoltam. Millió ember szólt bele, hogy mi és hogyan legyen, és ez nem csak a Képzőművészeti Lektorátus embereit jelentette, hanem a Budapesti Történelmi Múzeum vezetőit is, és olykor politikai szereplőket is. Valójában abban az időben a múzeumi vezetők is pártmegbízottak voltak. Utólag azért adtak magyarázatot a lebontásra: azt mondták, hogy egy olyan reprezentatív helyen, mint a budai vár, egy ilyen pesszimista sugallatú művet nem lehetett otthagyni. Nem illett a szocializmus eredendően optimista világfelfogásához.

– *Azért volt pesszimista, mert a vár védelmi funkcióit hangsúlyozta?*

– Nem csak azért. Én a művet úgy készítettem el, ahogyan azt az éppen akkor zajló nagy ásatásokon láttam, abba tehát nem lehetett belekötni. Azt tapasztaltam a feltárások során is, hogy a budai vár története alapvetően tragikus volt. Ezért hangsúlyozta az én művem is elsősorban a tragikumot.

– *És nyilván mindez a szocializmus eredendő optimizmusával nem volt összeegyeztethető.*

– A vezetésben kétségkívül volt egy olyan szándék, hogy reprezentatív történelmi műltat építsen föl magának.

– Nehezen értem meg, hogyan volt egy időben lehetséges, hogy kapott egy fontos állami megbízást Vácott, és ugyanabban az időpillanatban elrendelték egy korábbi munkája megsemmisítését. Kezdetektől ennyire ambivalensen viszonyult önhöz a mindenkori hatalom?

– Nem csak hozzám. Szerintem a hatalom ezekkel a dolgokkal nem nagyon törődött. Ők nem úgy tekintettek milderre, mint ahogyan azt én a saját optikámon keresztül látom. Mindössze annyi történt, hogy azon a helyen azt a munkát nem akarták látni. Mindez független volt az én személyemtől vagy az ötvös kolléga személyétől. Szükségük volt néhány munkásra, akik leszedik a falról a művet. Honnan szerezték? Ugyanattól az iparművészeti kivitelező cégtől, akik épp az én új munkámat építették Vácott. Az pusztán a véletlen számlájára írható, hogy még a brigád is azonos volt.

– Tekintsük akkor az egész ügyletet függetlennek az ön személyétől?

– Igen. El kell, hogy mondjam, hogy Vác sem volt sétagalopp. Azóta is azon töröm a fejem, hogy miképp engedhették meg nekem 1976-ban azt a váci munkát? Mert az egy olyan dübörgő alkotás lett, hogy azóta sem léptek túl rajta. És a mai napig ott van a helyén. Jóllehet a váci párttitkár, Papp elvtárs naponta kilátogatott a helyszínre, és folyamatosan fenyegetőzött: ha nem tesszük fel a domborművet záros határidőn belül, akkor felejtjük is el, mert Biszku elvtárs rövidesen Vácra látogat, és addigra rendben kell lennie az épületnek. Ez utólag roppant komikusan hat, de akkor bizony rettegtünk, hogy beleférjünk a szűkre szabott határidőbe. De végül belefértünk, időben felraktam a váci kerámiát. Azért ott is volt egy kis gond: sokan kérdezték akkoriban, Papp elvtárral az élen, hogy akkor ez most mi is. Hogyan képzeli ezt, Schrammel elvtárs? De végül csak megvalósult.

– A váci műben van az a hármás magkompozíció?

– Abban is van, de én azt még egyszer megcsináltam, Balassagyarmaton. A váci munka egyébként egy különlegesen érdekes dolog volt, egy évem ment rá. Egy művelődési ház előcsarnoka volt a helyszín. A mű maga a bejáratok felett helyezkedik el, két méter magasan kezdődik, majdnem három méter magas, és húsz méter a hosszúsága. A néző mindig csak egy kb. háromméteres szakaszt lát belőle, mert a tér kör alakú, befordul. Emlékszem, a tervezéskor nagyon sok gondot okozott, hogy miként lehet ezt jól megoldani. Ráadásul az volt a koncepcióm, hogy megpróbálom azt a színházat megjeleníteni, amit én a természetben látok: a mimikrit, meg minden egyéb dolgot, hogy miért olyan a földfelület, hogyan használják ki a növények meg az állatok, satöbbi. Végül egy nagyon érdekes kompozíció lett, amelyben vonulatok vannak, amelyek hol keresztezik, hol fedik egymást. Végül szépen összeállt és elkészült. Mégpedig úgy, hogy leraktam egy húsz méter hosszú szőnyeget, és a legkülönbözőbb dolgokkal kombináltam az agyagot, hasábokkal meg régi tölgyfarönkökkel, amelyek korábban egy disznóól aljába voltak beépítve, és a disznók vizelete kimarta őket. Gyönyörűek lettek ettől! Ezeket beleütöttem az agyagba, és a fák lenyomata ott maradt. Úgy gondoltam, végigviszem a gondolatot a természet színházával, akármi lesz is. Végig is vittem.

– Ez a felület csaknem 60 négyzetméter. Mindehhez egy szál maga dolgozta meg a teljes felületet, vagy voltak segédek, akik az ön instrukciói szerint gyúrták az agyagot?

– Egy szakoktató kollégám annyiban segített nekem, hogy ő hordta fel a két különböző helyről beszerzett agyagot, mert az első emeleten dolgoztam. Ott kaptam kölcsön a nyári időszakra egy tantermet az iskolától, a szünet idejére.

– *Megnyugtató, hogy a váci munkája ma is látható. Ha jól tudom, a balassagyarmati, köztérre szánt műve is sanyarú sorsot ért meg.*

– De az legalább még létezik. Igaz, alámosta az eső a falat, amire felraktuk. Jánosi György építész külön nekem épített oda egy szélfogó falat, mondván: itt megcsinálhatom, amit szeretnék, mert ez olyan eldugott helyen van, hogy nem fog miatta szót emelni senki. Modern panelházak mögött lehet bejutni a területre, s ott egy eldugott kertben állítottam fel a művemet. Annyira eldugott, hogy néha még én sem találom meg. Hozzátartozik azért a történethez, hogy most nagyon örülnek neki. Az építés idején csak tudomásul vették, hogy ott van. Jánosi úgy építette meg a környezetet, hogy felrakott egy előtetőt lépcsővel, ahol be lehet jutni a munkához. Készített egy vízösszefolyót a lapos tető közepén, ahonnan egy láncon csorog le a víz egy nagy tartályba. Hogy ez megbízhatóan működjön, a tartályt időnként ki kellett volna tisztítani. Ezt elmulasztották, így aztán folyt ki a víz a tartályból, és alámosta azt a téglafalat, ami a kerámiát tartotta. Felhívtak, hogy életveszély van, mert dől előre a fal, meg kell támasztani. Még rendesek voltak, mert megkérdezték, hogy segítenék-e leszedni. Segítettem leszedni, mit tehettem volna? Ennek körülbelül öt éve. Négy éven keresztül egy garázsban várta a sorsa beteljesedését. A közelmúltban tettük vissza a helyére. Közben azon folyt a vita, hogy kinek a költségére építsék fel újra ezt a nem különösebben nagy falat. De elkészült, a Magyar Művészeti Akadémia avatta fel, mindenki örült.

– *A Pécsi Nemzeti Színház külső falán is van egy híres, Siklós Mária építésszel közös munkája. Mint ahogyan vele együttműködésben készültek el az új Nemzeti Színház külső falára applikált épületszobrai is. A Siklós Máriával való együttműködés eredménye, hogy hosszabb idő után elkezdett újra épületszobrokban gondolkodni?*

– Ez a munka valóban a korábbi együttműködésünk eredménye. Ez már az új körülmények között született, már nem volt lektorátus, nem kellett pályáznom, egyszerűen meghívott a munkára az építész. Arra már nem emlékszem, hogy a pécsi munkánál hogyan is kerültem Siklós Mária közelébe. Azt hiszem, ismerte a munkáimat, de ott a pécsiek kérték, hogy én készítsem el az alkotást, Siklós Mária pedig elfogadta a város javaslatát.

– *Ezt a megbízást már a siklósi kerámiaszimpozium megrendezése után kapta?*

– Ó, sokkal később. A színházi munka 1986-ban talált meg, az első szimpózium pedig 1969-ben volt. Igaz, hogy a szocializmus idejében egy időre nemkívánatos személlyé nyilvánítottak egész Baranya megyében, de ekkorra már megenyhültek. Sőt, bizonyos tiszteletet vívtam ki magamnak azzal, hogy kezdett közismertté válni a siklósi szimpózium első éveiben végzett tevékenységem. Így kerülhettem a pécsi színházi munka közelébe. Siklós Mária a szemközti épületben alakított ki egy kamaraszínházat. Az én feladatomban az volt, hogy a két különböző stílusú ház közé tervezzek egy olyan elemet, ami szervesen összekapcsolja a két épületet. Az is megkötés volt, hogy a mű csak Zsolnay kerámiából készülhet, mert mindkét épületen eleve Zsolnay kerámiák voltak. Volt egy ideám, amit mindenképpen szerettem volna megcsinálni. El is készítettem különböző vázlatokat. Akkor már tudtam, hogy ha két üreges figurát építek föl, és egymáshoz szorítom őket, akkor ezek alakítani fogják egymást. Ennek következtében olyan szép, folyamatos vonalak alakulnak ki, amelyeket nem kell kifügázni, vagy a figurák között elvágni. Eldöntöttem, hogy ezt a megoldást alkalmazom. Volt még egy fontos szempont a tervezésnél: jelenetekre kellett osztanom magát a falat, mert egy ponton befordult. Nem lehetett egy tekintettel végigszaladni rajta. Úgy képzeltem el a művet, mint egy színházi rendező tenné: jelenetekben gondolkodtam. Így jutott eszembe a Minotaurus, aki mellé különféle hölgyeket, primadonnát meg szubrettet képzeltem. Ezeket illesztettem volna szorosan a Minotaurus

figurája mellé, de az ötlet végül kútba esett: a Zsolnay gyár nem vállalta a kivitelezést az én feltételeimmal. Azt mondták, le fog fagyni. Attól tartottak, ha nem alkalmazok fugákat, és a résekben télen megáll a hó, egy év alatt szétfagy az egész kompozíció. Tévedtek. Meggyőződés, hogy nem történt volna semmi, a hó szépen kiolvadt volna a résekből anélkül, hogy a kerámiát károsította volna. De mindegy is, ha egyszer a gyár a munkát a jelzett feltételekkel nem vállalta, akkor nekem nem maradt más választásom, mint az ő feltételeik szerint elvégezni a feladatot. Végül aztán ezt a plasztikát is fel kellett szelgetnem, ami nekem Vácott is, Balassagyarmaton is problémát okozott. Kétségtelen, hogy a művet muszáj valamekkora darabokra bontani, mert másként nem lehet kiégetni. Valahol tehát el kell vágni a formát, és a vágások hálója, ami az egész felületen végigfut, függetlenné válik a formarendtől. Először nem nagyon foglalkoztatott mindez, nem is gondoltam rá, de utólag már nagyon zavart. Balassagyarmati munkámnál például már messziről látni lehet ezt a mechanikus hálót, amely felesel a mű formarendjével. Akkor kezdtem el gondolkodni a lehetséges megoldásokon, és azért is terveztem úgy a pécsi figurákat, hogy az a megoldást jelenthette volna, de a gyár végül nem járult hozzá a kivitelezéshez.

– *Van még egy objektum a veszteséglistáján: az egykori Vidám Park elvarázsolt kastélya.*

– Azt sem tudom, hogy miért tűnt el. Eléje húztak egy földszínű várkastélyt, és mögüle leszedték a kerámiát.

– *Legalább sikerült megmenteni?*

– Nem tudom, mit csináltak velem, az is lehet, hogy leverték. A lényeg az, hogy nincs meg, nyom nélkül eltűnt.

– *Ha az épületkerámiáit számba vesszük, akkor ott van még Herenden a Porcelánium, amelynek a sarkaira ön készítette a sárkányfigurákat.*

– Az ötlet Turányi Gábor építésztől származik. Úgy tervezte meg a Porcelániumnak ezt a részét, hogy egy magas tűzű, keleti porcelánkemencét vett alapul. Az épület ezt a kemencét formázza nagyban. A másik oldalon Csernus Lőrinc és csapata építette meg a herendi gyárkaput. Ők beton alapanyagból készítettek egy samotttutánzatot, mert nem bíztak a samott időtállóságában. Engem kértek meg, hogy a két kiálló kapubálványra tervezek szobrokat. Sárkányokat terveztem a kapubálványokra, hiszen a porcelángyártásnak Keleten a sárkány volt a védőszentje. Eljött hozzám a herendi nőtanács delegációja, hogy változtassam meg a figurákat, mert a nők nem mernek bejönni a gyárkapun, a férfi munkatársak biztosan házisárkányjelképet fognak látni a szobrokban. Megegyeztünk, hogy angyalok lesznek a sárkányok helyén. Ugyanakkor Turányi Gábor is kérte, hogy az ő építményén is működjem közre. Akkor ajánlottam figyelmébe, hogy a szögletes keleti kemencék mindig a sarkukon vannak megvasalva, mert a belső hő olyan rettenetesen nagy nyomást gerjeszt, hogy vasalás nélkül szétvetné a sarkoknál a kemencét. Így aztán az eredetileg a kapubálványokra tervezett sárkányaim ennek a nagy, kemencét idéző épületnek a sarkait védik a vasalás helyett.

– *Ön hogyan került kapcsolatba a herendi gyárral?*

– Alkalmazásban voltam Herenden. Az egész akciót úgy terveztük annak idején, hogy a gyári alkalmazottak elkészítik az épületkerámiákat, nem kérünk fel külsős szakembereket külön pénzért. Akkoriban ott dolgozott két egykori növendékem, Szekeres Károly és Tamás Ákos, és még sokan mások. Felosztottuk a munkát magunk között. Én készítettem a vázlatokat, az építészek jóváhagyták, és jóváhagyta az összes többi illetékes is. Magába a kivitelezésbe belenyúltam ugyan, de nem én készítettem a figurákat.

Az angyalokat Tamás Ákos formázta meg, a kemence sarkain lévő sárkányokat pedig Szekeres Károly. Itt is a határidő folyamatos szorításában dolgoztunk. Akkoriban került oda Jahoda Maja belsőépítész, aki az eszpresszó és a mintabolt belsőépítészeti munkáit tervezte. Ő kérte tőlem, hogy készítsek nagyméretű porcelánszobrokat a belső terek meghatározott pontjaira. A legnehezebb feladat ez volt, mert ilyen nagyméretű porcelánt Meissen óta nem készítettek.

– *Gondolom, nyers állapotban berogy a figura a saját súlya alatt.*

– Elgömbül. Nem bírja el a saját súlyát. Tényleg komoly kihívás volt, hogy eleget tegyek a belsőépítész kérésének. Kigondoltam, hogy ha a hullámpapírra emlékeztető drapériába öltöttem a szobrokat, akkor a drapéria sokat stabilizál az anyagon. Rájöttem, hogy olyan öntőformát kell készíteni, amiben a felülről beöntött anyag feleslegét alul le lehet eresztetni. Mindezt igen lassan kell véghezvinni, ezáltal a figura alsó része mindig vastagabb, erősebb és megtartóbb lesz. Az eljárás bevált. Összesen nyolc ilyen nagyméretű figurát készítettem el. Az egyiket úgy fogtam föl, mint egy hirdetőoszlopot. Ezen 24 különféle nyelven versrészletek olvashatók.

– *Ez az a híres, csőrös figura, a pestisdoktor?*

– Igen, ez az. Arra gondoltam, ha bejön a presszóba egy idegen, leül és iszik egy kávé, és megtalálja a maga versét spanyolul Lope de Vegától, vagy németül Goethétől, akkor úgy megőrül, hogy bemegy, és vásárol valamit a mintaboltban.

– *Hatalmas lelemény, hogy ennek a minden tekintetben formabontó porcelánfigurának a kezére ráapplikált egy hagyományos, színes herendi lepkét. Hogyan jutott erre a gondolatra? Nem számított mindez szentségtörésnek Herenden?*

– Nem. Akkorra már megbékéltek velem a herendiek. Először volt némi fenntartásuk velem szemben, mert én ott is mást csináltam, mint amihez hozzászórtak. Sokat kellett egyeztetnünk ahhoz, hogy végül elfogadjanak. Utálom például azt a babaszemet, ami a herendi figurákon teljesen megszokott. Készítettem egy álarcos bohócot, de az volt az elhatározásom, hogy annak nem lesz babaszeme. Egyszerűen kivágtam az anyagot a szemek helyén. Természetesen kifogásolták, hogy a figurámnak nincs szeme. Megmutattam nekik egy velencei maszkot, amelynek ugyanúgy nem volt szeme, mint az én figurámnak. Ettől aztán némileg megnyugodtak.

– *Odáig rendben lévőnek is tűnik a dolog, hogy a velencei karnevál megszokott figuráit szerencsésen összehozta a herendi porcelánnal. Igen ám, de ezeket később ráültette a hagyományos levelestálakra és egyéb, tradicionális herendi termékekre. Ez sem számított tabudöntőgetésnek? Könnyű volt meggyőzni a vezetőket? A gyár is érezte, hogy ideje a megújulásnak?*

– Szentségtörés volt ez is, természetesen. De akkoriban egy nagyon felvilágosult és bölcs vezérigazgató állt Herend élén, Kovács József. Kitűnően beszélt számos nyelven. Az egész gyárnak ő volt a lelke, ráadásul támogatta az én újító törekvéseimet. Herendre egyébként úgy kerültem, hogy meghívtak az igazgatóság tagjának. Ha tudták volna előre, hogy én ott garázdálkodni fogok, lehet, hogy nem engednek oda. Kétségtelen, az első általam tervezett darabnál nem egészen értették, hogy mit is szeretnék. Az is egy csőrös bohóc volt, csak kisebb méretben. Megráztam a motívumait, de a nagy gyakorlattal rendelkező herendi porcelánfestők nem tudták megfesteni azokat. Egészen ideetlen lett. Érdeklődtem a porcelánfestőktől, hogy miért megoldhatatlan feladat ez a számukra. Azt válaszolták, ők csak azokat a mintacsoportokat tudják magabiztosan megfesteni, amit évek óta sorozatban készítenek, ami szinte automatizmusként benne

van a kezükben. Volt közöttük egy jó szándékú, fiatal fiú, Pető Attilának hívták. Őt kértem meg, mutassa meg a mintatárból azokat a mintákat, amelyeket jól tud festeni. Ezekből választottam ki, hogy mi kerüljön a figuráimra motívumként. Felrajzoltam a nyers porcelánra, hogy hol kell lenniük ezeknek a mintavonulatoknak, nehogy a festés tönkretegy a plasztikát. Gyönyörűen megfestette őket. Attól kezdve nekem csak meg kellett mondanom, hogy melyik figurára melyik mintát képzeltem el, és Pető Attila önállóan megfestette őket.

– *Ez a vállalkozás üzleti értelemben is siker volt Herendnek?*

– Igen.

– *Akkor miért ért véget? Áthelyezték Kovács Józsefet?*

– Kovács Józsefet nem választották újra a következő vezérigazgatói ciklusra. Jött egy olyan vezérigazgató, aki állítólag tönkre akarta tenni a gyárat, hogy egy külföldinek el lehessen adni. Ezek természetesen ellenőrizhetetlen híresztelések voltak akkoriban. Annyi bizonyos csak, hogy akkor szakadt meg a korábbi, progresszív folyamat.

– *Amikor a Karnevál-sorozat figuráit készíteni kezdte, már nem volt tagja az igazgatótanácsnak?*

– Még tagja voltam. Csak az utolsó két évben mondtam le igazgatótanácsi tagságomról. A második újraválasztásnál már én kértem, hogy tekintsenek el a további tagságotól.

– *Ma már nem is gyártják a Karnevál-sorozat darabjait?*

– De, továbbra is gyártják. És jó drágán árulják. Nekem nincs is belőle.

– *És a jogdíjak? Hogyan lehetséges, hogy ebből ön kimaradt?*

– Nem maradtam ki, valójában mindegyikből kaptam egy tiszteletpéldányt. Megrendeztem egy kiállítást Herenden, az ottani múzeumban. És pont akkor történt, hogy ezt a nagy, csőrös figurát ellopták a József nádor téri mintabolt kirakatából. Betörték hajnalban a kirakatot, és azóta sem találták meg a szobrot. Akkor az összes újság azzal volt tele, hogy ez a figura milyen sokat ér, és hogy a saját tulajdonom. Annyi volt igaz belőle, hogy én készítettem. Kétségbeestem, hogy millióan fognak betörni hozzám, hiszen a sajtó elterjesztette, hogy nálam jelentős értékek vannak. Hozzám csak az nem jön be, aki nem akar. Ezért aztán a kiállítást követően otthagytam a tárgyait Herenden a múzeumban, hogy őrizzék ők, majd ha szükségem lesz rá, akkor elviszem. Ott biztonságban tudtam a kerámiáimat. Igen ám, de a vezérigazgató-váltáskor bejelentették, hogy az otthagytott tárgyait a gyár tulajdonának tekintik. Fura helyzet, hogy a herendi gyár most kölcsönadta kiállításra a szombathelyi Savaria Múzeumnak a jogos tulajdonomat képező tárgyakat. Ez engem nem zavar, a szándékom úgyis az volt, hogy minden munkámat Szombathelyre hagyom, s ily módon, a tartós letéttel, a dolog megnyugtatóan elrendeződött.

– *Ha rápillantunk az élete történetére, szinte mindig valami békétlenségbe torkoltnak az ügyei. Akár Hollóházára, akár az épületkerámiákra gondolok, akár arra, hogy az új Nemzeti Színház külső felületén sem az valósult meg, ami az eredeti víziója volt. Ön olyan szobrokat képzelt el, amelyek a külső terekből szépen felvezetnek a belső terekbe, egészen a nagyszínpadig. Ehelyett mindössze néhány szép pillérszobor az, ami megvalósult az épület homlokzatán. Nem érezte úgy, hogy itt is kisémmizték?*

– Igaza van, de erről az építésztervező, Siklós Mária nem tehet. A történet úgy kezdődött, hogy Siklós Mária felhívott, dolgoznék-e vele az új Nemzeti Színház épületén. Akkor még úgy volt, hogy a Városligetben épül meg a színház. Örömmel vállaltam, mert

korábban Pécssett is szívesen dolgoztam vele. Elkészült a terv makettje. Mária azt kérte tőlem, hogy tervezzek szobrokat az épületre és az épületbe. Elkészítettem ezeket a megfelelő, 1:10-es léptékben. Akkor még úgy volt, hogy ezekkel a szobrokkal a külső terekből belépünk az épületbe is, egészen a színház proscénium faláig húzódná a szobrok sora. Úgy terveztem, hogy a szobrok kívülről színtelenek lesznek, pontosabban ugyanolyan színűek, mint az egész burkolat. Amikor pedig beérünk a belső terekbe, a szobrok szépen kiszínesednek. Mire a színpadig érünk – ez egy hosszú út lett volna –, akkorra jelenne meg a porcelán a szobrok alapanyagaként. Az ötlet onnan jött, hogy Siklós Mária a múzeumban meglátta az én karneváli figuráimat, és úgy találta, hogy ezek szépen illeszkednének a koncepciójába. Így is indultunk el, de végül Schwajda György, a színház építésének kormánybiztosa a belsőépítészeti megoldásokat kivette Siklós Mária kezéből. Az én eredeti tervem tehát valóban ismét kútba esett, csak a vázlatok vannak meg. De azok legalább megvannak.

– *A külső térben nyilván nem porcelánszobrokat képzelt. A megvalósult szobroknak mi az anyaga?*

– A külső tér szobrai tőlem Zsolnay kerámiában rendelték meg, de nyilván senki nem gondolta át ennek a következményeit. Kimentem egyszer, és megnéztem a színház betonozási munkálatait. Akkor döbbsentem rá, hogy ez önmagában így nem maradhat, mert a nézők téli időszakban megfagynának a színházban. Az egyik művezető beavatott, hogy a betonfal külső felületére kerül még egy kb. 10 cm vastagságú hőszigetelő salakgyapot, s arra még a külső burkolat. Felvetődött bennem: mihez fogom rögzíteni a hatméteres, több mázsa súlyú kerámiaszobraimat? Nyilvánvaló volt, hogy a súlyukat a vékony burkolatfal nem bírja majd el. Az is nyilvánvaló volt, hogy befürni nem tudunk majd ilyen távolságra. Jeleztam a problémát Siklós Máriának, s megkérdeztem: egyáltalán miből lesz a burkolat? Kiderült, hogy egy zöldes-sárgás árnyalatú jura-mészövet tervezett burkolatnak. Felvilágosítottam, hogy a jura mészkö és a pirogránit tágulási együtthatója annyira különbözik egymástól, hogy az első téli szezon után a pirogránit szobrok mind le fognak hullani. Azt javasoltam neki, mivel már ismertem egy céget, akik a két anyagot készítették el Herendre, hogy készíttessük el a szobrokat üvegszál-erősítésű finombetonból. Ezzel a tágulási együtthatók különbségének problémáját is kiküszöböljük, és a szerelése is lényegesen könnyebb lesz, mint a Zsolnay kerámiáé lenne. A betonba ugyanis tudunk vasat illeszteni, ami a Zsolnay kerámia esetében sokkal problémásabb lett volna. Az alapanyag, ami mellett végül letettük a voksunkat, technológiailag egyébként nagyon-nagyon hasonlít a porcelánra. Ugyanúgy öntőformával készül, csak lényegesen nagyobb méreteket tesz lehetővé.

– *Épületkerámia-munkái közül nem beszélünk még a Hegyeshalomban felállított kerámiafaláról.*

– Számomra azért nagyon fontos helyszín Hegyeshalom, mert ott oldottam meg azt a problémát, amelyet Pécssett nem tudtam megvalósítani. Magam úgy gondolom, és ezt a nyilvánosság előtt is bátran vállalom, hogy a hegyeshalmi a legjobb munkám. A sors fintora, hogy azt sem lehet ma látni, hiszen az a határátkelő, ahová a művet terveztem, a rendszerváltozás után bezárt. Még lefotóztatni sem tudtam rendesen. Elvittem oda egy hivatásos fotográfust, de nem tudtuk bejutni az épületbe. Nincs gazdája. Írtam a vámhivatalnak. Válaszoltak, hogy már nem az övék az épület. Adtak egy nevet és címet, oda is írtam, de kiderült, hogy ők sem illetékesek. Végül aztán találtunk egy embert, aki a kulcsokat kezeli, de nem tudom előkeríteni épp akkorra, amikor a fotóst is oda tudnám rendelni. Bízom benne, hogy azért előbb-utóbb legalább a fotója ennek is meglesz, de egyelőre még nincs fényképem róla.

– Az életműkötetében van egy régi kép a hegyeshalmi plastikáról, de úgy látszik a képeken lévő emberekről, hogy legalább húsz évvel ezelőtt készült.

– Még a szocializmus idején történt, hogy azt felszereltük. A határőrök a toronyból géppisztollyal vigyázták, nehogy áttévedjünk a túloldalra. Maga az épület teljesen a határra épült, mi pedig valóban jöttünk-mentünk a környéken. Az osztrákok nyugodtan átjöttek a határon, csak nekünk nem volt szabad arra tévedni. Azért mondom ezt, mert az épületet az osztrákok építették.

– Nekem sajátos kettősséget mutat az ön élete. Egyrészt egyre-másra hozta a nemzetközi sikereket, Faenzára, az európai kerámiaművészet központjára gondolok elsősorban. Vagy arra, hogy német nyelvi területen a mai napig óriási reputációja van. Ugyanakkor itthon számos kudarcos lépésről értesülünk, amelyek közül csak mutatóban beszéltünk most néhányról. Ám e kudarcok ellenére mindvégig kitartott az ország mellett. Fel sem merült önben soha a távozás gondolata?

– De, felmerült. 1956-ban is felmerült. Akkor azért nem disszidáltunk, mert a barátommal, akivel közösen laktunk az Iparművészeti kollégiumában, úgy döntöttünk, hogy esőben nem hagyjuk el az országot. Kimentünk Kelenföldre, ott megállt a vonat, a jegyvizsgáló elkiáltotta magát: Beszállás a szabad földre! De esett az eső, tehát maradtunk. Ne gondolja, hogy viccelek, tényleg így volt.

– Köszönöm a beszélgetést!

Kelemen Anna

Delirium nocturnum

Nagyon keskeny ez az erkély. Ez nem francia, ezt valami sóher nép találta ki. Ha kijövök, mindig jól ránehezkedem a küszöbre. Addig állok rajta, amíg meg nem vágja a sarkam. Nem véresre, csak lilára. Muszáj csinálnom valamit, különben nem történik itt a világon semmi, és újra eszembe jut, milyen keskeny ez a rohadt erkély. Meg az, hogy munkába menet majd megint átviszek egy adag mocskot Pestről Budára a négyes-hatossal. A kutyával kéregető, szőke nőt a Jászairól, azokat, akik az ajtókat lesik, jön-e az ellenőr, a hamis bérleteket, a gondolatot, hogy az mégiscsak Moszkva, nem Széll Kálmán tér. De amíg a megállóig érek, már a hátamon ragad legalább egy öblös anyázás, a talpamon egy sűrű köpet, a bőrömen meg egy körúti gyrosos szaga. Amúgy nem olyan rossz ez a kis erkély. Ha lábujjhegyre állok, pont rálátok a Mátyás-templomra – gondolom, ezt értette városi panoráma alatt a főbérlő, amikor a hirdetést gépelte. És az utca is elég keskeny. Csak pár üveglap választ el a szemközti házban lakók állott szagú magánéletétől. Lábgyantázás, gyerekoérés, bő olajban sültött palacsinták. Ez megy odaát mindig.

*

Felhúzott térdekkal ült a hálószoba padlóján, a falnál. Vastagon krémezett kezében kissé átázott cigarettát tartott. Körülötte hamu, csikkek és újságok. Hamutartója nem volt. Órák óta szellőztetett, az ablak két szárnyát egy-egy adag összetekert Metropollal támasztotta ki. A lift metronómszerű kattogása feszes ütemekbe rendezte az utca zsviváját. Szerette hallgatni. Még a ritmust megtörő gyereksikolyok sem zavarták. Annyira. A téglafal, amihez a hátát döntötte, vagy százévnnyi hideget őrzött. A lány nem mozdult. Nyugodt volt. Végre eleget dohányzott ahhoz, hogy eltűnjön az orrába tapadt szag, amit a szomszédja árasztott. Reggel egyszerre nézték meg a postát, és ahogy ott álltak, feszegetve a horpadt postaládákat, megérezte rajta a nélkülözés kimért, belvárosi szagát. Aztán elmúlt. Majdnem egy időben azzal, hogy a vőlegénye elutazott pár napra. Egy éve ismerte, egy hónapja mondott neki igent és egy érv szólott mellette; az, hogy rendes ember. Csak sótlan. Nem tudta megmagyarázni magának, miért mondott igent már az első vacsorameghívásra is. A vacsora pocsek volt, a férfi szája kerek, láthatóan puha, akár egy halé. A pincér viszont kifejezetten vonzó volt, legszívesebben vele ment volna haza. Aztán belefáradt az ellenkezésbe, hagyta magát, és egyre sűrűsödtek a sosem várt találkozók. Egyik héten vacsora, másik héten ebéd, rákövetkező héten néma kocsikázás. Hogy mire alapozva kérte meg a kezét a férfi, azt sem tudta megmagyarázni magának soha.

*

A lánykérést követő napon hazautazott. Meg sem mondta a vőlegényének, hogy elmegy. A vonaton két idős nővel szemben ült le, akik végig arról beszéltek, milyen botrányos műsorok mennek a tévében. Hárosnál jártak, amikor az egyikből kibukott, hogy biztosan valami perverz írja a sorozatokat. Csak egy hetet töltött otthon, de abban az egy hétben éppen úgy élt, mintha még mindig gimnazista lenne. Előkotorta a régi ruháit, előszedte a naplóit, megtalálta a szerelmesleveleket, amiket tizenévesen kapott. A család nem kérdezte, mi baja. Megszokták már, hogy hol eltűnik, hol váratlanul előkerül. A nagymama csak annyit mondott, öltözzön fel rendesen. Nem hallgatott rá, ezért aztán a második naptól sűrűn járt a kályhameleg dunyha alól a kertvégi budihoz – csipős és véres felfázások társaságában. Más élet volt. Hajnalban, hat óra felé nem hazaért valahonnan, hanem kipirosodott orral tunkolta a friss zsemlyét a nagymama főzte pótkávéba. Dél előtt a kocsmában kólát vett magának és barna szofit, a Parragéktól forralatlan házi tejet a nagymamának. Kétnaponta friss legényvirágot vittek a papára, vasárnap meg önáluk ebédelt a tisztelendő asszony és a legátus. A falu fogaskerekei nem álltak meg egy percre sem, csak a közöttük ledarált arcok cserélődtek időről időre.

*

Megszólalt a csengő. Feltápáskodott, az ajtóhoz ment és kilesett a kukucskálón. Ő volt az. Úgy jött, mint gimnazista korukban. Hiányoztál. Úgy teltek a percek, mint akkor, a szándékosan elvétett, időhúzó mellékutcákban. Azokat a mozdulatokat kapta mindenki, amiket valamikor ő tanított vele, és az ő hátába karmolt, bárki volt vele. A vőlegényébe sosem, a vőlegénye nem érhetett hozzá. Egyáltalán nem szerette. Csak őt. A szülei mindig azt mondták, hogy neki nem kell a jó, csak a rossz. Ezt sosem értette. A vőlegénye puha, vértelen szájának látványánál nem tudott rosszabbat elképzelni. Valami zúgás hallatszott be a konyhából. A tányérban hagyott szőlőszemeket épp magjukig rombolta a nyitva felejtett ablakon betévedt darázs. Ahogy feküdtek az ágyban, a lány tisztán látta kamaszkori önmagukat a szülői ház verandáján, a fiú kabátját a vállán, a régi barna pulóvert alattuk. Azt gondolták, sosem lesz vége, hogy gyereket szül neki, hogy haláluk után összekeverik a hamvaikat. Aztán jött a sok visszautasíthatatlannak tűnő ajánlat, a felebarátok női meg a felebarátok, és valahogy nem úgy lett, ahogy azt régen, a verandán még annyira akarták. A lány lediplomázott, a fiú nem. A lány dolgozott, a fiúnak mindig annyi pénze volt, hogy ne haljon éhen. Tényleg hozzávész? Nem tudott válaszolni. Hátat fordítottak egymásnak és elaludtak. Mozdulatlanul, hidegen feküdtek, mint régen, amikor egy veszekedés után nem kívántak egymásnak jó éjszakát. Mikor a lány felébredt, ő már nem volt sehol. A szemközti ház minden ablaka sötét volt. A templom fölött fehér madarak köröztek, a reflektorok szinte fölgyújtották röptüket. Nagyon álmos volt. Az ágya szélén, az összegyűrt lepedőn fél pár férfizokni hevert. Fejére húzta a takarót, és minden erejével azon volt, hogy felidézze a forralatlan, friss, meleg tej ízét a szájában, mielőtt visszaalszik.

Másnap felállványozták a templomot. Az erkélyéről nézve apró kis pontoknak tűntek a munkások. Honvágya volt. Tudta, hogy otthon az egész család a

vasárnapi istentiszteletre készül. A keresztanyja púderillatú. Mindig olyan, ha templomba mennek. Ha otthon lett volna, újrászámolja a kockaköveket a templom kapujáig. Legutóbb háromszázvalamennyinél adta fel. Szinte hallotta, ahogy a tisztelendő asszony orrhagon és hamisan éneklie a zsoltárokat. Ott akart lenni a faluszéli templomban, hogy elmondja mindenkinek, nem, nem és nem megy férjhez ahhoz az emberhez.

A gimnáziumi szerelmével akkor szakítottak, amikor lediplomázott. Rosszul viselte. Egy évig terápiára járt. A pszichiátere mindvégig arra próbálta rávezetni, hogy egyiküknek sem volt jó a széttartó kapcsolat, ő meg arra próbálta rávezetni a pszichiáterét, hogy egyiküknek sem lesz jó egymás pótlékát keresni egy életen át. Nem jutottak közös nevezőre. A nagymama is próbálkozott, ő a rádióban azt hallotta, hogy az első szerelmet nemhogy nem lehet, nem is illik elfelejteni. Hétfőn korán kelt. Úgy érezte, lénye használható része a fél pár zokniban maradt. Felöltözött, berúgta az ágy alá a zoknit, aztán elindult dolgozni. Ahogy leért a lépcsőn, a kapuban összeszaladt a közös képviselővel, de résen volt: meg se várta, hogy belekezdjen, már rá is vágta a kaput. Kéthavi pénzzel tartozott, úgy volt vele, hogy majd átutalja, ha lesz rá érkezése. Vagy a vőlegénye átutalja, mit bánja ő. A pénzzel egyébként sem volt túl jó a kapcsolata. Minden reggel, amikor kifizette a kétszázötven forintos tejeskávét a sarki pékségben, megfogadta, hogy vesz egy kávéfőzőt. Egyszer kiszámolta, hogy három hét alatt annyi pénzt költ bolti kávéra, amennyiből vehetne egy kétszemélyes főzőt. Ráadásul sietett, ezért elvitelre kérte a kávé, és a pohár műanyag teteje minden kortynál megbökte az orrát valami öntési hiba miatt. A megállóban rajta kívül csak egy ember állt, a többiek – vagy nem vettek kávé, vagy egyszerűen jól időzítettek – elérték a vilámost. Az az egy szem lány viszont nem volt túl jó társaság; zokogva telefonált, és közben, mintha kötelessége lenne, úgy termelte be a kezében szorongatott fagyit. Ahogy nézte a síró lányt, azt gondolta, furcsa lehet az embernek egy gombóc vaníliafagyiba belemondania a bánatát. A síros az első ajtón szállt fel, ő a másodikon. A Moszkva téren aztán át az ötvenkilencesre, azzal a Krisztina körútra, végül a Böszörményi útra. Megállónként csitult a város. Mire leszállt, már a főváros zsibbadt lábfeijében találta magát. Egész úton a telefonját szorongatta. Fel akarta hívni a vőlegényét, hogy elmondja, az egészbe azért ment bele, hogy ne maradjon egyedül, hogy sosem tudná beengedni az életébe; de tudta, hogy a vőlegénye még ezt sem fogadná úgy, ahogyan az egy férfitől elvárható. Hümmögne. Békésen. Nem hívta fel. Nem akart egy szót sem hallani a puha, vértelen, halszerűen kerek szájából.

A nyugdíjasklub bejárata előtt megállt, és csak le kellett volna nyomnia a kilincset, de nem volt rá képes. Lénye használható része az ágy alatt volt, a zokniban. Nem volt közös jövő – mondogatta magában. Egy nagy, tüdőt majdhogynem szakadásig megfeszítő lélegzetvétel kellett, hogy belépjön végre. Öregasszonyok molyirtós szekrényszaga a levegőben és fészületek száza a falon. Az ajtó fölött egy kifejezetten méretes és részletgazdag darab lógott, a szobrász Jézus arcát különösen nagy gonddal torzította fájdalomba. Ha ránézett erre az arcra, késztestét érezte, hogy köszönjön neki. Azt egyébként sosem értette, miért tesz valaki fészületet a falra. Ő egy élő és boldog Jézus-szobor látványára vágyott. Egy olyat

akart látni, ahol Jézus, mondjuk, mosolyog. Töviskoszorú és kereszt meg sehol. Nem is nézett a falra. Az asztalon volt néhány kőkemény mézeskalács – hal, gomba és virág. Más forma biztosan nem volt otthon. Felmarkolta az egyik halat, de mielőtt beleharapott, a fény felé tartotta. Kiállt belőle egy hajsza. A terem végében boltív vezetett egy másik, sokkal kisebb helyiségbe, oda tornyozták fel az előadásokon használt székeket, és ott tartottak egy kanapét is. Bement, leült és várt. A bejárati ajtó fölött lógó haldokló Jézus éppen őt nézte.

A vőlegénye péntekre ígerte magát. Öt nap önismereti foglalkozás az öreglányokkal, aztán egy élet vele. Azzal a szempárral, azzal a hatalmas, kétméteres termettel, azzal a görcsös, hajlott hátú modoroskodással. Ha találkoztak, csak arra tudott gondolni, hogy ezek a vonások sokszorozódnának, ha véletlenül gyerekük születne. Reggeli közben, a Balatonon, a családi ünnepeken, mindig ezeket látná. Ha lányuk születne, akkor óriási lenne és vastag csontú, tornasorban megdönthetetlenül az első. A lába is nagy lenne. Negyvenes vagy nagyobb. Ha a férfi véletlenül hozzáért a kezéhez, sikítani tudott volna. Nem úgy, mint szombaton a másikkal. De a szombatból csak fél pár zokni maradt.

Nyílt az ajtó. Szípigva sorjáztak be az elegáns öregasszonyok, a szószóló aznap párducmintás kalapban és vérvörös stólában érkezett. Ez az öregasszony nemcsak intimtornára járt, hanem táncórára is, és minden hónapban tartott egy előadást az időskori szerelemről. A lány sosem tudta leolvasni az arcáról, hogy fiatalon megtalálta-e azt a férfit, aki mellett boldogan élt, vagy a nyugalmas, hajlott hátút választotta. Megkérdezni nem akarta. Mindegy is volt. Jézus, Kriszkindli, maga megint fogyott, biztosan szerelmes, darálta a kalapos, miközben inas kezeivel lefogta, és rúzsfolttokkal borította be az arcát. A bőre vékony volt, szinte átlátszó. A lány mosolygott, az ajtó fölötti feszületre pillantott, és halkán annyit mondott, végeztünk.

Margarita csokra

Csak a szokásos. Mellettem hetekkel ezelőtt felfújt rózsaszín lufi, kicsit már sötétedik a színe, fárad az anyag. Olyan, mintha az ablakban ülne és nézelődne. Nem nagy ügy, egy boltban kaptam, valami szülinapi akció volt, még sincs szívem kiszúrni. Majd szépen megfullad, aztán kidobom. Öt éve élek itt, az ablakot viszont még egyszer sem mostam le, ráadásul tavaly el is romlott, egyedül bukóra tudom kinyitni. Le kellene mosni, aztán hívhatnék egy ablakszerelőt, de ahogyan öt éve nem hiányzik a lakásból a kuka intézménye, úgy az ablakmosás is várat még magára egy darabig. A szemetet zacskóba gyűjtöm, és ezt a vendégeknek mindig el kell magyarázni részletesen. Azt vettem észre, hogy csak akkor nyugszanak meg, ha a kukás monológ végén megállapítom magamról, hogy kényszeres vagyok. Kicsit színpadiasan. Akkor továbbmegyünk, akkor már nem számít, van-e kuka vagy nincs. Rémesek az emberek. Szórakoztatni kell őket. Szóval ez csak átmeneti szállás, nem az otthonom. Mielőtt elköltözöm, le fogom

mosni az ablakokat. Most kinézni sincs kedvem rajtuk. Odakint úgy verdesnek az emberek, mint a félhulla pontyok, mielőtt apám fejbe vágja őket karácsonykor. Ez a másik. Egyszerűen gyűlöletes az evésig vezető út. Koppánás. Egymás után hat. Minden velős csont koppán, amikor leér a fazék aljára. A víz perceken belül vérszínű. Azután habzik. Nem tudom, mitől, de jobb is így. Talán a kifőtt vér habzik fel. Úgy szedem le a csontlé tetejéről a barnás habot, ahogy anyám tanította. Néha egész nagy csomókat tudok kikanalazni. Mintha madártej lenne. Anyám azt mondja, azért kell lehabozni a levest, hogy ne legyen zavaros. Már most tudom, hogy nem fogok enni a levesből, hiába főzöm meg. Napok óta a szőlőszemek közül kimászó pókot is kirakom az erkélyre ahelyett, hogy agyoncsapnám. Pedig így is meghal, mert éjjelente fagy van. Az biztos, hogy egy tányér halált ma nem tudok megenni.

Csá, bébi, leléptem. Ezt mondta, mielőtt elment tegnap, ezt a mondatot főzöm bele a levesembe. Annyiszor csapták már be a bejárati ajtóm, annyifélet mondtak, suttogtak és üvöltöttek, mielőtt utoljára átlépték a küszöböt, hogy meg se lepett vele. Sőt, ez a változat tulajdonképpen tetszett. Nem volt elegáns, de becsülöm, hogy kimaradt belőle a sajnálom. Pedig sajnáltuk. Szóval bevágódott az ajtó, én meg csak ültem az ágyon, míg rám nem sötétedett. Még akkor is nedves volt a paplan, amikor felkeltem. Ez volt a mi nagy szerelmünk gyümölcse, összeizzadtuk búcsúzóul a drága ágyneműt, amit a nagyanyámtól kaptam. Úgy csináltuk, mint a filmekben, rögtön utána rágyújtottunk. Én pohárba hamuztam, ő meg mindenhova. Csá, bébi, leléptem. Megint azt dobolta az élet, hogy szabad vagyok. Ezek a csontok egy héttel ezelőtt még egy állatot tartottak egyben. A november évek óta a legunalmasabb dolgok egyike az életemben, rendre valami jellegtelen belépővel érkezik meg, és az érkezése után se történik a világon semmi. Idén olyan jól csinálta, hogy jövő héten decembert írunk, és én az elmúlt négy hétből alig érzékelttem valamit. Bár nem az elmúlt négy hétben, de az is észrevétlen történt, hogy újlipótvárosi lettem. Hazafelé jövet jöttem rá, hogy minden egyes kereszteződésben ismerem már a lámparendet. Mire mások lelépnek a járdáról, én rég átérek a túloldalra, és odáig merészkedtem, hogy a Hegedűs Gyula utcai optikát a körúttal csalom. Az egyik kéznél van, a másikat pont ezért szeretem jobban.

Szégyen, de ahelyett, hogy olvasnám, egy ideje mappaként hordom a táskámban Az eltűnt időt. Beleraktam három csekket. A huszonötödik oldalnál egy harmincezres éves gázelszámolás van, a századiknál valami négyezres, azt hiszem, villany, a százhuszonharmadiknál egy tizennyolcezres közös költség. Se pénz, se posta, se Proust. Nem érdekel. Itt van a december, és ez a hónap végre minden, csak nem jellegtelen. Lassanként egy éve annak, hogy először találkoztam veled. Írt egy üzenetet, annyi állt benne, hogy randevú. Kérdőjel nélkül. Már nincs meg, kitoröltem minden levelet, amit valaha írt nekem, ezért nem tudom, hogy az új rövid volt, vagy hosszú, mindenesetre ő sokáig azt állította, hogy rövid volt, mert csak rövid u-val lehet csajozni. Határozott kontúrú illata volt. Ha megérezem máson, idegesít, mert annyira az övé. Ez valamiféle íratlan szabály, a lányoknak el kell siratniuk az első halacsckájukat, pintyüket, később minden egyes szerelmüket. A szüzességük elvesztését meg illik megilletődötni, meg-

bánva felidézni. Az első halamra nem emlékszem. Az első olyan halam, amire viszont emlékszem, tudom, hogy valami harcos amazon volt, és lila. Történetesen attól a fiútól kaptam, akivel elvesztettem a szüzességem.

Kattant a termosztát, beindult a fűtés, mindjárt átmelegszen. Ha hazaérek, mindig a radiátorhoz nyomom a kezem, de ha reggel felébredek, a tűzhelynél melegítem fel. A decemberi hideg ilyen. Kézmelegítő. Novemberben fűteni se szeretek.

*

Van egy gyerekkori rajzom, apám van rajta cowboykalapban. Ha eddig nem sikerült, valószínűleg ezután sem fogom elfelejteni ezt a kalapot. Hatéves lehettem, nyár volt, fülledt meleg, nyitott ablaknál aludtunk. Apám óbégatására ébredtünk. Anyám, a bátyám meg én. Apám részeg volt, a ház előtt tántorgott. Abban a kalapban volt, amiben lerajzoltam. Anyám lement érte, de végül a bátyám is kellett, hogy össze tudják szedni. Csak a szokásos. A klubban volt, a sarkon. Sosem mondhattuk, hogy a kocsmában. Csak klub. Egyszer engem is elvitt, amikor nagyon kicsi voltam. A nagyanyám sírva rángatott haza. Másra nem nagyon emlékszem. Nem is lényeges. Esténként, mielőtt apám hazaért, mindig eldugtuk a késeket a sütőbe. Vagyis anyám mindig eldugta, de tudtuk, hogy ha ő nem tenné meg, nekünk kellene. Másnap aztán a helyükre tettük a késeket úgy, hogy apám ne vegye észre, mit csinálunk. Egyszer nem figyeltünk eléggé, és bent felejtettünk egy műanyag nyelű kést a sütőben. Az égett műanyag csípős szagáról vettük észre. Húst sütött anyám, közben leolvadt a kés nyele. A nagyanyám megcsináltatta valahol, lett új nyele a késnek. Utána sokkal jobban vigyáztunk, nehogy bent maradjon megint valamelyik kés a sütőben. Apám egész évben ivott, nem tartott szünetet, folyton azt mondta, nem hülye ő, hogy vízzel mérgezte magát. A hétköznapok viszont semmiségnek tűntek a karácsonyhoz képest. Volt olyan év, hogy azért nem tudtunk gyertyát gyújtani, mert az apám a nappali padlóján hevert, a karácsonyfa tövében. Volt olyan is, hogy nem ismert meg miniket. Jó estét, így köszönt. Az orromban van a szaga. A gyomrából jött. A bőréből. A ruháiból. Anyám közben mindent megtett, hogy szép legyen az ünnep. Egy éve már ennek is. Vasárnap volt. És december. Anyám főzött. Csengettek. Egyikünk se ment az ajtóhoz, mert hallottuk a matatást. Apám nem találta a kulcslyukat. Vasárnap ritkán járt haza, nem számítottunk rá. Ahogy belépett, éreztem a szagot. Kipillantottam rá. Az ajtófélfának támaszkodott. Csupa ránc volt. Elindult felém, behajolt a szobámba, köszöntem neki, de nem mertem ránézni, mert félttem, hogy beszélgetni akar. Anyám a kedvencemet főzte, milánóit. Apám bement hozzá a konyhába, feltett neki néhány értelmetlen kérdést, aztán ordítani kezdett. Pontosan emlékszem, akkor rohantam ki, amikor apám azt ordította, hogy ebben a házban ő lesz Mengele. Nem gondoltam róla soha, hogy tudja, ki volt Mengele.

*

Nem nagyon emlékszem, mi történt pontosan. A késre emlékszem. Meg a zajra, ahogy az evőeszközös fiók kicsapódott. A következő kép az, hogy hatalmas robajjal húzom a bőrröndöm a macskakövön. Jéggé fagyott az arcom. Nagyon fáj,

hogy anyám egy szót se szólt végig. Nem védett meg. Én őt védtem, de ő nem védett meg engem. Olyan hangos volt a bőrönd, hogy már szégyelltem húzni. Összecsuktam a fogantyúját, inkább cipeltem. Kisétáltam az állomásra. Egyedül. Irigy voltam mindenkire, akit kikísértek. A váróban nem volt üres hely. A székek zömén hajléktalanok ültek. Nem bántam egyáltalán. Sajnáltam őket. Részegek voltak, de csak azért, hogy ne fázzanak odakint, ha az állomásfőnök kiebrudalja őket a váróból. Pár éve volt egy hajléktalan barátom. Minden délután, iskola után vittem neki enni. Ő cserébe verseket mondott, mesélt ezt-azt a költőkről, kérdezgetett is néha, tudok-e róluk valamit. Azt mondta, azelőtt tanár volt, de ezt sosem hittem el neki, csak úgy tettem, mintha elhinném. Nekem bőven elég volt, hogy nagyjából annyi idő, mint az apám, és tanulok tőle valamit. Aztán egyszer eltűnt. Nem izgultam, sokszor előfordult, hogy pár napig nem találkoztunk, de akkor már három hete kerestem. Még a rendőrségen is próbálkoztam, ott segítség helyett kiröhögtek. Amúgy is volt egy szatíros aktám korábbról, akkor se mentem velük sokra, nem is értem, minek mentem be. Semmit nem érnek. Persze, ha lelőttem volna a szatírt, engem biztos azonnal kézre kerítenek. Mindegy. Végül más hajléktalanoktól tudtam meg, hogy meghalt a bácsi. Furcsa, nem rázott meg különösebben a dolog. Volt egy olyan hülye érzésem, hogy talán jobb is így neki. A váróban is eszembe jutott. Neki már nem kellett végigfagyoskodnia a decembert. Húszperces késéssel gördült be a vonat. Piros, akadálymentes, tiszta Nyugat. Elcsattogtam a bőröndömmel az első kocsig, berendezkedtem, felakasztottam a kabátom, kikészítettem a jegyem a kuka fölötti kis asztalra, és próbáltam elaludni még indulás előtt. A pesti út vagy unalmas, vagy megbüntet valamiért a kalauz. Egyszer nem vettem észre, hogy lejárt a diákom, és úgy úsztam meg a büntetést, hogy különböző dátumokat mondtam a kalauznak. Azt állította, tud minden névnapot. Fogalmam sincs, hogy átvert-e. Az én névnapom nem találta el, még a hónapot se, de hát ez nem jelent semmit. Azon az úton viszont nem volt kedvem se büntetéshez, se játékhoz. Elaludtam, és a fejem vagy ezerszer ütődött az ablaküveghez, fájt a vállam, a lábszáramat szétégette a fűtés. Nagyon fájt, hogy anyám nem védett meg. Csak állt és sírt. Kelenföldnél ébredtem. A kalauz vette az adást, ott volt a kezelt jegy az asztalon.

Losoncz Alpár

A marginalitás méltósága

Lengyel András: *Ellenkultúra, peremhelyzetben*
(Marginalitástörténeti vázlatok)

A véletlen okán történt, hogy szinte ugyanabban az időben olvastam két olyan könyvet, amelyek marginális értelmiségekkel foglalkoznak. Az elsőt Hans Maier jegyzi, és egyszerűen az *Outsiderek* címet viseli. A második könyv – amelynek címe az *Ellenkultúra, peremhelyzetben (Marginalitástörténeti vázlatok)* – szerzője Lengyel András. Maier könyve több mint négy évtizeddel ezelőtt látta meg a napvilágot, és nem is kívánom e helyütt taglalni, noha figyelmet érdemel: valójában egy oka van, hogy mégis szóba hoztam e könyvet, az egzisztenciális és intencionális különállókra való felosztása afféle értelmezési rács volt számomra Lengyel András könyvének olvasásában, amely viszont tavaly jelent meg, Szegeden, a Tiszatáj Könyvek-sorozatban.

Lengyel András Szegeden élő művészet- és irodalomtörténész, kiterjedt életművel büszkélkedhet, és még véletlenül sem vállalkozom e helyütt arra, hogy akkurátusan felsoroljam a könyveit. Ennek egyszerűen utána lehet nézni, a 2011-ig terjedő tevékenységet egy könnyen fellelhető bibliográfia foglalja egybe. Azt a tényt azért jelezniem kell, hogy az *Ellenkultúra, peremhelyzetben* című könyv szerzője opusának tengelyét a XX. század első felének művelődéstörténeti dinamikája képezi. Csak néhány példát említhetek: az értekező József Attila, Németh Andor, a latin világhosszút elérni kívánó Kosztolányi, a gnosztikus Sinkó Ervin, az ismeretlen Móra Ferenc, a hagyományos urbánus/népi ellentét stb.

A XX. század első fele aligha képez antikvárius tárgyat a Rajnától keletre, vagy éppen séggel Magyarországon, minden jelentése belefolyik a mába. Történetek egész sora kerekedik ki itt, robbanásig telt jelentésekkel, amelyek átjárják a má. Ugyanis a mélybe nyúló emlékezés sohasem volt, és sohasem lesz semleges, mindig kimetsz valamit, egyúttal múltbeli viszonylatokat rendez át, *átírja a múlt és a jelen közvetítettségét*: hogy emlékezetpolitikáról szokás beszélni, az több, mint tény.

Lengyel András könyve tényleg művelődéstörténetnek bizonyul, de ezzel aligha merítem ki a teljesítményét. Igaz ugyan, hogy filológusi alapossággal merül bele adatok kutatásába, kéziratok vonatkozásainak feltárásába, és dacára annak, hogy adattudatos beállítottsággal lép bele pergő vitákba, mégis, több ez a könyv, mint jól kidolgozott művelődéstörténet. S hadd rögzítsem, hogy egyúttal gondosan kimunkált distanciát tart a történelmi korokba belevesző, viszonylagosító, historizmusmal szemben. Valójában a szerző olyan elemeket is megforgat, amelyek politikaelméleti fontossággal bírnak, és a jelenkorra nézve is diagnózist nyújtanak. Mégis, miért esik e könyvben szó a XX. század első fele magyar művelődéstörténetének marginális helyzetéről? Miért értekeznek a szerző a peremszituációkról, miért az ellenkultúra fogalmának kidomborítása? Miért szól Lengyel András alárendelt szerzőkről, vagy a fősodor által elismert és méltatott szerzők fellépésének, magatartásának háttérbe szorított szeleteiről?

Miért kell felszínre hozni, mondjuk, mint egy elsüllyesztett kontinensdarabot, a magyar baloldali radikális, de antisztálinista hagyományának szereplőit? Egyszerűen azért, mert a múlt meghatározott vonatkozásait mindig meg kell szabadítani az ideológia szorításától, mindig akadnak olyan tartalmak a múltban, amelyeket a győztes-uralmi értelmezések elsikkasztanak és föld alá szorítanak. Az ellenkultúra fogalma a múlt század hatodik évtizedéhez vezet vissza bennünket, akkortájt válik közkeletűvé a megjelölés: Lengyel András könyve persze a század első felének magyar aspektusai felé terel, amely bővelkedik az ellenkultúra által övezett helyzetekben. Ráadásul különösen fontosnak tartja a marginalitás létezését a kultúra reprodukciója szempontjából, egyenesen a kultúra rendkívüli kísérleti terepének minősíti. De nem dicsóítja a marginalitást, mint olyant, tud arról, hogy milyen fonák helyzetek jönnek létre az önfelhatalmazó marginálisok kapcsán, és rögzíti, hogy a marginalitás szereplőinek teljesítményei, súlyukat illetően, nem egyenlők. Akadnak jóakarató dilettánsok, de teremtő erejű zsenik is, ez része a történetnek.

Lengyel András hipotézise szerint ellenkultúra ott jön létre, ahol a társadalom mély, szerkezetileg meghatározott különbözőségei olyan természetűek, hogy a fősodorú kultúra nem integrálja, nem olvasztja magába ezeket a dimenziókat, és elkezdődik az ellenálló, aláásó kulturális, szubkulturális mozgásformák kontrakultúrává való átalakulása. Az ellenkultúra a mainstreammel szemben mindig lazább szerkezetű, az intézményesülés esetében szakadtabb jellegű és bizonytalanabb kontúrokon alapul. Ezzel persze megnyílik egy szétágazó kérdéskör a hatalom és a marginalitás között, az imént szóba hozott hatvanas évek óta folytonosan felszínre jut a kérdés: mennyire képes ellenhatalommá formálódni a marginalitás? Vagy szinte mindig a fősodor eltűrt-beolvasztott elemeként jut érvényre?

Az *Ellenkultúra, peremhelyzetben* című könyv marginális alakjai több csoportba sorolhatók. Akadnak olyanok, akik szerepet játszottak a magyar művelődéstörténetben, vagy esetleg a művelődéstörténeti szakma foglalkozik velük, vagy olyanok, akiket a magyar baloldali történetének ismerői figyelembe vesznek ugyan, de a szélesebb olvasóközönség aligha ismeri őket. Nem valószínű, hogy belekerülnek a tankönyvekbe, nem lesznek kitüntetett személyiségek, akiket rendkívüli figyelem övez, kívül rekednek a kánonon. Ilyen például a kötet első írásának tárgya, a szervező, szerkesztő, könyvkereskedő Barna Sándor, akinek élete a *Népszavától* egy argentin kulturális vállalkozásig ível – mellesleg ugyanez a személy a Tanácsköztársaság bukása után az akkori Jugoszláviába emigrál, és a magyarországi lapok terjesztésére vállalkozik. Lengyel András különös figyelmet tanúsít a húszas évek bécsi magyar emigrációja iránt, sőt, mi több, az ott kibomló megnyilatkozásokot is afféle ellenkultúrának, pontosabban a történelmi helyzet okán, kihelyezett ellenkultúrának tekinti. Ennek kapcsán tárgyalja a bécsi magyar könyvkiadó, a Julius Fischer Verlag tevékenységét, és nem fogom elmulasztani megjegyezni, hogy itt is feltűnik egy vajdasági magyar vonatkozás, nevezetesen Sinkó Ervinnek *A fájdalom isten* című könyve, amely egyébként 1923-hoz kapcsolódik. Aztán vannak olyan szereplők, akik minden bizonnyal önálló értékkel is bírnak, külön fejezeteket érdemelnek, és a könyv szerzője is megannyi adattal szolgál életútjaikról, de voltaképpen József Attila távlatában jelennek meg a könyvben, mint például Lakatos Péter Pál vagy Danzinger Ferenc.

A képlet amúgy is világos a kezdettől fogva: József Attila különös szereplője a könyvnek, megannyi esetben kerül említésre, a szereplők rá vonatkozódnak, méghozzá döntő pillanatokban. Lengyel András módszertanához tartozik viszont, hogy e vonatkoztatottságot párosítani tudja ezen szereplők saját útjainak ábrázolásával. Történik ez például Vágó Márta esetében, aki az említettekkel ellentétben, a József Attila-kultusz ismert szereplője. Igaz, hogy a vonatkozó tanulmányban erőteljes módon vannak jelen a József Attila-utalások, mégis bepillantást nyerünk egy önálló, sajátos és minden tekintetben

érdeklődésre számot tartó életpályába. József Attila ténykedésének tárgyalása nélkül nyilván nem lehet ismerkedni a harmincas évek magyar szubkultúrájával, és nem kevésbé fontos, hogy tisztán lássunk, hogy a költő milyen helyzetbe sodródott az illegális magyar kommunista pártnak a sztálini központból vezényelt felszámolásakor. Ilyen és hasonló, megkerülhetetlen tapasztalatokat, élményeket, belátásokat adományoz e könyv. Olyan impetusokhoz vezérel bennünket, amelyekről úgy hisszük, hogy túltettük már magunkat rajtuk. Betekintést ad eltemetett alternatívákba, vagy egy olyan radikális-demokratikus szocialista világába, mint a megint csak kevésbé ismert Szirtes Andoré.

Úgy tűnik, hogy a történelem a marginalitás esetében is megismétlődik, pontosabban legalább kétszer kerül színre, ahogy ezt az ismert jelzet hangsúlyozza. Az ellenkultúra ugyanis mindig kizökkenő jellegű a főszoddorral kapcsolatban. Az e könyvben taglalt antisztálinista, útkereső, reménykedő-kétkedő, dilemmákba zuhanó magyar hagyományrész korábban azért került a peremre, mert az egykor szocialistának nevezett ideológia kiiktatta saját kereteiből, de aztán ugyanezen hagyomány a rendszerváltás után újra a marginális helyzetbe jutott, azaz megint csak nem volt rá szükség. Ismételten idegen testté vált az ideológia mérlegén: kiostáltatott. Olyan alternatívák kidolgozásának igénye csillámlott tehát ezekben a törekvésekben-próbálkozásokban, amelyeket a történelem, látjuk, tapasztaljuk, többször is a marginalitás pályáira szorított. Ezért kell olvasni e fontos könyvet, amely megmutatja a marginalitás gazdagságát, és megvilágítja/menti azt, ami az ideologikus múltértelmezés okán eltűnésre ítéltetett.

(Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2016)

Schiller Róbert

A forrás és a patakok

Ádám – nem az Ótestamentumból, hanem a Madách Tragédiájából való – ellátogatott egy falanszterbe a távoli vagy nem is olyan távoli jövőben. A jövőbeli múlt kiállított tárgyai között, egy kard, egy kutya és egy ló társaságában, két könyvet is talált: az egyik egy Homérosz-kötet volt, a másik Tacitus Agricolája. A gyűjteményt mutogató Tudós elmagyarázza, az ilyesmi szövegeket csak józan, öreg tudósok olvashatják, hogy veszélyes mérgük meg ne fertőzze a falanszter világát. „*De hát a dajka tündérdaljai*” – kérdezi Ádám –, azok nem jelentenek kockázatot? Vigyázunk erre is, mondja a Tudós: „*Dajkáink a magasb egyenletekről, / A mértanról beszélnek gyermekinknek.*”

Nevelés, olvasás, könyvtár persze igencsak mások lettek, mint attól Madách 150 éve rettegett, de megint csak nagyon mások, mint az ő idejében voltak. Az olvasás tisztelete csak-csak megmaradt. Charles Simonyi, a Word és Excel programok megalkotója, a számítástechnika és informatika nagysága így írt édesapjáról, a száz éve született Simonyi Károlyról: „*Ő valójában a saját internetjében – a könyvtárában – élt. Nagyon büszke volt rá, és mindig azt mondta nekünk, gyermekeknek, hogy minden kérdésre öt percen belül, öt különböző nyelven meg tudja találni a választ. Ő volt ennek az »internetnek« a google-ja.*” A büszke tisztelet szavait lefordította a mai olvasók nyelvére. Akik eszerint jól tudják, hogy mi az internet, de azt mintha el kellene magyarázni nekik, hogy mi (volt?) egy könyvtár, és hogyan használta az olvasója.

Charles Simonyi cikke a *Természet Világa* különszámában jelent meg, amely Simonyi Károly születésének századik évfordulójára emlékezik. A természettudományos ismeretterjesztés folyóirata helyesen tette, hogy megidézi a nagy embert, akinek legendává vált egyetemi oktatói és nevelői tevékenységén túl sikerült a szakmájától távolabb élő olvasókat is elérnie. Hogy ők is megértsék – nem pusztán a tudomány eredményeit vagy a természettudós gondolkodását, azt inkább, hogyan része mindez az emberi kultúrának.

A folyóiratszám első részében Simonyi maga beszél: a *Természet Világában* korábban megjelent cikkei közül őt a természettudomány történetének arról a hatalmas korszakáról szól, amely Kopernikusz könyvével kezdődött és a XVIII. század végéig tartott. Kopernikusz, Kepler, Galilei, Bacon, Descartes, Pascal, Fermat, Huygens, Newton ... áhítatra készítő névsor, jó lenne, ha nem a tantermek pora lepné őket. Simonyi alaposan és az ellentmondó (gyakran épp legendáiknak ellentmondó) részletek feltárásával ismerteti meg olvasóival ezeknek a titánoknak az alkotásait. Részletes fizikai ismereteket közöl: hogyan határozta meg Galilei a Hold hegyeinek magasságát, milyen kísérleti elrendezést használt Pascal hidrosztatikai méréseihez, hogyan vezette le Huygens a centrifugális gyorsulás képletét... Ezek részismeretek persze; a nagy emberek gondolkodását csak illusztrálják. A cikkek a gondolatok kialakulásáról, az eszmerendszerek egészéről szólnak. Amely rendszerek a múltjukból fejlődtek, múltjukkal vitáztak, önmagukat korrigálták és állandó korrespondenciában álltak a maguk korának kultúrájával. A Kopernikusz alkotásáról szóló cikk Dantét idézi, Miltonra hivatkozik, Donne gúnyolódásával érvel. Ezek nem

szórakoztató betoldások, nem törekvés a filozofszívűek megnyerésére. Egy kor kultúrájáról beszél a cikk, hát hogyan kerülhetné el az irodalmat, a művészetet?

A Nagy Francia Enciklopédiáról szóló írás egy egész korszak, a felvilágosodás korának áttekintése. Ír persze Simonyi a kor nagy fizikai felfedezéseiről – a legkisebb hatás elvének története nagy öröm annak, aki a fizikai gondolatot születésében szereti megismerni –, de még fontosabb számára az, ami az egész emberi gondolkodás folyamatában történt. A matematizálható világgép kialakulásáról, a ráció diadaláról ír, hogy szomorúan kelljen megállapítania: „*az Enciklopédiában kifejezett szellemi katedrálissal az emberiség – úgy tűnik – a csúcra érkezett: az út innen már csak lefelé vezethet.*” Nem csak a tudomány túlterjeszkedésére gondol. Voltaire (egyébként nem hiteles, de a kor gondolkodására nagyon jellemző) mondását idézi: „*Egy szavával sem értek egyet, de az utolsó lehetetemig harcolok azért, hogy véleményét elmondhassa.*” Simonyi szerint „*ez a mondat [...] előrevetíti a pusztulás árnyékát.*” Ilyen gyászosan tapasztalta meg a gondolatszabadság sorsát?

A cikkek eredetileg rádió-előadások sorozatában hangzottak el. Az előadások szerkesztője, Gózon Ákos leírja az elképzeléseihez keményen ragaszkodó idős professzorral folytatott munka izgalmát és gyönyörűségét. Bátran egy kérdést is feltett neki: „*Miért tekint a könyvében úgy az irodalmi művekre, mint »enciklopédikus esszenciákra«?*” Gózon úgy gondolta, hogy az írók oktatni akarják olvasóikat. Simonyi csak egy nappal később válaszolt: ellenkezőleg, szerinte az író fogása, hogy olyan ismeretekre hivatkozik, amelyek már otthonosak az olvasók számára, így alakítva-erősítve író és olvasó meghitt szellemi közösségét.

Az *Emlékezések* között egykori kollégák, munkatársak, hallgatók, tanártársak, tudománytörténész-társ, és persze a fiúk, Tamás és Charles idézik föl az arcát. Mennyi arca volt, és milyen egységes az alakja!

Emléke tovább él, mondja a következő szakasz címe. Emlékek életének soproni, majd a KFKI-ban töltött szakaszáról, a nevét viselő pécsi szakközépiskoláról, és a szülőfalu általános iskolájáról, amelynek kertjében mellszobra áll. Exegi monumentum, mondaná a kiváló latinista? Aligha – nem valószínű, hogy ennél a szónál a szobrára gondolt.

Az utolsó szakasz, amely címe szerint Simonyi Károly munkássága előtt tiszteleg, az általa inspirált kutatások mai állásáról számol be. A Csillebércen, az egykor KFKI névre hallgatott intézet egyik utódintézményében, a Wigner Fizikai Kutatóközpontban dolgozó kutatók írnak mai munkájukról. Simonyi hatvan éve kényszerült elhagyni az intézetet; nyilván mások a problémák is, a módszerek is, mint akkor voltak. De a gyorsítók fejlesztésében és alkalmazásában, az úrkutatásban vagy a fúziós energiatermelés megvalósításán fáradozó kései kollégák bizonyára joggal érzik úgy, hogy a nagy ember, akit legtöbbjük alig ismerhetett, ma is rajtuk tartja a szemét.

Simonyi maga másképp gondolta. Évtizedekkel ezelőtt meghívták a KFKI-ba, hogy megmutassák neki, hol tartanak az általa kezdeményezett munkák. Elhárította a meghívást, még inkább azt, hogy személyét összekössék az akkor folyó kutatásokkal. Szerénysége nem tűrte, hogy mások, kései utódai, tanítványainak a tanítványai olyan eredményekért magasztalják, amelyek létrehozásában már nem lehetett része.

Ha Ádám a falanszterben felnyitotta az *Agricola* ott megőrzött példányát, ezt a kezdő mondatot olvashatta: „*Hírnevés férfiak tetteit s jellemét az utódokra hagyományozni ósrégi szokás...*” Aztán Tacitus rögtön felpanaszolja, hogy az ő korában az ilyesmi nehezen megy, mert „*kegyetlen ellensége az érdemnek korunk.*” A Simonyi Károly-emlékszám tisztelettudó vidámsággal cáfolja ezt a rosszkedvű vélekedést.

Simonyi Károly-emlékszám
Természet Világa 147, 2016 II. különszám

Gajdó Ágnes

A diákok szeretnek olvasni

(Gombos Péter: Dobj el mindent, és olvas!)

A gyermekirolalom és az olvasáspedagógia elkötelezett kutatójaként Gombos Péter számos tanulmányt, recenziót publikált az elmúlt húsz évben. Most kötetbe gyűjtötte olvasáspedagógiáról, gyermek- és ifjúsági irodalomról szóló írásait, bízva abban, hogy nem csak a téma iránt érdeklődők gondolják tovább az itt megfogalmazottakat. Hátha akkor még több pedagógus tekintené szívügyének az olvasóvá nevelést, s nemcsak irodalomórán kerülhetne szépirodalom a gyerekek kezébe, hanem akár matematika- vagy biológiaórán is. Mert ijesztően keveset olvasnak a diákok, egyre szűkül a szókincsük, Arany János vagy Petőfi Sándor verseihez, elbeszélő költeményeihez értelmező szótárra van szükség, s akkor Zrínyiről vagy Berzsenyiről még nem szóltunk. Hogyan lehetne ezen a helyzeten változtatni? Mekkora a tanár felelőssége, és mik a lehetőségei a kötelező olvasmányok kiválasztásában? Merre tart a mese, miért hasznosak a fantasyk és az ifjúsági antiutópiák? Ezekre a kérdésekre is választ találhatunk, ha figyelmesen olvassuk Gombos Péter tanulmányait.

Raadásul ötletet kapunk ahhoz is, hogyan vegyük rá a tizenéveseket az olvasásra: a „dobj el mindent, és olvas” akció sikere meggyőzőnek tűnik. Biztosan sokan felkapják a fejüket, amikor ezt a felszólítást hallják. Nemcsak jól megválasztott szlogenről van szó, hanem egy létező iskolai gyakorlatról, amelyet az olvasás népszerűsítése érdekében találtak ki szlovák pedagógusok. A szerző szerint az olvasóvá nevelésnek már családi körben el kellene kezdődnie, de ha ez nem történik meg, mert a szülők iskolázatlanok, vagy egyáltalán nem törődnek gyerekeikkel, akkor a tanítók és a tanárok, leginkább a magyartanárok tehetnek sokat az ügy érdekében. Kényszeríteni senkit nem lehet arra, hogy könyvet vegyen a kezébe, de ha jól megválasztott regényről van szó, s arról, hogy akár nyelvtan- vagy fizikaóra közepén olvashatják a diákok, máris vonzó lehet a betűtenger még a nem könyvmolyoknak is. A „dobj el mindent, és olvas” módszer lényege, hogy az iskolában bármikor megszólalhat egy speciális jelzőcsengő, s akkor minden ott dolgozónak le kell tennie a munkát – a diákok, a tanárok, de még a technikai dolgozók is könyvet vesznek a kezükbe, s a következő csengetésig néma csendben olvasnak. A játék olyannyira bevált, hogy sok tizenéves már a szünetben és otthon is olvasott, nem csak a kötelezően kijelölt időben. A pedagógus szerepe itt is meghatározó, hiszen ahhoz, hogy a gyerekek személyiségéhez illő, izgalmas és tanulságos regényt válasszon, akár mindenkinek mást, felkészültnek és igen tájékozottnak kell lennie – s nemcsak az ifjúsági regények címét, hanem bizony a tartalmát is ismernie kell.

A modern mesék anatómiáját vizsgálva Gombos számba veszi a legjelentősebb magyar írókat, Lázár Ervintől kezdve Csukás Istvánon, Békés Pálon, Szijj Ferencen át Boldizsár Ildikóig, s megállapítja, hogy „a jövőendő mesemondójának, írójának – akár Benedek Elek, akár Lázár Ervin útján indul el – feltehetően mégiscsak ugyanonnan kell merítenie: a népmeséből vagy Andersenből”. (31.) A *Mesék egykor és ma* fejezetben olvashatunk még Nádori Livia *Sárkány a lépcsőházban*, Lackfi János *Kövér Lajos aranykeze* című regényéről és Kiss Ottó gyermekverseiről, a *Csillagszedő Mária*ó, az *Emese almája* és *A nagypapa távcsöve* kötetekről is. Kiss versei a svéd gyerekkversekre emlékeztetnek: „*Tudod apa, az lenne jó, / ha egyedül többször jönnél haza, / mint ahányszor elmész.*” De ezek a költemények előre- és visszautalnak egymásra, a *Csillagszedő Mária*ó afféle lírai regényként is olvasható – az olvasóban összeáll a kép, s egy meghatározott történet bontakozik ki az újra és újra felbukkanó motívumoknak köszönhetően. Minden egyes vers többletjelentést kap azáltal, hogy egy vagy több másikhoz kapcsolódik. Sőt, a két kötet is összekapcsolódik, a *Csillagszedő Mária*ó és az *Emese almája* közötti láthatatlan kötelék olyan erős, mint amilyen erős csak két óvodás barátsága lehet: „*A madzagnak két vége van, / de ha összekötöm őket, / akkor a madzagból egy kör lesz, / és a körnek egyetlen vége sincsen, / de úgy is lehet*

mondani, / hogy a kör végtelen. // És még egy dolog van, ami végtelen, / az pedig az Emese és az én barátságom, / mert mi is összekötöttük a sorsunkat, / és olyan szorosra kötöttük össze, / hogy azt már soha többé nem lehet eloldozni.” (Az *Emese almája* kötet záróverse, 49.)

A fantasyk és a kortárs ifjúsági regények mellett Gombos Péter lelkes és szakavatott kutatója a disztópia, azaz antiutópia műfajának is, mely – mint írja – soha nem látott népszerűséggel hódít a gyerekirodalomban. Ma is nagyon kedvelt a műfaj egyik klasszikusa, Michael Ende 1973-ban írt *Momója*, de kiállta az idő próbáját Békés Pál *Féllénye* is, amelyből rádiójátékot és zenés színdarabot is készítettek. Kevésbé ismert a jövőben játszódó kalandregény, a *Kasszandra útja* és szerzője, Júlia Voznyeszenszkaja. *Kereszt és makaróni* című dolgozatában Gombos Péter finoman bírálva elemzi a különleges hangulatú regényt, amely némiképp C. S. Lewis *Narnia*-sorozatára emlékeztet. Az orosz író az ortodoxia téziseit, jeles személyiségeit, a hívek mindennapjait mutatja be regényében, s közben – mintegy háttérrajzként – egy diktatórikus rendszer működéséről is érzékletes képet alkot. A kalandokban bővelkedő regény ugyan néhol didaktikus, de összességében igen figyelemreméltó munka. Ráadásul Gombos Pétertől megtudjuk, hogy Voznyeszenszkaja számára ma már az írás, az alkotás nem csupán a szórakozás és szórakoztatás eszköze, hanem küldetés, miután az író főlépült rákos betegségéből.

A magyar és világirodalomban föllelhető antiutópiák számbavétele után Gombos arra figyelmeztet, hogy a kortárs magyar ifjúsági irodalomból mennyire hiányoznak a „problémaközpontú” könyvek, vagyis azok a regények, amelyek középpontjában a gyerekek gondjai állnak. Fontos lenne ugyanis, hogy a (kis)kamaszok azonosulni tudjanak a regényhősökkel, hogy azok nem természetfeletti képességekkel rendelkező, hanem reális hősök legyenek, életszerű gondokkal. Olyan történetekre lenne szükség, amelyek receptet is adnak a gyerekeknek, ugyanakkor nem „tukmálják rájuk” a megoldásokat, a lehetséges válaszokat, viselkedésmódokat.

A világirodalomban számos példa található olyan disztópiára, amelyben egy átlagos gyerek döntésén, bátorságán, felelősségvállalásán múlik a világ sorsa. Gondolhatunk *A Végtelen Történet* (Michael Ende) főhősére, Bastienre (Barnabásra), az ügyetlen és önbizalomhiányban szenvedő kisfiúra, aki maga sem hiszi, nem meri hinni, mi mindenre képes. A gyógyulás a kalandoknak (is) köszönhetően bekövetkezik, s a fiú megbarátkozik önmagával és környezetével is, végül elfogadja önmagát olyannak, amilyen. Ende regényének irodalmi előzményei között megtalálható *A kis herceg*, Tolkien remeke, *A babó* (azaz *A hobbit*) vagy a *Peter Pan*. A világhírű és ma is népszerű fantasy elemzése során Gombos felteszi a kérdést: a XX., XXI. századi történetekben miért a gyerekek kapják a megváltó szerepét? „Miért nekik kell megküzdeni a gonosszal? Miért nekik kell vállalni a fizikai és a szellemi harcot azért, hogy a világ megmeneküljön az elszürkültéstől vagy a diktatúrától?” (93.) Talán azért, hogy példát mutassanak a hasonló korúaknak, s hogy majdan minden kornak meglegyen a maga Momója vagy Barnabása, mert nélkülük s a remény nélkül, hogy a világ jobbá tehető, szegényebbek lennének valamennyien.

A kötet zárótanulmánya az úgynevezett fehér disztópiákat vizsgálja. A műfaj régóta létezik, ám korunkban elsősorú erővel hódít az ifjúság körében. E történetek főhősei tizenhárom–tizennyolc éves fiatalok, akik nehéz helyzetbe kerülnek, s ki kell találniuk, hogyan másznak ki a pácából. A szereplők érzelmeit olyan pontosan megfogalmazzák az írók, hogy azt bárki könnyen átélheti, mi több, bárki beleképzelheti magát az adott szereplő helyzetébe. De nem csak ezért lehet népszerű ez a nálunk még gyerekcipőben járó műfaj. A disztópiák a serdülőkorhoz hasonlóan a változásról szólnak, s arról, hogy a felnőttek által elrontott dolgokat a fiatalok hozzák helyre. Ahogyan Brian Bethune rámutatott egyik tanulmányában: „A felnőttek jelentik a problémát, a kamaszok a megoldást.” (109.)

A disztópiák szerzőinek nem titkolt célja, Gombos szerint, hogy az idealista kamaszok figyelmét felhívják „az illogikus emberi viselkedés logikus következményeire”. „Hogy bizonyos tettei(n)k, hibái(n)k, mulasztásai(n)k befolyásolhatják mindannyiunk jövőjét.” (110.) A magyarra átültetett Lowry-, Condie- vagy Roth-regények felfedezése előbb-utóbb biztosan megtörténik nálunk is, hiszen a fiatalok ma talán szívesebben olvasnak olyan kalandos, izgalmas történeteket, amelyeknek akár ők is a főhősei lehetnének. S amelyekben a felnőttek elleni lázadás nem bűn, hiszen az öregek hibáit nekik kell helyrehozniuk. A műfaj sikerét mutatja, hogy ezek a regények világszerte többmillió olvasótábort mozgattak meg. Hattie Garrow mondataival fejezi be Gombos Péter a disztópiákat elemző tanulmányát, s az idézett gondolat útmutató lehet a tanítók és a (magyar)tanárok számára: *Az éhezők viadala* című Suzanne Collins-regény sikere „megtanította a tanárokat arra, hogy a diákok szeretnek olvasni, csak meg kell találni azokat a könyveket, amelyek érdeklik őket.”

(Pont Kiadó, Budapest)

Surányi Dezső

Gondolatok egy interjúkötetről

A megátalkodott magyar (Tóth István fotóművésszel beszélget Kocsis Klára)

A Kairosz Kiadó gondozásában jelent meg 2016-ban – a Magyarok lenni sorozat CXXXII. köteteként – egy közel százoldalas beszélgetéssorozat, amely szinte összegezése Tóth István életművéből kirajzolódó életfilozófiájának. A jól felkészülve többször Ceglédre látogató újságíró, Kocsis Klára szinte egy életgónásba csábította bele a fotóművészt. C. Fehér Ferenc korábban a róla írott könyvében (2003) így vallott önmagáról: *„Én megátalkodottan magyar vagyok. Cegléd nekem védettséget adott. Ha nem maradok ebben az alföldi városban, talán nem is jutottam volna el a csúcsra...”* A megátalkodottan magyar önmeghatározása olvasóként, valamiként munkatársként és barátként is zavar. Ugyanis a Magyar Értelmező Szótár definíciója a következő: olyan valaki a megátalkodott, aki az elítélendő magatartása mellett makacsul, konokul kitart. Sőt, az ilyenféle ember szándékához és szokásaihoz konokul ragaszkodik. Kocsis Klára riporternőt menti az a címválasztásban, hogy maga Tóth István hiszi magát megátalkodottnak, bár ennek ellenére a hűség mint jelző nem kaphatott volna azért is több figyelmet...

A művész úgy bánik a fényvel, a beállításokkal és végzi a képszerkesztést, hogy az a fekete-fehér fotók mivolta ellenére, szinte az alkotó kezét a festményekhez való ecset helyettesítőjeként mutatkozik. Nem is tagadja Tóth István, hogy a fotografálásnak köze van a festészethez. Talán ez adja magyarázatát, hogy az idős mester, mikor már leteszi a fényképezőgépet, mert az alkotás varázsa nem képes a fizikai gyötrelmeit enyhíteni, ecsetet ragad, s odaül az állvány elé, és „úgy is” képes összegezni sok rétegű, sokféle tapasztalatait, élményeit. Ebben nagy segítségére voltak a gyermekkori megfigyelései, élményei és tapasztalásai, szeretetteljes kapcsolata a nagyszülőkkel, két testvérével és minden olyan személlyel, akiktől bölcsességet és ismereteket tudott eltanulni.

A művész élete úgy alakult, hogy a fény és az árnyék képeiben következetesen együtt járt; s az életműnek az a nagyszerűsége, hogy manírok és púderezések nélkül vállalja sikerei mellett a kudarcokat és tévedéseket is. Ez teszi Tóth István képeit igazán „híhető” életképekké, mert az embert, az egyszerű parasztembert, az őseit – és művészbembert is ugyanazzal a kíváncsisággal cserkészi be és teszi „áldozatait” egy-egy műalkotás témájává, vagy helyesebb nevezni szereplőjévé, mint valami bármilyen lényt egy életképeken.

Természetesen olyan személy, olyan a recenzens is, aki szinte hétről hétre találkozott vele a közös munkahelyen, így másabb eszközöket árnyaltabban képes felvonultatni a nagy művészi ambícióinak jobb megértéséhez. Ugyanis akkor nem értené az interjúkötetben azokat a megjegyzéseket, amelyek a fotó mint műalkotás születéséhez vezet. Tóth István abban az időben kezdte pályafutását, amikor Aszmann Ferenc (1907–1988) vagy Haller Frigyes (1898–1954) is megküzdött a fotó egyenjogúsításáért a művészetek csarnokában. Épp Haller olyan tanácsokkal látta el a ceglédi művészjelöltet, hogy az intelmek és a tanácsok abból az időből a 93 éves Tóth Istvánnak még mindig eleven példák lehettek. Mindebből valóban egy korszakos, a művész által jól határolható, több alkotói ciklus rajzolható ki az életművében.

Szinte megszámlálhatatlan a kiállításainak száma, amelyhez az indulás a ceglédi művésznek a földindulást jelentette: ez a Bourdeaux-i Nemzetközi Kiállítás képeivel kezdődött. Bevallja, hogy számtalanszor alkalmá lett volna külföldön maradni. „*De ez a hazám. Belülről jövő szeretetet érzek iránta. A világot bejártam, mégis mindig hazatértem. Az első kísértés akkor ért, amikor 56-ban épp a határsáv környékén fényképeztem, és a hegyek közül a fotografálásból visszatérve, Sopronban hallom ám az utcán a hangszóróból, hogy Pesten kitört a forradalom. A barátom unszolt, hogy csak egyszerűen »sétáljunk át« a határon. (...) 56 után jött a második kísértés. Egy kiállításom alkalmából Ausztriában járva felajánlott, hogy legyek a Bécsi Távirati Iroda művészeti vezetője. (...) 1980 augusztusában átvettem elsőként nekem adományozott az Évszázad Kiváló Fotóművésze díjat, a tiszteletemre rendezett fogadáson és díszvacsorán is erősen unszoltak, hogy maradjak kint. (...) Mindannyiszor nem mondtam.*”

Szinte a magyar sors történetileg is adatolható átka őt sem mentette meg a „futtatótt művészek” irigy reakciójától, amit azért Tóth István egyszerűsítő levezetésétől eltérően sokkal bonyolultabban láttunk. De tény, sokak bántó megjegyzéseit is – legalább olyan profizmussal viselte, és olykor reagált le, amiket csak az önmaga képességeivel és korlátaival egyaránt tisztában lévő művészember képes kezelni. Nekem Tóth István életműve nem azért tanulságos, mert hogy nagyon sok díj és elismerés is övezi, igaz, a sok-sok díj bizonyos valódi remekműnek tekinthető fotóihoz kapcsolódik. De ez nem is érdekes, főleg amiatt, mert meg akart maradni – és ezt tudatosan kaparta is – humánus embernek, hiszen értelmiségi származásának számított. Néha ugyan a politikai szelek oldalba kapták, mert nem volt bizonyos helyzetekre felkészülve, ezeket a této-vázó viszonyulásait a mindenkori politikusok igyekeztek akkor is, azóta is kihasználni. De azért tulajdonképpen azokat mégis ösztönösen jól tudta kezelni. Ami viszont nem kis teljesítmény, mert nem akármilyen évszázad gyermekeként tudott sikeres lenni. Vagyis annak ellenére képes volt érzékeny, akár finom nüanszokat is bekapcsolni alkotói mozgásaiba, ami segítette művészi autonómiájának megőrzését.

Árulkodó példája volt, amikor Tóth István Vadas Ernőhöz fordult, aki már 1956 márciusában megérezte benne alkotásainak lényegét. „*A tagolatlan sík területe – a formák, fények és a mozgás tudatos összekapcsolásával – festői szépségű, de mégis a fotográfia sajátos birodalmába tartozó szép képet alkotott a szerző.*” Csak azért nem írtam át Vadas Ernő sorait, mert az iránta való tisztelet kötelez, de nyugodtan használhatnám akár a többes számot is a szép képeire vonatkozóan...

A szegény emberek lényének szépségét azért tudta olyan mesterien ábrázolni, mert maga is saját sorsában érezte annak a világnak is, de az azóta valónak is a nehézségeit. Vagy a cigánysorsok tanulságait azonos szintre emelte a magyar művészek lényegre törő ábrázolásával – és természetesen a saját biográfikusan is jól komponált életútjával. És itt van velünk és nekünk a megoldatlan cigánykérdés, már nemcsak nálunk, hanem Európa-szerte... Megátalkodott magyarnak nevezi magát? – de ebben a nagy embertengerben sokkal inkább hiheti az olvasó, hogy Ő igazából egy megátalkodott és keménynek mondható ceglédi művész. Ami nekem semmiképpen sem negatív értelmű, mert erős elhatározás s akarat nélkül elfolyik, elmaszatolódik az ember és még inkább az életútjának maradandósága; úgy járhatna életműve, mint a vályogfal árvíz idején...

Voltak számára szép számmal kísértések, azokból is sokfélék, politikai, emberi és érzelmi téren egyaránt. De sosem botlott meg annyira, hogy az egy igazán nagy ívű alkotói pályát vakvágányra vitte volna. A művészetének lényegét szinte mindenki számára is képes volt lecsupaszítva elének tánni, megfogalmazni. Ugyanis elsődleges számára mindig a tartalmi mondanivaló volt, a második a formai megmunkálás igénye és a harmadik pedig a technikai tudás. Ami sosem nélkülözötte a virtuozitás képességét és készségét; kezében a fényképezőgép nem egy kattogtatni való masina, hanem a műalkotást teremtő munka eszköze, akárcsak a festőnek az ecset, a szobrásznak meg a kalapács, viszont mindezekhez szükséges azért a festék és vászon, illetve a megmunkálendő anyag és egy biztos állvány.

A *Pillanatok*, a *Kortársak* és a *Gyermekkorom emlékei* nem kimódolt ciklusok, hanem az alkotásaiból kínálókozó és az időből táplálkozó alkalmak összlete. És az sem vonható kétségbe, hogy mindig igyekezett Tóth István a modellek lélektani rugóit meghatározni, és megtalálni a fő karakterjegyeket, végső soron az emberek jellemvonásait. Ezért nem sajnálta sosem az időt és energiát, ha kellett

egy-egy képzőművész vagy író miatt sok-sok alkalmat felhasznált a saját alkotói működéséből. De nem volt hiábavaló. Egyszerű, vulgáris kifejezéssel szólva – valószínűleg ezért jók és hitelesek, azaz remekművek a Tóth István-képek.

Nagyon szívbe markoló gondolatokkal nyitotta Buda Ferenc a *Tények emlékek Tóth István fotóművészről* című kötetet, amikor a Mester mindössze 70 éves volt: „... Tóth István valahol Kecskemét és Nagykőrös között, egyedül tanyázva az éjszakában, gyertyalángnál. Gyertyalángnál, mert a nóta szerinti ragyogó csillag mellett aligha írhatnám meg, mint városod hajdani leghíresebb látogatója tehette...Életünk, István, telvén telik, de nem könnyebbedik. Nagy várakozásaink után rablók regnálását is megértük. Ha idáig nehéz út volt, könnyű ezután sem következik. Vigasztal szolgáljon, hogy megmarad az, ami elrabolhatatlan: a tehetség s a lélek ereje – mert azt a mindenkori fosztogatók ellen maga a Teremtő biztosította. Gyertyavilágnál kezdtem írni, napvilágnál végzem be leveletem.... (Kecskemét–Talfája 1993. tavasz havában)

Mivel az Örökkévaló úgy formálta életét, hogy két évszázadban is megmerítkezhetett, a sorsa, amit címként oly büszkén – okkal viselt (ti. az Évszázad Kiváló Fotóművésze – kiigazításra szorul: „Két évszázad kiváló fotóművésze”). Ugyanis szerepe van abban, hogy e „viszonylag új” művészeti ágban, ami legkiválóbb művelőit már besegítette abba a Pantheonba, ahol csak a legkiválóbbaknak – és már neki is – helye lett, mert a nagy elődök nyomán a fekete-fehér technika tekintélyét segítette megőrizni egy nagyon is technizált és a színes fotózás korában.

Tóth István fotóművész, aki iránt a város Cigle-lánc kitüntetéssel is kifejezte tiszteletét és ragaszkodását, 2016. október 15-én hunyt el Cegléden. Az állandó gyűjtemény álmát azonban már csak fentről tudja sürgetni, bízunk benne: ezen már nem sokáig kell fáradoznia!

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

NYOMDA KÉTKÉCSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

támogatja.